

วารสาร

นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน (Nittayasan Siangtham Chakmahayan)

International Standard
Serial Number

ISSN 2465-4205 (Print)
ISSN 2697-4045 (Online)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 วารสาร นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน เดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2558

วารสาร นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน

Journal of Nittayasan Siangtham Chakmahayan

WAT DHAMMAPANYARAMBANGMUANG

BANG CHANG, SAMPRAN, NAKHON PATHOM 73110

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2558

ผู้จัดพิมพ์

มูลนิธิพระยูไลโกซังชยสงเคราะห์ วัดธรรมปัญญาารามบางม่วง

เลขที่ 108 หมู่ที่ 8 ตำบลบางช้าง อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม 73110

E-mai: mahayuan@gmail.com Facebook : www.facebook.com/MahayanBuddha

วัตถุประสงค์

นิตยสาร เสียงธรรมจากมหายานเป็นวารสารวิชาการมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแผ่ผลงานผลงานวิชาการของวัดธรรมสงฆ์มหายานฝ่ายอนันตนิคายในประเทศไทยสู่สาธารณชน และส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า เพื่อเผยแผ่บทความวิจัย และบทความวิชาการ แก่นักวิจัยนักวิชาการ คณาจารย์ และนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา ในมิติทางด้านพระพุทธศาสนา ศิลปศาสตร์ สหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ บทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารนี้จะต้องผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 2 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน โดยรับพิจารณาตีพิมพ์ต้นฉบับของบุคคลทั้งภายใน และภายนอกมหาวิทยาลัย ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยเสนอหรือกำลังเสนอตีพิมพ์ใน วารสารวิชาการใดมาก่อน

กองบรรณาธิการ ขอสงวนสิทธิ์ในการพิจารณาคัดเลือกบทความ ลงตีพิมพ์โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า สำหรับข้อเขียนที่ได้รับการพิจารณา กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะปรับปรุงเพื่อความเหมาะสม โดยรักษาหลักการและแนวคิดของผู้เขียนแต่ละท่านไว้ ข้อเขียนและบทความที่ตีพิมพ์ ถือเป็นทัศนะส่วนบุคคลของผู้เขียน กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย และไม่ขอรับผิดชอบต่อบทความนั้น ไม่สงวนลิขสิทธิ์ในการคัดลอก แต่ให้อ้างอิงแสดงที่มา กำหนดออกวารสารปีละ 3 ฉบับ (ราย 4 เดือน)

“ฉบับเดือน มกราคม-เมษายน ฉบับเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม ฉบับเดือน กันยายน-ธันวาคม”

ที่ปรึกษา

1. พระคณานิมนธรรมเมธาจารย์ รองเจ้าคณะใหญ่อนันตนิคายแห่งประเทศไทย
2. พระคณานิมนธรรมวิธานจารย์ ผู้ช่วยเจ้าคณะใหญ่อนันตนิคายฝ่ายขวา
3. พระคณานิมนธรรมวุฒาจารย์ ผู้ช่วยเจ้าคณะใหญ่อนันตนิคายฝ่ายซ้าย
4. พระวิเทศโพธิคุณ, ดร. เจ้าอาวาสวัดสมานราษฎร์ จังหวัดชลบุรี
5. พระมหาปราโมทย์ ปโมทโยม, ดร. ผู้อำนวยการ สถานีวิทยุโทรทัศน์ธรรมมาธิปไตย DDTV
6. พระครูปลัดนรงค์ฤทธิ์ อุปปรุกขิโต พิธีกรรายการ “ตระเวนคน ตระเวนธรรม”

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

องสรภณอนันตพจน์ ดร. (พิสิษฐ์ เกียนบัว/ศรีวิชา)

ประชาสัมพันธ์คณะสงฆ์อนันตนิคายแห่งประเทศไทย

เจ้าอาวาสวัดธรรมปัญญาารามบางม่วง

ประธานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ กลุ่มที่ 14

ผู้จัดการโรงเรียนกุศลสมาครวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

พระมหาสุริยา คั่นฟ้าบ (แสงอินตา) ผู้ช่วยเลขานุการกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมฯ กลุ่มที่ 14

กองบรรณาธิการ

1. รศ.ดร.อินตา ศิริวรรณ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. รศ.ดร.สิน งามประโคน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระเมธาวิญญู, ผศ., ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
5. ผศ. ร.ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	ราชบัณฑิตยสถาน, ภาควิชาภาษาตะวันออกจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
6. ผศ. ดร.วรากรณ์ พูลสวัสดิ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
7. อาจารย์ญาณภัทร ยอดแก้ว	ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
8. พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวธมโน, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหาสมบัติ ธนปัญญา, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
10. พระมหาเกรียงศักดิ์ อินทปัญญา, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
11. พระครูศัพทสุนทร, ดร. (กิกการ โชติปัญญา)	ผู้อำนวยการโรงเรียนกุศลสมาครวิทยาลัย

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ

1. พระกุศล คั่นเหล็ก, (บอกบุญ) ดร.	ผู้อำนวยการ
ฝ่ายผลิตรายการ “บอกข่าวเล่าธรรม” DDTV
2. พระจักรพงษ์ คั่นดิน (ทิพสุเนิน)	ผู้อำนวยการ
สถานีวิทยุคลื่นมหายาน Fm 101.25 MHz
3. พระสุชัย ปันวงศ์เพชร	หัวหน้าฝ่ายเทคนิค
สถานีวิทยุคลื่นมหายาน Fm 101.25 MHz

ฝ่ายประสานงานและจัดการ

- นางสาวธีรวิ เดชดวง
- นายวัชร เกษทองมา
- นางสาวนรรัตน์ เดชดวง

ออกแบบปก/ จัดรูปเล่ม พระมหาสุริยา คั่นฟ้าบ (แสงอินตา)

พิสูจน์อักษร นางสาวธีรวิ เดชดวง

ISSN 2465-4205

โรงพิมพ์ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
376 ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ 10170
โทรศัพท์ 0-2422-9000, 0-2882-1010
โทรสาร 0-2433-2742, 0-2434-1385

บทบรรณาธิการ

นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน (Nittayasan Siangtham Chakmahayan) ฉบับนี้เป็นฉบับที่ 1 นิตยสาร เสียงธรรมจากมหายาน (Nittayasan Siangtham Chakmahayan) ได้เริ่มจัดพิมพ์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม 2559 ที่พิมพ์ภายใต้เลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร (International Standard Serial Number - ISSN) ซึ่งกำกับโดยสำนักหอสมุดแห่งชาติเดิมที่นิตยสารเสียงธรรมจากมหายานได้พิมพ์เผยแพร่มาแล้วในรูปแบบของ “หนังสือเสียงธรรมจากมหายาน” ซึ่งยังไม่มี “เลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร” จวบจนปัจจุบันที่ได้ดำเนินการจัดการพิมพ์เป็นนิตยสาร เสียงธรรมจากมหายานเรียบร้อยแล้ว ซึ่งมี วัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแผ่ผลงานผลงานวิชาการของวัดคณะสงฆ์มหายานฝ่ายอนันตนิยาในประเทศไทยสู่สาธารณชน และส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า เพื่อเผยแพร่บทความวิจัย และบทความวิชาการ แก่นักวิจัยนักวิชาการ คณาจารย์ และนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา ในมิติทางด้านพระพุทธศาสนา ศิลปศาสตร์ สหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ตลอดจนการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และงานวิชาการด้านต่างๆ สู่สาธารณชน

นิตยสาร เสียงธรรมจากมหายานเป็นวารสารที่มีความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหา และขั้นตอนกระบวนการจัดทำ ซึ่งได้รับความเมตตา และอนุเคราะห์จากผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ บทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารนี้ได้ ต้องผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 2 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน โดยรับพิจารณาตีพิมพ์ต้นฉบับของบุคคลทั้งภายใน ภายนอกมหาวิทยาลัย และนักวิชาการทั่วไป

สำหรับนิตยสาร เสียงธรรมจากมหายานในฉบับนี้ และฉบับถัดไปจะมีผู้ทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์หลายๆ ท่านมาเป็นทีปรักษาให้คำแนะนำกับคณะกรรมการทั้งในการพิจารณาบทความที่จะลงตีพิมพ์ ด้านเนื้อหา และด้านรูปแบบเล่ม โดยจะมีชื่ออยู่ในเล่มวารสารในแต่ละฉบับ ทั้งนี้ยังมีผู้เชี่ยวชาญด้านอื่นๆ อีกหลายแขนงที่จะส่งบทความทางวิชาการมาให้ลงตีพิมพ์เผยแพร่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งทางคณะกรรมการประจำวารสาร จะคัดเลือกบทความวิจัย และบทความวิชาการที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ และสามารถนำไปใช้อ้างอิงในงานวิชาการต่างๆ ได้

ขอเจริญพร

องสรภานอนัมพจน์, ดร. (พิสิษฐ์ เกียนบัว/ศรีวิชา)

เจ้าอาวาสวัดธรรมปญญารามบางม่วง อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม

หัวหน้ากองบรรณาธิการ นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน

สารบัญ

ชื่อเรื่อง	หน้า
1. พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน..... 1 Buddhist method to propagation of Buddhist monks of Thailand in the present โดย พระครูสังฆรักษ์สาธิต บุญเอก	
2. แหล่งเรียนรู้เชิงพุทธ: กระบวนการพัฒนามหาวิทยาลัยในประเทศไทยเพื่อส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม..... 15 Buddhist Learning Resources: Process Development Monastery in Thailand โดย พระครูสังฆรักษ์วุฒิพงษ์ วุฑฒินวิโส (พงษ์เจริญ)	
3. ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธบูรณาการ..... 29 Leadership of School Administrators According to Buddhist Principles. โดย นายอุดร เขียวอ่อน	
4. การพัฒนาองค์กรสงฆ์ด้วยสหวิทยาการสมัยใหม่ 47 The development of a modern interdisciplinary organization โดย พระมหาไสว สุวณฺณภาโส	
5. การบริหารการปกครองของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร..... 63 Administrative Management of Prathom Suksa School, Department of General Education Buddhasothorn Buddhist College โดย พระครูปริยัติปัญญารัตน	

พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน

Buddhist method to propagation of Buddhist monks of Thailand in the present

พระครูสังฆรักษ์สาธ บัญเอก¹

Phrakhusangkharak Sathon Boonake

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์ถึงพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีทั้งการเผยแผ่เชิงรับ หมายถึง การเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอนเป็นหลัก ส่วนมากจะอยู่ในวัด และรวมถึงสถานที่สะอาดเหมาะสมแก่การศึกษาปฏิบัติด้วย ส่วนการเผยแผ่เชิงรุก หมายถึง การไปเผยแผ่นอกสถานที่ รวมทั้งการใช้สงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์อีกด้วย ตัวของพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ต้องเพียบพร้อมทั้งความรู้และความประพฤติอันคุณสมบัติของผู้สอน รอบรู้ในหลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน หลักเกี่ยวกับตัวผู้ฟัง ผู้เรียน ผู้ปฏิบัติหลักเกี่ยวกับตัวการสอน ลีลาการสอน และพุทธวิธีการสอน เป็นต้น

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นพันธกิจที่สำคัญยิ่งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยให้แก่พุทธศาสนิกชนอย่างถูกต้อง ถ่องแท้ สามารถเลือกนำหลักธรรมมาปรับใช้ให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตของตนได้อย่างเป็นสุข

คำสำคัญ: พุทธวิธี, การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

Abstract

This paper examines the Buddhist method to propagation of Buddhist monks of Thailand in the present. The results of the study revealed that on the propagation of Buddhism, there are two ways; the passive propagation means to propagate by preaching and teaching. Most were in temples and the cleaned and suitable place for a practical study. But the proactive propagation means to propagate in places, including the housing and public housing. Buddhist monks who propagated must be equipped the knowledge

¹ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา (พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต) คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

and behavior of the qualifications of teacher, aware of the contents, the learners, the teaching, style of Buddhist teaching and Buddhist teaching methods etc.

The propagation of Buddhism is critical to the stability of Buddhism. Because it is creating an understanding of the discipline to the Buddhists correctly, he can take principles adapted to suit and benefit in the happily lives of their own.

Keywords: the Buddhist method, propagation of Buddhism

บทนำ

ศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เป็นประทีปส่องวิถีชีวิตของมวลมนุษย ด้วยมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาส่วนใหญ่เป็นคนมีศาสนา การที่คนในชาติมีความสามัคคี สามารถรวมกลุ่มกันตั้งเป็นชาติเป็นประเทศ มีความเจริญมั่นคงอยู่ในโลก ก็ด้วยคนในชาตินั้นๆ มีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจร่วมกัน นั่นคือมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ คนในชาติจะเป็นคนดีมีศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรม รักความสงบ มีระเบียบวินัยดี รู้จักเคารพ กติกาของสังคม ก็ด้วยอาศัย คำสอนในทางศาสนาเป็นเครื่องอบรมจิตใจ ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณี อันดีงามของชาติ ส่วนใหญ่ล้วนมีรากฐานมาจากศาสนาทั้งสิ้น ดังนั้น ศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในชีวิตของ มวลมนุษยชาติ โดยเป็นเครื่องเสริมสร้างและเป็นหลักค้ำประกันความมั่นคงของชาติ กล่าวโดยเฉพาะ พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชีวิตของประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ที่ได้ให้ความเคารพนับถือและยกย่อง เทิดทูนบูชาเป็นสรณะแห่งชีวิตสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศิลป วัฒนธรรมอันดีงามของชาติไทยส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากคตินิยมในพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นเป็น ประจักษ์ว่าพระพุทธศาสนาได้สถิต สถาพรเป็นสรณะที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชนชาติไทยตลอดมาทุกยุค ทุกสมัย

อนึ่ง หลักการสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) จะ มุ่งบรรลุเป้าหมายในระยะ 5 ปี ที่จะสามารถต่อยอดในระยะต่อไปเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาระยะ ยาวตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยมี หลักการสำคัญของแผนพัฒนาฯ ดังนี้ 1. ยึด “หลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง” ต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติอย่าง สมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกันและ การบริหารจัดการความเสี่ยงที่ดี ซึ่งเป็นเงื่อนไข จำเป็นสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยมุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มี ความเป็นคนที่สมบูรณ์ สังคมไทยเป็นสังคม คุณภาพ สร้างโอกาสและมีที่ยืนให้กับทุกคนในสังคมได้ดำเนินชีวิต ที่มีความสุขและอยู่ร่วมกันอย่าง สมานฉันท์ ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจของประเทศก็เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง มีคุณภาพ และมีเสถียรภาพ

การกระจายความมั่งคั่งอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เป็นการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรม 2. ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาค้นหาให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาคนทุกช่วงวัยและเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพรวมถึงการสร้างคนให้ใช้ประโยชน์และอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูล อนุรักษ์ พันธุ์ ใช้ประโยชน์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา, 2559, หน้า 4)

พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นพันธกิจที่สำคัญยิ่งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เพราะการสร้าง ความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยให้แก่พุทธศาสนิกชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ และเข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง ถ่องแท้ สามารถเลือกนำหลักธรรมมาปรับใช้ให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตของตนได้อย่างเป็นสุข โดยมีศรัทธาความเชื่อมั่นพร้อมที่จะทำหน้าที่เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ด้วยการทะนุบำรุง อุปถัมภ์ค้ำครอง สนับสนุน ส่งเสริมพัฒนาการกิจการ พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงดำรงอยู่อย่างยั่งยืน จึงทำให้พระพุทธเจ้าทรงเลือกวิธีการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาเชิงรุก ด้วยการส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่หลักพุทธธรรมสู่ประชาชนถึงถิ่นที่อยู่ ดังเหตุการณ์ครั้งแรกที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระอรหันตสาวกจำนวน 60 รูป ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี อันเป็นปีที่หนึ่งแห่งการตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นหลักพระพุทธศาสนโนบาย (พระครูสุวิธานพัฒน์บัณฑิต, 2555, หน้า 3) ตามพุทธวจนะว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ พุทธชน เพื่อความสุขแก่พุทธชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศ พรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง” (วิ.ม. (ไทย) 4/32/40)

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตจึงมีทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ซึ่งนักเผยแผ่ต้องทำความเข้าใจให้ ดีว่าการเผยแผ่เชิงรับหมายถึงการเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอนเป็นหลัก ส่วนมากจะอยู่ในวัด และรวมถึงสถานที่สะอาดเหมาะแก่การศึกษาปฏิบัติด้วย ส่วนการเผยแผ่เชิงรุก หมายถึง การไปเผยแผ่นอกสถานที่ รวมทั้งการใช้สงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์อีกด้วย ดังนั้น ในบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกของคณะสงฆ์ไทย จึงสามารถสรุปเป็นภาพรวมได้เป็น 3 ด้านหลักๆ ดังนี้

1. งานด้านการเผยแผ่ คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคม โดยรุกออกไปข้างนอกวัด ทั้งนี้ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา สถานที่ ในฐานะพระธรรมทูต โดยใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย ภาษาที่ เข้าใจง่าย โดยมีข้อมูลจากฐานความรู้หรืองานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

2. งานด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือการเปิดวัดหรือศาสนสถาน ให้เป็นศูนย์กลางแห่ง การศึกษา เรียนรู้ในรูปแบบการให้การศึกษาระดับขั้นทั้งในระบบและนอกระบบ โดยไม่หวังผลกำไร

3. งานด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือการทำวัดหรือศาสนสถานให้เป็นที่พักผ่อนเป็นที่พึ่ง ของ สังคมชุมชน เช่น การจัดสร้างโรงพยาบาล สถานือนามัย ที่พักอาศัย ที่พักพิง ที่สร้างอาชีพรายได้ โดยวัด เป็นเจ้าของดำเนินการบริหารจัดการเอง การเข้าไปสนับสนุน การเข้าไปแสวงหาการมีส่วนร่วม และการ เข้าไปแบบให้เปล่า พระสงฆ์ไทยได้ทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้านการเผยแผ่ ด้วยการอบรม เทศนาธรรม การสอนธรรม ตามวันเวลาและโอกาสสำคัญ ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้านการ ศึกษา สงเคราะห์ก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ โรงเรียนการกุศลของวัด โรงเรียน สงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อน เกณฑ์ ในวัด และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้านการศึกษาสงเคราะห์ ประกอบด้วยการเข้าไป บริหาร จัดการ การเข้าไปสนับสนุน การแสวงหาการมีส่วนร่วม และการเข้าไปแบบให้เปล่า (พระครูสุวิธานพัฒน์ บัณฑิต, 2555, หน้า 4)

จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีลักษณะสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสังคม บุคคลต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญในอันที่จะทำให้พระพุทธศาสนา ได้รับการยอมรับ เชิดชูอย่างแพร่หลาย ซึ่งในกรณีการมีความสัมพันธ์กับสังคมและบุคคล ดังกล่าว ดังจะ เห็นได้ชัดในยุคต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังเช่นแนวทางทางของพระสารีบุตร และพระโมคคัลลา ณะที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสังคมและบุคคลในสมัยดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นเหล่า กษัตริย์ คหบดี บัณฑิต ที่ต้องการแสวงหาความรู้ทั้งหลาย การใช้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีผ่าน บุคคลที่คุ้นเคยและมีศรัทธา ดังกล่าวทำให้ยุคเริ่มแรกของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เรียกว่า มุขปาฐะ คือการกล่าวสอนด้วยปาก และนำไปสู่วัฒนธรรมการบอกต่อแบบปากต่อปากซึ่งทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและแพร่ หลายอย่างรวดเร็ว

2. ทรงไว้ซึ่งปริยัติ กล่าวคือ มีความแม่นยำในหลักธรรม มีโวหาร ไหวพริบและปฏิภาณ ดังเช่นใน กรณีของพระนาคเสนเถระที่ต้องแสดงเผยแผ่พระพุทธศาสนากับนักปราชญ์ต่างชาติต่างศาสนา ดังเช่น พระเจ้ามิลินท์ ซึ่งเป็นจอมปราชญ์ที่เชี่ยวชาญในสรรพวิชา (ยกเว้นหลักธรรม) มีตรรกะยอดเยี่ยมทำให้การ แสดงธรรม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีความหลากหลายทั้งในด้าน รูปแบบ วิธีการ และด้านเนื้อหา

มากขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับบุคคลและสถานการณ์ต่างๆ

3. มีความหลากหลายในด้านรูปแบบ มีความหลากหลายด้านเนื้อหา และมีความหลากหลาย ด้านการนำเสนอ ความหลากหลายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนายุคใหม่ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่เริ่มมีการประยุกต์รูปแบบ เนื้อหาต่างๆ เพื่อทันสมัยเหมาะสมกับยุคนั้นๆ ดังจะเห็นได้จากรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระครู พิตาลธรรมโกศล หรือ “แพรวเอี่ยม” ที่มีการรูปแบบการเทศน์มหาชาติแบบประเพณีโบราณมาเป็นการ เทศน์มหาชาติแบบประยุกต์ซึ่งทำให้ได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันเริ่มมีการใช้การ สื่อสารมวลชนเข้ามาช่วยการเผยแผ่มากยิ่งขึ้น เช่น การใช้สื่อวิทยุกระจายเสียง นิตยสาร วารสารและหนังสือ เป็นต้น เช่นเดียวกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพันเอกปิ่น มุกขนันต์ที่เริ่มใช้ สื่อสารมวลชนเช่นวิทยุกระจายเสียงเข้ามาช่วย ขณะเดียวกันก็มีการปรับปรุงรูปแบบใหม่ของการเผยแผ่พุทธธรรม เช่น รูปแบบการบรรยาย การปาฐกถา อภิปราย และการปราศรัย เป็นต้น ความหลากหลายทั้งด้านรูปแบบ เนื้อหา และการนำเสนอ ดังกล่าวถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันและได้รับการยอมรับเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นในงานเผยแผ่ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต เพียบพร้อมด้วยความรู้ และปฏิบัติ ซึ่งมีลูกศิษย์ลูกหามากมายและมีผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นการแสดงธรรมเทศนา การเขียนหนังสือ ตำรา รายการวิทยุ และโทรทัศน์ต่างๆ เช่นเดียวกับพระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ที่ใช้แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในทุกช่องทางไม่ว่าจะเป็นการแสดงธรรมเทศนาในรายการต่างๆ ทางสถานีวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือ รวมถึงสื่ออื่นๆ ขณะเดียวกันการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิภาพ ในปัจจุบันยังได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชนต่างๆ อีกด้วย โดยเฉพาะสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต, 2555, หน้า 13-14)

พุทธวิธีการสำหรับพระสงฆ์

พุทธวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะเป็นทรงใช้วิธีไหนก็ตาม เช่น ทรงใช้อุบายในการเลือกบุคคล รองจังหวหรือโอกาส เป็นต้น ก็ประสบผลสำเร็จเสมอนั้นเพราะความสำเร็จเช่นว่านี้ ไม่ใช่ เป็นเหตุผลเฉพาะยุคสมัยเท่านั้น แต่ยังอาศัยบารมีธรรมที่ทรงสร้างมาเพื่อทำหน้าที่ของพระศาสดาและพุทธวิธีการต่างๆ ดังนั้น พระสงฆ์ผู้เผยแผ่ในปัจจุบันต้องมีคุณสมบัติที่ดีตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ดังนี้

1) คุณสมบัติของผู้สอน ในเรื่องหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าสำหรับนักเผยแผ่กับ

ผู้ฟังนั้น มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้มีความเมตตากรุณาเอื้ออาทรกัน ในด้านการอบรมสั่งสอนและให้คำแนะนำต่างๆ โดยมีคุณสมบัติส่วนตัว เรียกว่ากัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ คือ

1. ปิโย คือ ความน่ารัก หมายถึง มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจและสร้างความสนิทสนมเป็นกันเอง
2. ครุ คือ น่าเคารพ หมายถึง เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้รู้สึกอบอุ่นใจและเป็นที่พักพิงได้
3. ภาวนีโย คือ น่าเจริญใจ หมายถึง มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง เป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอและเป็นที่น่ายกย่องเอาแบบอย่าง
4. วตตะตา คือ รู้จักพูดให้ได้ผล หมายถึง รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรทำอะไร คอยให้คำแนะนำตักเตือนและเป็นที่ปรึกษาที่ดี
5. วจนกฺขโม คือ อุดหนุนต่อถ้อยคำ หมายถึง พร้อมรับฟังคำปรึกษาซักถาม อุดหนุนต่อคำล่วงเกิน คำตักเตือนและอดทนฟังได้ไม่เสียอารมณ์
6. คมกิริยจฺจ กถิตตา คือ แลงเรื่องล้าลึกได้ หมายถึง กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ง่าย
7. โน จฏฐาเน นิโยชเย คือ ไม่ชักนำในอฐาน หมายถึง ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหล งามาย ไร่ปัญญา (อง.สตตก. (ไทย) 23/34/33)

2) หลักการเผยแผ่หรือหลักการสอนทั่วไป เมื่อพูดถึงหลักการเผยแผ่หรือหลักการสอน มักจะหมายถึงหลักการใหญ่ๆ ไม่ว่าจะเผยแผ่ จะสอนเรื่องอะไรก็ตาม มีหลักในการสอนอยู่ 3 หลัก (อง.ติก. (ไทย) 20/565/356) คือ

2.1 หลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน

จากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจ ยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ตัวอย่าง อริยสัจ ซึ่งเริ่มจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้งและทางแก้ไข ต่อไปจนสามารถดับทุกข์ประสบสุขได้ มีอยู่ 3 ประการ ได้แก่

1. อภิญญาธัมมเทศนา แสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง สอนผู้อื่น เพื่อให้รู้ยิ่งเห็นจริงตามในธรรมที่ควรรู้ยิ่งเห็นจริง
2. สนิทานธัมมเทศนา แสดงธรรมมีเหตุผล ชี้แจงให้เห็นเหตุผล ไม่เลื่อนลอย
3. สัปภาภิหาริธัมมเทศนา แสดงธรรมให้เห็นจริงได้ผลเป็นอัศจรรย์ ให้มองเห็นชัดเจน สมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอัศจรรย์

2.2 หลักเกี่ยวกับตัวผู้ฟัง ผู้เรียน ผู้ปฏิบัติ

ผู้เรียนหรือผู้ฟัง ผู้ปฏิบัติ นั้น มีความสำคัญไม่แตกต่างไปกับเนื้อหาที่จะสอน จะเผยแผ่ กล่าวคือ ผู้สอนต้องรู้จักแยกแยะผู้เรียน ผู้ฟังให้ออกว่า ในแต่ละคนนั้นมีลักษณะแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ในด้านใดบ้าง ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลในการเตรียมตัวของผู้สอนนั่นเอง ดังนั้นผู้สอนควรคำนึงถึงลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. รู้ คำนึงถึงและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังเช่น จริต 6 ได้แก่

(1) รากจิริต หนักไปทางรักสวรั้งงามคือ พอใจในรูปสวรั้ง เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสนิ่มนวล ชอบการมีระเบียบ สะอาด ประณีต พุดจาอ่อนหวาน เกลียดความเลอะเทอะ มักชอบพัฒนาศิลปะให้แก่สังคม

(2) โทสจิริต หนักไปทางเจ้าอารมณ์มักโกรธ เป็นคนขี้โมโหโทโส พุดเสียงดัง เดินแรง ทำงานหยาบ แต่งตัวไม่พิถีพิถัน เป็นคนใจเร็ว ชอบจับผิด จึงมองข้อติของคนที่ได้ดี จึงมักเป็นคนที่พุดจาได้ตลกและสนุกสนาน เนื่องจากเป็นคนตรงไปตรงมา ปกป้องสังคมจากการเสื่อมได้ดี

(3) โมหจิริต หนักไปทางลุ่มหลง ในทรัพย์สินสมบัติ นิยเห็นแก่ตัว อยากร่ำรวยของคนอื่น ลุ่มหลงในลาภสักการะ ชื่อเสียงเกียรติยศ มักมกมายในบทบาทที่สังคมสมมุติให้ บ้าอำนาจ ถือความเห็นตัวเองเป็นใหญ่ ยึดความเป็นสถาบันสูง

(4) สัทธาจิริต หนักไปทางเชื่อถือจริงใจ น้อมไปในความเชื่อเป็นอารมณ์ประจำใจ เชื่อโดยไร้เหตุผล พวกนี้ถูกหลอกได้ง่าย ใครแนะนำก็เชื่อโดยไม่พิจารณา ชอบเพื่อน ชอบรวมกลุ่ม พวกมากลากไป แคร่สังคม กลัวคนนินทา ชอบช่วยเหลือผู้อื่น

(5) พุทธิจิริต หนักไปทางใช้ปัญญา เข้าปัญญาเจ้าความคิด มีความฉลาด มีปฏิภาณไหวพริบ การคิดการอ่าน ความทรงจำดี ถือหลักการ อนุรักษ์นิยม ชอบสั่งสอนคนอื่น

(6) วิตกจิริต หนักไปทางชอบคิดมาก ถ้าขี้ฉลาดจะวิตก กังวล ฟุ้งซ่านชอบคิด ตัดสินใจไม่เด็ดขาด ไม่กล้าตัดสินใจ คิดอย่างไม่มีเหตุผล เกินจริง ชอบแหกกฎเกณฑ์ ข้อดีคิดนอกกรอบ ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ ต่อสังคม

2. ปรับวิธีสอนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคลกัน ก็อาจจะใช้ต่างวิธีกัน

3. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจนแม่นยำและได้ผลจริง

4. การสอนดำเนินไปในรูปแบบที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเองและมีความชัดเจนมั่นใจ

5. สอนโดยคำนึงถึงความสนใจเป็นรายบุคคลโดยผู้เรียนแต่ละคนนั้นจะมีความสนใจในแต่ละอย่างที่ไม่เหมือนกัน ผู้สอนต้องพึงสังเกตและปรับวิธีการสอนให้เหมาะสมกับบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลด้วย

2.3 หลักเกี่ยวกับตัวการสอนและลีลาการสอน

ตัวการสอน หมายถึง วิธีการหรือกลุ่บายประกอบการสอน ผู้สอนต้องรู้จักและปรับใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ มีอยู่ 5 ประการ คือ

1. อนุพุทฺธิกถิ กล่าวความไปตามลำดับ คือ แสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

2. ปริยายทสสาวี ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือ ชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความ ยกย่องไปต่างๆ ตามแนวเหตุผล

3. อนุยตฺ ปฏิจจ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ เป็นประโยชน์แก่เขา

4. น อามิสฺนโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือ สอนเขามีใจเพราะมุ่งที่ตนจะได้ลาภหรือผลประโยชน์ตอบแทน

5. อุตฺตานญจ ปรมจ อนุปหจจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงธรรม แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มผู้อื่น (อง.ปญจก. (ไทย) 22/159/205)

ส่วนลีลาการสอน คือ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้เป็นเพียงมีธรรมมีภาหรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมีใช้คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะดำเนินไป อย่างเหมาะสมและได้ผลดี โดยองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ 4 ประการ (ที.สี. (ไทย) 9/198/161) คือ

1. สันทสฺสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกอธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เป็นจริง เห็นจริง ดังจึงมือไปดูเห็นกับตา

2. สมาทปนา ขวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติก็หัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญ ที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

3. สมุตเตชฺนา เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า คือปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหพยายาม มีกำลังใจ มั่นใจที่จะทำได้สำเร็จจงได้ สู้งานไม่หวั่นไหว ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก

4. สัมปหังสนา ปลอบขโลมใจให้สดใสร่าเริง คือบำรุงจิตให้เข้มขึ้นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดี หรือประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้า บรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

2.4 พุทธวิธีการสอน

พุทธวิธีการสอนหรือการเผยแผ่นั้นมีอยู่หลายวิธีการด้วยกัน เช่น

1. แบบบรรยาย การสอนแบบนี้นี้ทรงใช้เสมอ ส่วนมากจะเป็นบรรยากาศที่มีผู้ฟังจำนวนมาก เช่น ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระองค์จะเสด็จลงแสดงธรรมเทศนาในช่วงบ่ายของทุกวัน เมื่อครั้งแสดงธรรมครั้งแรกคือโปรดปัญจวัคคีย์ทรงใช้วิธีบรรยายตั้งแต่ต้นจนจบ

2. แบบสนทนา แบบนี้ทรงใช้บ่อยมาก อาจเพราะผู้ฟังมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็น ทำให้การเรียนการสอนสนุก ผู้ฟังมีความรู้สึกว่าได้กำลังสนทนากับผู้สอน ไม่ใช่ถูกสอนในการสนทนาพระพุทธเจ้าทรงทำหน้าที่ซักถาม โยนประเด็นปัญหาให้ขบคิดแล้วทรงสรุปให้เข้าใจ

3. แบบตอบปัญหา แบ่งย่อยออกเป็น 4 อย่าง ดังนี้

(1) ตอบตรงไปตรงมา ไม่อ้อมค้อม ไม่มีเงื่อนไข เช่นถ้าถามว่า ทางพ้นทุกข์ คือ อะไร ตอบทันทีเลยว่าทางพ้นทุกข์คืออริยสัจสี่

(2) ย้อนถามก่อนแล้วค่อยตอบ ปัญหาบางอย่างจะตอบทันทีไม่ได้ ต้องย้อนถามเพื่อความแน่ใจก่อนแล้วค่อยตอบ เช่นถามว่า คนเราทำกรรมแล้ว ตายไปเกิดชาติหน้าจะตกนรกหรือขึ้นสวรรค์ ต้องย้อนถามว่า ที่ทำกรรมนั้น ทำกรรมดีหรือกรรมชั่ว ถ้าทำกรรมดีย่อมขึ้นสวรรค์ ถ้าทำกรรมชั่วย่อมตกนรก ดังนี้ เป็นต้น

(3) แยกประเด็นตอบ บางครั้งก็แยกตอบเป็นเรื่องๆ เป็นประเด็นๆ ไป ยกตัวอย่าง มีผู้ถามพระพุทธองค์ว่า พระองค์ดำหนิตบะ (ความเข้มงวด) ทุกอย่างหรือไม่ พระพุทธองค์ทรงแยกแยะประเด็นตอบว่า ถ้าเป็นความเข้มงวดแบบธรรมดาตนเองให้ลำบากต่างๆ นานา พระพุทธองค์ทรงดำหนิตบะ แต่ถ้าเป็นความเข้มงวดแบบถูกต้องควร พระองค์ทรงสรรเสริญ

(4) แบบตัดประเด็นหรือไม่ตอบ มีปัญหาบางอย่างที่พระองค์ไม่ทรงตอบเรียกว่าอภัยาทปัญหา เช่น ถามว่าโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือไม่ พระอรหันต์ตายไปแล้วยังคงอยู่หรือไม่ เหตุผลที่ไม่ทรงตอบ เพราะแม้จะรู้หรือไม่รู้ ก็ไม่ทำให้ทุกข์ที่มีอยู่เพิ่มขึ้นหรือลดลง ในบางกรณีที่ผู้ถามต้องการให้ทรงขัดแย้งกับคนอื่น พระองค์ไม่ทรงตอบ เช่น ชาวกาลามะแห่งหมู่บ้านเกสปุตติคมเล่าว่ามีเจ้าลัทธิต่างๆ ที่ผ่านมามากก็ดูฤกษ์ลัทธิของคนอื่นว่าผิดของตนถูกต้อง แล้วทูลถามพระองค์ว่า พวกไหนสอนถูก พวกไหนสอนผิด พระองค์ตรัสว่า ใครจะสอนถูกสอนผิดช่างเถิด เราตถาคตจะแสดงธรรมให้ฟัง

กล่าวได้ว่าเทคนิคในการเผยแผ่ด้วยการสอนของพระภิกษุผู้เผยแผ่นั้น สิ่งที่ควรทำความเข้าใจอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ ลักษณะงานสอนซึ่งแตกต่างกันตามประเภทวิชา อาจแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ วิชาประเภทชี้แจงข้อเท็จจริง เช่น ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ เป็นต้น การสอนวิชาประเภทนี้ หลักสำคัญอยู่ที่

ทำให้เกิดความเข้าใจในข้อเท็จจริง การสอนจึงมุ่งเพียงหาวิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิดพหุสัจจะ เป็นส่วนใหญ่ ส่วนวิชาอีกประเภทหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณค่าในทางความประพฤติ โดยเฉพาะวิชาศีลธรรม และวิชาจริยธรรมทั่วไป การสอนที่จะได้ผลดี นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้ว จะต้องให้เกิดความรู้สึกมองเห็นคุณค่าความสำคัญจนมีความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วย สำหรับวิชาประเภทนี้ ผลสำเร็จอย่างหลังเป็นสิ่งสำคัญมาก และมักทำได้ยากกว่าผลสำเร็จอย่างแรก เพราะต้องการคุณสมบัติขององค์ประกอบในการสอน ทุกส่วน นับตั้งแต่คุณสมบัติส่วนตัวของผู้สอนไปทีเดียว ยิ่งในงานประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่จะให้คนจำนวนมากยอมรับด้วยแล้วยิ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก ฉะนั้น การพิจารณาเทคนิค และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า จึงเริ่มตั้งแต่คุณสมบัติของผู้สอน (พระราชมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531, หน้า 6-26)

ปัญหาและแนวทางแก้ไข

ศาสนาต่างๆ ศาสนิกของตนยังมีความศรัทธาต่อศาสนาอยู่หรือไม่ ก็ด้วยการให้ไปโบสถ์ในวันอาทิตย์ของชาวคริสต์หรือการไปสุเหร่าในวันศุกร์สำหรับชาวมุสลิม ซึ่งค่อนข้างที่จะเน้นอย่างมาก จึงทำให้สามารถประเพณีได้ และทำให้ทราบถึงคามศรัทธาที่มีต่อศาสนา แต่สำหรับชาวพุทธนั้น นับว่ามีความอ่อนด้อยในเรื่องการเข้าวัดอย่างมาก กล่าวคือ แม้ว่าจะมีวันพระหรือวันธรรมสวนะทุกๆ สัปดาห์ แต่ก็มิได้เน้นย้ำว่า ต้องไปทุกครั้ง ทำให้ยุคปัจจุบัน คนส่วนมากมุ่งในการหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องตนเอง ก็ยังทำให้เกิดความห่างเหินจากศาสนามากขึ้น นานเข้าก็กลายเป็นความเคยชินต่อการไม่ต้องไปวัด โดยมีข้ออ้างต่างๆ กันไป

การเรียนรู้หลักธรรมของศาสนาก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าเป็นห่วง เพราะคนมักละเลยส่วนนี้ไปด้วย คิดว่า ตนเองอายุน้อย ไม่ถึงเวลาในการศึกษาธรรมหรือปฏิบัติกิจทางศาสนา จึงทำให้ไม่ทราบหลักธรรม และไม่ซาบซึ้งถึงหลักธรรมที่ถูกต้องแท้จริง อันทำให้หันเหต่อสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นแทนที่จะใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) ได้ยึดการขับเคลื่อนการพัฒนาภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ในส่วนที่ 4 ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ มีวัตถุประสงค์ได้กล่าวถึงการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามาในประเทศไทยผ่านสังคมยุคดิจิทัล ในขณะที่คนไทยจำนวนไม่น้อยยังไม่สามารถคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม ส่งผลต่อวิกฤตค่านิยม ทัศนคติ และ พฤติกรรมในการดำเนินชีวิต การพัฒนาในระยะต่อไปจึงต้องให้ความสำคัญกับการ

วางรากฐานการพัฒนาคนให้มีความสมบูรณ์ เริ่มตั้งแต่กลุ่มเด็กปฐมวัยที่ต้องพัฒนาให้มีสุขภาพกายและใจที่ดี มีทักษะทางสมอง ทักษะ การเรียนรู้ และทักษะชีวิต เพื่อให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ควบคู่กับการพัฒนาคนไทยในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี มีสุขภาวะที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย มีจิตสำนึกที่ดีต่อสังคมส่วนรวม มีทักษะความรู้ และ ความสามารถปรับตัวเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงรอบตัวที่รวดเร็ว บนพื้นฐานของการมีสถาบันทางสังคม ที่เข้มแข็งทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันชุมชน และภาคเอกชนที่ร่วมกัน พัฒนาทุนมนุษย์ให้มีคุณภาพสูง อีกทั้งยังเป็นทุนทางสังคมสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ โดยมีเป้าหมายที่ 5 ว่าสถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา ชุมชน สื่อมวลชน และ ภาคเอกชน คือ ตัวชี้วัด 5.1 ดัชนีครอบครัวอบอุ่นอยู่ในระดับดีขึ้น ตัวชี้วัด 5.2 ประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไปมีการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาเพิ่มขึ้น ตัวชี้วัด 5.3 ธุรกิจที่เป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมเพิ่มขึ้น ส่วนแนวทางการพัฒนาตามแผนฉบับที่ 12 มีว่า ข้อที่ 1. ปรับเปลี่ยนค่านิยมคนไทยให้มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย จิตสาธารณะ และพฤติกรรม ที่พึงประสงค์ ดังนี้

1.1 ส่งเสริมการเลี้ยงดูในครอบครัวที่เน้นการฝึกเด็กให้รู้จักการพึ่งพาตัวเอง มีความ ซื่อสัตย์ มีวินัย มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม มีความรับผิดชอบ ในรูปแบบของกิจกรรมที่เป็นกิจวัตรประจำวัน และให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กสามารถเรียนรู้และยึดถือเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต

1.2 ส่งเสริมให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียนที่สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ความมีวินัย จิตสาธารณะ รวมทั้งเร่งสร้างสภาพแวดล้อมภายในและโดยรอบสถานศึกษาให้ปลอด จากอบายมุขอย่างจริงจัง

1.3 ปรับวิธีการเผยแพร่หลักศาสนาให้มุ่งชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิตตามหลักธรรมคำสอนที่เข้าใจง่าย สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง นำไปสู่การปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม

1.4 เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ จัดระเบียบทางสังคม และกำหนดบทลงโทษแก่ผู้ละเว้นการปฏิบัติตามบรรทัดฐานในสังคม

1.5 จัดสรรเวลาและพื้นที่ออกอากาศให้แก่สื่อสร้างสรรค์ที่ส่งเสริมการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันดีโดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีผู้ชมมากที่สุด และส่งเสริมการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ สร้างความรู้ความเข้าใจในบทบาท สิทธิ และหน้าที่การเป็นพลเมืองที่ดี

1.6 ผลักดันให้มีการนำวัฒนธรรมการทำงานที่พึงประสงค์ไปใช้ปฏิบัติจนให้เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของคนในสังคมไทย อาทิ การตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย การทำงานเป็นทีม การเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง การทำงานอย่างกระตือรือร้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานয়รัฐมนตรี, 2559, หน้า 65-67)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ทุกคนขึ้น โดยมุ่งเน้นถึงกลุ่มคนที่มีความวุ่นวายหรือความทุกข์ทั้งหมด พระพุทธศาสนาจะเน้นที่หลักธรรมคำสอนเพื่อให้คิดถึงสาเหตุให้เกิดทุกข์ ให้หยุดพิจารณาหลักธรรมตามเหตุผลที่เป็นจริง โดยอาศัยหลักของศรัทธา คือ ความเชื่อแต่ไม่ใช่เชื่ออย่างงมงาย ให้เชื่อดด้วยหลักแห่งเหตุผลตามความเป็นจริง เช่นในเรื่องอริยสัจ 4 (วิ.ม. (ไทย) 4/14/18) ข้อที่ว่าทุกข์ให้รู้ว่าเป็นทุกข์ เมื่อรู้แล้วให้นึกถึงสาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด ให้พิจารณาถึงความดับทุกข์และวิธีการดับทุกข์ เพราะสิ่งเหล่านี้ เมื่อคิดถึงเหตุผลได้แล้ว จุดแห่งปัญญาทั้งหลายก็จะเกิดขึ้นตามมา และนี่คือหลักแห่งจินตามยปัญญา (ที.ปา. (ไทย) 11/228/231) อันเป็นปัญญาที่เกิดจากการคิดถึงเหตุผล พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เป็นจุดแห่งความคิดมากมาย โดยอาศัยหลักศรัทธาเป็นพื้นฐานและมีปัญญาเป็นผลที่เกิดตามมา จุดเน้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบ่ง ออกเป็น 2 อย่าง คือ (1) พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง (2) พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกอบรมตนเอง การพึ่งตนเองและการมุ่งอิสรภาพแก่ตนเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543, หน้า 2-13)

บทสรุป

การเผยแผ่ศาสนาธรรมถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ เป็นการดำเนินงานประกาศพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ ด้วยการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนไปสู่พุทธศาสนิกชน เพื่อปลูกฝังอบรมให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดี มีศีลธรรมและประพฤติปฏิบัติชอบ อบรมสั่งสอน ประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เป็นพลเมืองดีของ ประเทศชาติ ซึ่งวิธีการเผยแผ่ศาสนาธรรมของพระสงฆ์ในปัจจุบันมีหลายประการ ได้แก่ การเทศน์ การบรรยาย การสนทนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่างๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมะทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมะด้วยสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ วารสาร วิทยุทัศน์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น ซึ่งครอบคลุมถึงการที่พระสงฆ์จัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในวัด เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมวันสำคัญทางราชการ กิจกรรมประเพณีสำคัญของชุมชน เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อการเผยแผ่ธรรมไปสู่ประชาชนและประชาชนได้นำเอาหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันนั้น การสื่อสารมีความก้าวหน้าและสังคมมีความซับซ้อนและมีขนาดใหญ่มากขึ้นถูกเชื่อมโยงด้วยระบบการสื่อสารหลายรูปแบบ การสื่อสารเป็นกระบวนการ (Process) ที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งในด้านการดำเนินชีวิต สังคม เศรษฐกิจและการศึกษา จนอาจกล่าวได้ว่าการสื่อสารเป็นฟันเฟืองของเครื่องจักรกลแห่งสังคม ทำให้สังคมดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง ดังนั้น พระสงฆ์ต้องมีพุทธวิธีการและเทคนิคการสื่อสารที่เหมาะสม อีกทั้งต้องเป็นกัลยาณมิตร มีความรู้พอเพียง เสียงดังกังวาน ปฏิภาณว่องไว จิตใจสะอาด มารยาทเรียบร้อย เป็นผู้ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วนำมาสั่งสอนแก่ประชาชน เมื่อได้สดับฟัง ทราบเนื้อ

ความและปฏิบัติตามแล้วได้รับผลบรรลุประโยชน์สุขสมแก่ความปฏิบัติตนๆ ดังนั้น พระนักเผยแผ่ที่ดีจะต้องมีความแม่นยำในหลักของพระพุทธศาสนามีทั้งภูมิธรรม ภูมิปัญญา สามารถใช้ภาษาและวิธีสอน ที่สามารถสื่อกับประชาชนได้ มีความสามารถในการใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเผยแผ่ มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น และสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมนั้นได้ดี เป็นผู้มีหลักมนุษยสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนนั้นได้ดีมีคุณสมบัติที่เหมาะสมทางการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของวัดและสังคมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมสังคม

บรรณานุกรม

- พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต. (2555). รูปแบบการสร้างเครือข่ายการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาเชิงรุกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยาย
ความ. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมกรรม.
พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตฺโต). (2531). เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนัก
นายกรัฐมนตรี. (2559). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564). เข้า
ถึงเมื่อ กุมภาพันธ์ 11, 2560, จาก <https://www.egov.go.th/th/index.php>

แหล่งเรียนรู้เชิงพุทธ: กระบวนการพัฒนาวัดในประเทศไทยเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
Buddhist Learning Resources: Process Development Monastery in Thailand
The Monastery Development for Buddhist Tourism

พระครูสังฆรักษ์วุฒิพงษ์ วุฑฒิวโส (พงษ์เจริญ)¹

Phrakru Sangkarak Wuttthipong Wuddvamso (Pongcharoen)

บทคัดย่อ

แหล่งเรียนรู้เชิงพุทธ เป็นกระบวนการพัฒนาวัดในประเทศไทยเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเริ่มจากกระบวนการพัฒนาวัดให้เจริญ ทำให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธ ซึ่งอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านระบบการทำงาน เพื่อส่งเสริมให้มีการพัฒนาวัด เพิ่มการดูแลรักษาให้วัดมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด จัดวัดให้ดูโปร่ง สบายตา ไม่รกทึบ และเป็นสถานที่สงบ ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม ที่เป็นเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวของวัด เพื่อให้เกิดศรัทธาแก่นักท่องเที่ยว โดยเริ่มจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถาน และพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำบุญทำทานและการสาธารณกุศลต่างๆ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาด้วย หรืออาจจะบำเพ็ญสาธารณกุศลในงานเทศกาลประเพณีต่างๆ อีกทั้งยังเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการแสวงหาประสบการณ์ใหม่ๆ ประกอบการเรียนรู้ การสัมผัส การชื่นชมเอกลักษณ์ความงดงามทางวัฒนธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของกลุ่มชนอื่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนต่างสังคมที่เคยอยู่ ไม่ว่าจะเป็นในด้านของศิลปะ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ เรื่องราวและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รูปแบบวิถีชีวิต ภาษา การแต่งกาย การบริโภค ความเชื่อ ด้านศาสนา

คำสำคัญ: การพัฒนา การพัฒนาวัด การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงพุทธ

Abstract

This article demonstrates Buddhist learning resources, Temple development process in Thailand to promote cultural tourism. It must start from the development process

¹ พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, พระพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สยามสมาคม, 2513), หน้า 45.

to monastery progress, make a change in a better way to be a Buddhist learning source. This may be a change in the system. The development to encourage of temples increased care for the temple is neat, clean, measured to look shine, not opaque and a peaceful place which that is about the sights of the temple. The tourists believe that the promotion of Buddhist tourism to traveling religious place. To visit or worship the sacred. Worship places and good priests like practice make merit and charity work on the important day of Buddhism. Charitable activities at various festivals It's also a cultural tourism for a new experience. Learn to touch, appreciate the unique cultural beauty. Historical values, ways of life who live other people, cultural differences of different societies. It's in the field of art, architecture, antiquities, story and historical values. Lifestyle, Language, Dress, Consumption, Religious Beliefs

Keyword: Development of Monastery, Cultural and Buddhist Tourism

1. บทนำ

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ หลักของพระพุทธศาสนาจึงเป็นแก่นและแกนของวัฒนธรรมไทยทุกสาขา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรมวัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ไปสู่ชุมชนและท้องถิ่น พระพุทธศาสนาจึงได้มีบทบาทอันสำคัญยิ่งต่อสังคมไทยมานานนับพันปี เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของสังคมและพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดเป็นผู้นำของจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือการร่วมมือกันเป็นที่ประกอบพิธีกรรม เป็นแหล่งหล่อหลอมวิถีชีวิตชาวพุทธไทย² วัดเป็นแหล่งรวมของศิลปกรรมอันล้ำค่าทั้งด้านสถาปัตยกรรม ภูมิมากรรมและจิตรกรรม ที่ศิลปินได้ถ่ายทอดลักษณะเด่นของคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกมาในงานศิลป์อย่างกลมกลืนน่าชื่นชมเป็นพุทธศิลป์ที่ให้คุณค่าทั้งด้านความงามและทั้งเป็นสื่อให้คนได้เข้าถึงธรรมปฏิบัติซึ่งช่วยกล่อมเกล่าจิตใจมนุษย์ให้อ่อนโยนและสะอาดบริสุทธิ์ขึ้น พุทธศิลป์ที่ปรากฏในวัดจึงเป็นศิลปะแห่งอุดมคติที่ให้คุณค่าและความหมายเชิงจริยธรรมอย่างสูง จะเห็นได้ว่าปัจจุบันการท่องเที่ยวในประเทศไทยมีการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้นภายในประเทศและต่างประเทศ เนื่องจากนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงความต้องการจากการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหรือพบเห็นสิ่งแปลกใหม่ กลาย

² พระมหาประยูร ญัตโต, พระพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สยามสมาคม, 2513), หน้า 45.

เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการมีประสบการณ์โดยตรงโดยการเข้าไปเรียนรู้และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของสังคมที่ตนไปท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้งมากขึ้น ซึ่งประเทศไทยมีความได้เปรียบจากมีวัตถุดิบทางทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวมากมาย มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเกิดจากวิถีชีวิตและศาสนาของคนไทย ทั้งนี้คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับศาสนาพุทธ จึงมีการสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา ประเพณีประจำท้องถิ่นตามวันสำคัญทางพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปกรรมจำนวนมาก³

ดังนั้นการท่องเที่ยวทางเชิงพุทธนั้น เป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาวัดและการท่องเที่ยวของประเทศไทยซึ่งเป็นลักษณะของการเดินทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้คนชุมชน สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตาม การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธไม่จำเป็นจะเป็นการบริหารจัดการวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว การจัดการแหล่งโบราณสถานและพุทธศิลป์ ในแต่พื้นที่ยังพบว่ามีปัญหาในเรื่องของการจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ของพระพุทธศาสนาและการจัดการเพื่อให้เกิดแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธ : กระบวนการพัฒนาวัดในประเทศไทย เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1 กระบวนการพัฒนาวัดในประเทศไทย

1) ความหมายของการพัฒนา

การพัฒนาไว้ว่า การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางดี⁴ การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ (qualitative changes) ส่วนการแปลงรูป (transformation) เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตัวกระทำ(environmental changes)นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพและปริมาณ เช่น การคมนาคมของประเทศไทยเมื่อเริ่มแรกได้มีการใช้รถเทียมม้า แล้วปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยใช้เครื่องจักรไอน้ำมาทำรถไฟ และค่อยๆ ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นๆ เรื่อยยิ่งขึ้นๆ การเปลี่ยนแปลงจากรถม้ามาเป็นรถไฟหรือเป็นรถยนต์ หรือเครื่องบินจนเป็นจรวดก็ดี นับได้ว่าเป็นการพัฒนา⁵ การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่ต้องการและได้กำหนดทิศทางและมุ่งที่จะควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงด้วยสภาวะการพัฒนามีสภาวะสมาชิกของสังคมได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนได้เต็มที่โดยไม่มีสภาวะครอบงำ เช่น ความบีบคั้นทางการ

³ กรณีย์ ถนอมกุล, “พฤติกรรมกรท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดสกลนคร”, รายงานการศึกษาอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2547), หน้า 49.

⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับ

⁵ อมร รักษาสัตย์ และ ชัดติยา กรณสุต, ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย, 2515), หน้า 2 – 8.

เมื่อความบีบคั้นทางเศรษฐกิจหรือความไม่สมบูรณ์ในอนามัย ทุกคนสามารถที่จะนำเอาศักยภาพของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ เช่น การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของไทย ไม่สามารถจะใช้รถแทรกเตอร์แบบอเมริกัน ได้ ม.ร.ว.เทพฤทธิ์ เทวกุล ได้ประดิษฐ์ “ควายเหล็ก”⁶ ขึ้นมาใช้ไถนาในสภาพแวดล้อมของสังคมไทย การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบายความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรม และจิตใจและความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่างๆ ด้วยความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่าเป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนา ไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า⁷ การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ หรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ⁸

ดังนั้น การพัฒนา คือ การทำให้เจริญ ทำให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านระบบการทำงาน หรือการเปลี่ยนแปลงตามที่ได้กำหนดทิศทาง หรือจุดมุ่งหมายไว้ เพื่อต้องการให้ดีขึ้นกว่าเดิม

2) การพัฒนาวัดในประเทศไทย

การพัฒนาวัดเป็นการดูแลรักษาการปรับปรุงวัดให้อยู่ในสภาพที่สะอาด สว่างสงบตามแนวทางพระพุทธศาสนา หากแต่การนี้ต้องอาศัยศักยภาพของวัดและบุคลากรภายในวัดรวมถึงศรัทธาความเลื่อมใสของสาธุชน จึงจะทำให้การพัฒนาวัดบรรลุวัตถุประสงค์ “สะอาด” นั้น โดยเป้าหมายหลัก หมายถึง วัดเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ผู้มีความสะอาดทั้งกาย วาจา ใจ ดำรงอยู่ในศีลอาจารย์วัตรอันงดงามและเป็นสถานที่ให้อุบาสกอุบาสิกาได้มาฝึกฝนให้ตนเองสะอาดกาย วาจา ใจ ตามรอยพระสงฆ์ แต่ถ้าหากกล่าวโดยรูปธรรมคำว่า สะอาด ในที่นี้หมายถึงการดูแลและการจัดการวัดที่ดี ไม่สกปรกกรุงรัง จัดเสนาสนะเป็นระเบียบ เป็นที่เกิดศรัทธาปสาทะแก่ผู้มาพบเห็น ไม่สร้างความขุ่นข้องใจแก่ผู้มาเยือน “สว่าง” หมายถึง วัดที่เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ผู้สว่างด้วยคุณธรรม คือ สมาธิ หรือ สมณะวิปัสสนา และเปิดโอกาสให้สาธุชนได้มีโอกาส

⁶ จิตยา สุวรรณขุ, “สังคมวิทยา” ในวิทยาศาสตร์สังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2517), หน้า 187 – 189.

⁷ วิทยากร เชียงกุล, การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉัณแระ, 2527), หน้า 17 – 18.

⁸ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : ส.ส.น.ไทยอนุเคราะห์ไทย, 2526), หน้า 1.

มาศึกษาธรรม และฝึกปฏิบัติให้เกิดความสว่างในใจด้วยพุทธธรรม ตามรอยพระสงฆ์ในส่วนรูปธรรม ได้แก่ การจัดวัดที่ดูโปร่ง สบายตาไม่รก ทึบ หรือมีความสลับซับซ้อน เน้นความเรียบง่ายและประโยชน์ใช้สอยสูงสุด “สงบ” หมายถึง วัดที่เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ผู้มีกาย วาจา และใจอันสงบ สวรรค์ ด้วยศีล สงบอยู่ด้วยสมาธิและปัญญา และเป็นสถานที่ให้สาธุชนได้รับความสงบด้วยศีลสมาธิ ปัญญา ตามรอยพระสงฆ์ในส่วนรูปธรรม วัดที่เป็นสถานที่ที่สงบจากอบายมุข ไม่มีเสียงอึกทัก ครึกโครม ร่มเย็นเป็นสุข ด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ⁹ การพัฒนาวัด ยังเป็นการปรับปรุงสภาพวัดและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัด เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ โดยเน้นการปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่องเดิมภายในวัด รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการดำเนินงานกิจกรรมพระศาสนาในวัดให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพสมบูรณ์¹⁰

ดังนั้น การพัฒนาวัด จึงมีความหมายถึงการดูแลรักษา และการปรับปรุงวัดให้เจริญขึ้น หรือเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยการบริหารจัดการให้วัดมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด จัดวัดให้ดูโปร่ง สบายตาไม่รกทึบ และเป็นสถานที่สงบ ไม่มีเสียงอึกทักครึกโครม เป็นที่เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น หากแต่การนี้ต้องอาศัยศักยภาพของวัดและบุคลากรภายในวัด รวมถึงศรัทธาความเลื่อมใสของสาธุชน จึงจะทำให้การพัฒนาวัดบรรลุวัตถุประสงค์

3) กระบวนการพัฒนาวัด

การพัฒนาวัดเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะความผูกพันของคนไทยที่มีต่อวัดนั้นมีความลึกซึ้ง การพัฒนาวัดจึงควรมีรูปแบบแตกต่างไปจากการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นๆ เพราะความเลื่อมใสศรัทธา เป็นเรื่องของจิตใจที่ละเอียดลึกซึ้ง การพัฒนาวัดจึงต้องคำนึงทั้งในแง่ของการอนุรักษ์ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม รวมทั้งคำนึงถึงกิจกรรมต่อเนื่องต่อลักษณะทางกายภาพของวัด เช่น การจัดให้มีสถานที่จอดรถที่ไม่รบกวนสถานที่ปฏิบัติธรรมหรือประกอบกิจกรรมทางศาสนา มีการแบ่งแยกเขตสังฆาวาสพุทธาวาส กับสถานที่สำหรับนักท่องเที่ยวการพัฒนาใดๆ ก็ตาม ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบเชิงนิเสธ ระหว่างความสัมพันธ์ของวัด กับประชาชนในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นในด้านรูปธรรม หรือนามธรรม เป็นเรื่องที่พึงต้องหาทางหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดขึ้นอย่างเด็ดขาด เมื่อใดที่จำเป็นต้องเลือก จะต้องคำนึงถึงคนในท้องถิ่นเป็นอันดับแรก และให้ความสำคัญมาที่สุด¹¹

⁹ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรปุณฺณ), วัดพัฒนา, 50, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2550), หน้า 26 – 28.

¹⁰ สมานจิต ภิรมย์รัตน์, วัดพัฒนา, 41, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2541), หน้า 14.

¹¹ ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, “วัดกับการท่องเที่ยว”, จุลสารการท่องเที่ยว, ฉบับปีที่ 11 เล่มที่ 3 (กรกฎาคม – กันยายน 2535) : 47 – 48.

วัดเป็นสุดยอดของแหล่งท่องเที่ยวเพราะเป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรมมีทรัพยากรทางกายภาพ ทรัพยากรที่เป็นวัฒนธรรม นามธรรม เพียงแต่เราจะถ่ายทอดออกไปได้อย่างไร ทั้งที่บทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง 2 ด้าน คือ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมทางด้านการนำรายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด ทำนุบำรุงท้องถิ่น จังหวัดและประเทศโดยรวมขณะเดียวกันวัดก็เป็นแหล่งที่สามารถให้ความรู้ความคิดที่กว้างขึ้น ให้ความสงบ ความร่มเย็นกับผู้มาเยือน ให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจพุทธศาสนาได้ดีขึ้น¹²

การพัฒนาวัดในทัศนะสังคมปัจจุบัน จำเป็นต้องใช้เชิงรุกในการพัฒนาวัด ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านจิตใจ ส่วนรูปแบบโครงสร้าง แนวทาง และวิธีการพัฒนาด้านนี้ ต้องมีหลักการคือ วางผัง (แผนพัฒนา) ตั้งโครงการ (ขั้นตอนการพัฒนา) งานมีทิศ (ทิศทางการพัฒนา) คิดเป็นระบบ (ศึกษายุทธศาสตร์ กำหนดยุทธวิธี เตรียมบุคลากร) เคารพกติกา (ยึดหลัก รักแบบ) จัดการศึกษา (ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เป็นการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย) พัฒนาสังคม (ช่วยแนะ ช่วยนำ ช่วยทำความเข้าใจ ส่งเสริมให้ความร่วมมือกับคณะสงฆ์ และรัฐบาล) จะเห็นได้ว่า กิจกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาวัด เพื่อให้ประชาชนละแวกวัดได้มีโอกาสผูกพันกับวัด มีความสำนึกว่าวัดเป็นของประชาชน วัดจะต้องอำนวยความสะดวก ให้ผู้บริหารท้องถิ่น องค์กรภาครัฐ และประชาชน นักเรียน นักศึกษา ใช้บริการวัดในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย และวัฒนธรรมอันดีงามของไทย พัฒนาเชิงบูรณาการเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง โดยมีสาระสำคัญแผนพัฒนาวัดตามกรอบนโยบายการพัฒนาวัด ที่รัฐบาลและคณะสงฆ์ โดยกรมการศาสนา ที่มีวัตถุประสงค์พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้นๆ วัดจะต้องมีแผนงาน โครงการ และมาตรการที่เป็นรูปธรรมนำไปสู่การปฏิบัติ ปัจจุบันคำว่ากรวางแผน หรือ แผน เป็นเรื่องจำเป็นในชีวิตประจำวัน สำหรับนักบริหาร นักพัฒนาหรือบุคคลทั่วไป อาจจะไม่วัดว่าเราได้วางแผนเพื่อที่จะดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ มากมาย กรณีผู้บริหารจัดการวัด ได้แก่ เจ้าอาวาสวางแผน คิดโครงการ มาตรการเกี่ยวกับการพัฒนาวัดว่าจะทำอะไรก่อนหลัง จะเกิดผลอย่างไร ตรงกับความพอใจของเราเอง ตลอดจนถึงพระภิกษุสามเณร รวมทั้งทายาททายิกาแห่งวัดเราหรือไม่¹³

ดังนั้นการบริหารวัดในปัจจุบันจึงได้เปลี่ยนรูปแบบ ระบบ วิธีการ การสร้างระบบให้เหมาะสมกับผู้อยู่อาศัยในวัดนั้นๆ และสังคมโดยรอบ เพื่อให้การบริหารเป็นไปตามความหมายของมันเอง ที่ว่า หมายถึงการปกครอง การดูแลรักษาหมู่คณะและการดำเนินงานหรือการจัดการ กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะหรือองค์กรต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดี มีประสิทธิภาพ

¹² กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, “การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว”, จุลสารการท่องเที่ยว, ฉบับปีที่ 18 เล่มที่ 4, (ตุลาคม – ธันวาคม 2542) : 49 – 52.

¹³ พระครูพิมลธรรมภาณี (ดำเนิน อตฺตจารี), วัดพัฒนา, 45, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2545), หน้า 59.

4) การบริหารจัดการพัฒนาวัด

การบริหารจัดการวัดจะต้องประกอบด้วยหลักการดังต่อไปนี้ คือ

1.การสร้างค่านิยม (Shared Values) ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งแก่ผู้บริหารเองด้วย และผู้ที่อยู่ในโครงสร้างการบริหารจัดการนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในทางระบบแบบแผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารจัดการวัดจะได้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

2.จัดโครงสร้าง (Structure) ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสมเป็นไปตามเป้าหมาย หรือจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการสร้างความสำเร็จให้แก่การบริหารจัดการวัด

3.จัดระบบงาน (Systems) ได้แก่ การวางหลักการบริหารจัดการต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบและเป็นระเบียบ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการดำเนินงานและเป็นการง่ายแก่การตรวจสอบ

4.จัดกิจกรรม (Style) ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน เพื่อให้การบริหารจัดการ เป็นไปทั้งในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ

5.บุคลากร (Staff) ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง เพราะการบริหารงานจะสำเร็จหรือไม่ส่วนนี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้น ควรเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสมกับงาน

6.เสริมทักษะ (Skills) ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

7.กลยุทธ์ (Strategy) ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่เลือกใช้ในการบริหารจัดการนั้นระบบ รูปแบบ ต้องเหมาะสมกับปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้คือ หลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่ใช้ปฏิบัติ แต่เหนือสิ่งอื่นใดการบริหารวัดนั้นที่สำคัญยิ่งก็คือการลงมือปฏิบัติจริง เป็นสิ่งที่กระทำได้อย่างยิ่ง ที่จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีระบบระเบียบตามจุดประสงค์ที่ได้วางเอาไว้

การบริหารจัดการที่ดีจึงอยู่ที่การนำเอาทฤษฎีไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้จัดระบบของจุดเริ่มต้นของการ ทำงานไว้ดังนี้

1.สำรวจ (Research) ได้แก่ การหาข้อมูลในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารโครงสร้าง หรือแม้แต่ข้อมูลทางบุคลากร การมีข้อมูลที่เพียบพร้อมในด้านต่าง ๆ นั้น จะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีระบบและเป็นระเบียบ

2.การสื่อสาร (Communication) ได้แก่ การนำเสนอและการรับข้อมูลจากส่วนต่าง ๆ การนำเสนอ

จะต้องชัดเจนมีประสิทธิภาพใช้ชักจูง การรับข้อมูลก็ต้องเลือกรับข้อมูลที่มีประโยชน์ การสื่อสารในรูปแบบของการบริหารจัดการนั้น จึงต้องอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในเบื้องต้น

3.การวางแผน (Action Planning) ได้แก่ การกำหนดทฤษฎีการกระทำหรือเชิงปฏิบัติ ภาควิปฏิบัติในทางการบริหารนั้นจะต้องสอดคล้องกับทฤษฎี การวางแผนจึงเป็นส่วนสำคัญในการสร้างรูปแบบของการปฏิบัติจริง

4.การประเมินผล (Evaluation) ได้แก่ การสรุปผลของการบริหารจัดการ ในส่วนของการประเมินผลนี้ จะทำให้เราได้ทราบถึงข้อผิดพลาด และจุดที่ควรแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นและส่งเสริมข้อที่ได้ให้ผลดีอยู่แล้ว เพื่อการบริหารที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น¹⁴

ดังนั้นการบริหารจัดการวัดทุกส่วนล้วนแต่มีความสำคัญแก่การบริหารจัดการวัดทั้งนั้น แล้วบุคคลใดจะนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับวัดหรือชุมชน และที่จะล้มเสียไม่ได้ก็คือ หลักการของการบริหารแบบพระพุทธศาสนาที่แท้จริงโดยการยึดหลักการของพระพุทธเจ้าทั้งสองประการ คือ พระธรรม และพระวินัย เป็นหลักการในการบริหารงาน และบริหารจัดการวัด ก็จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงอันจะเกิดประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

3. เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1) ความหมายการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางจากที่อยู่ปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตาม ที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้¹⁵ การท่องเที่ยวโดยผู้ท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้รับผลตอบแทน แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ และเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น¹⁶ เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่การท่องเที่ยวยังหมายถึง การเดินทางเพื่อการประชุม เพื่อศึกษาหาความรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อติดต่อธุรกิจ ตลอดจนการเยี่ยมญาติพี่น้องก็ถือว่าเป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น¹⁷

รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทาง

¹⁴ กรมการศาสนา, วัดพัฒนา 46, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546), หน้า 46-48.

¹⁵ นิคม จารุมณี, การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2544), หน้า 1.

¹⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, วิถีไทยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540), หน้า 6.

¹⁷ ม.ล.ต๋อย ชุมสาย และ ญิบพันธ์ พรหมโยธี, ปฐมบทวิชาการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 43.

ทะเล การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ คือ การท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวชมงานวัฒนธรรมและประเพณี การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ คือ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย การท่องเที่ยวเชิงกีฬา การท่องเที่ยวแบบผจญภัย การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ และฟาร์มสเตย์ การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว การท่องเที่ยวแบบให้รางวัล การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม การท่องเที่ยวแบบผสมผสาน

ดังนั้น การท่องเที่ยวจึงเป็นการเดินทางออกจากที่พักในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เป็นการชั่วคราวเพื่อการเยี่ยมชมวัดมิตร์ หรือวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ไม่ใช่การประกอบอาชีพ เช่น การพักผ่อน การเล่นกีฬา การประชุม การสัมมนา

2) การท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากนิยมเดินทางไปวัด เพื่อร่วมกิจกรรมทางศาสนา การปฏิบัติธรรม ฯ ดังจะเห็นจากการเดินทางเชิงพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปในนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ซึ่งมักใช้เวลาวันหยุดเทศกาล โดยเฉพาะช่วงเทศกาลวันสำคัญทางศาสนาจะมีการถือศีลปฏิบัติธรรม และประชาชนในท้องถิ่นบางส่วนได้เล็งเห็นผลประโยชน์จึงเริ่มมีการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้อง หรือเข้ามาใช้พื้นที่ของวัดในการประกอบอาชีพดังกล่าวมากขึ้น การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถานและพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ สถานที่ตั้งของอาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้นๆ โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆตามกิจกรรมการใช้งานที่แตกต่างกัน¹⁸ การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลักถือเป็นการปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรกๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้มักจะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนาเข้าอยู่ด้วย ผู้ที่นับถือศาสนาต่างๆ มักจะมีความเชื่อในการทำกิจกรรมทางศาสนาซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามกิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไปเนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนา หรือความเชื่อนั้นลดลง สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนามีได้มีเพียงผู้ที่นับถือศาสนานั้นเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่นๆ ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบ

¹⁸ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ, (กรุงเทพฯ : มปท, 2549), หน้า 28.

จิตสงบใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปต่างให้ความนิยมสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก¹⁹ การท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นการเดินทางไปยังพุทธศาสนสถานใดๆ โดยมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

1. เป็นการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกุศล 10 อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ ศีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลประพฤติดี กาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา อปายณมัย ทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม เวยยาวัจจมัย ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ ปัตติทานมัย ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้ผู้อื่น ปัตตานโมทนามัย ทำบุญด้วยความยินดีของผู้อื่น ัมมัสสวนมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรม ัมมเทศนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรม ทิฎฐชุกัมม ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง
2. เป็นการเดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และปฏิบัติธรรม ณ พุทธศาสนสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง
3. เป็นการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาลประเพณีต่างๆ เช่น การไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ตักบาตรดอกไม้อัน แห่เทียนพรรษา เป็นต้น²⁰

ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ตามคำนิยามของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ในหนังสือ โครงการส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ แล้วจะพบว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ก็คือ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน (Religious Place) เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถาน และพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำบุญทำทานและการสาธารณกุศลต่างๆ การเดินทางเพื่อการบำบัตจิตใจตามหลักพุทธศาสนา หรือการบำบัตจิตใจโดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งบางครั้งการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนา ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบัน สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาได้มีแต่เพียงผู้ที่นับถือศาสนาเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชมศาสนสถาน หากแต่นักท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม เข้าชมศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมของศาสนสถาน หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตสงบใจ ซึ่งในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปนั้น ก็มักจะให้ความนิยมในสถานที่ทางศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก รวมถึงการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกุศล 10 ประการ บำเพ็ญสาธารณกุศลหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง และยังร่วมไปถึงการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วม ศาสนพิธี และงานเทศกาลประเพณีต่างๆ

¹⁹ ศุภลักษณ์ อัครางกูร, พฤติกรรมนักท่องเที่ยว, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, 2551), หน้า 99.

²⁰ ภักดิ์สุภา สลิลาภาพรรณ, “การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 25.

3) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ สัมผัสเอกลักษณ์ความงดงามของวัฒนธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และความแตกต่างทางวัฒนธรรม²¹ ยังเป็นการเดินทางของผู้คนหรือกลุ่มคนจากสถานที่ที่อยู่ประจำไปยังท้องถิ่นอื่นเพื่อชื่นชมกับเอกลักษณ์ความงดงามทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่น ทั้งนี้ ต้องเคารพในวัฒนธรรมของกันและกันเพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ ความรู้ ความเข้าใจ และความซาบซึ้งตรึงใจในวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ อีกทั้งต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อบุคคลวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้นให้น้อยที่สุด ในขณะที่เดียวกันชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมก็ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้านการสร้างรายได้ และการจ้างงาน อันนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การเดินทางไปยังท้องถิ่นอื่นใดเพื่อการเยี่ยมชม สัมผัส และศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี สิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่นบ้านเรือน วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น ด้วยจิตสำนึกแห่งการอนุรักษ์ และเป็นการพักผ่อนหย่อนใจปัจจุบันศาสนามีส่วนสำคัญในการท่องเที่ยว มีสิ่งดึงดูดความสนใจความเลื่อมใสในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชม²² นอกจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ แล้ว ยังรวมถึงการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีของคนในท้องถิ่นหรือชุมชนต่างๆ²³ ศึกษาวัฒนธรรม ประเพณีที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวนั้น บนพื้นฐานของการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น อีกทั้งยังกล่าวอีกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความมีใจเป็นกลาง ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวควรตระหนักถึงเหตุผลในการปฏิบัติของคนในแต่ละท้องถิ่น และควรระลึกเสมอว่า วัฒนธรรมมีความอ่อนไหวและเปราะบาง ประเพณีบางอย่างไม่ควรนำมาเสนอเพื่อความบันเทิงเพราะจะทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธาหลงไปได้²⁴

ดังนั้น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การเดินทางของผู้คน หรือกลุ่มคนออกจากสถานที่ที่อยู่อาศัยประจำไปยังท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยว การแสวงหาประสบการณ์ใหม่ๆ ประกอบการเรียนรู้ การสัมผัส การชื่นชมเอกลักษณ์ความงดงามทางวัฒนธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความ

²¹ ทิพวรรณ พุ่มมณี, การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2535), หน้า 198.

²² บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิชาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2553), หน้า 283 – 285.

²³ กรวรรณ สังขกร, แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับการท่องเที่ยวชุมชน. (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552), หน้า 46.

²⁴ ชนัญ วงษ์วิภาค, การจัดโครงการ: การให้ความรู้เชิงปฏิบัติการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ 1, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), หน้า 46.

เป็นอยู่ของกลุ่มชนอื่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนต่างสังคมไม่ว่าจะเป็นในด้านของศิลปะ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ เรื่องราวและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รูปแบบวิถีชีวิต ภาษา การแต่งกาย การบริโภค ความเชื่อ ศาสนา

4. บทสรุป

กระบวนการพัฒนาวัดในประเทศไทย เริ่มจากการทำให้เจริญ ทำให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านระบบการทำงาน หรือการเปลี่ยนแปลงตามที่ได้กำหนดทิศทาง หรือ จุดมุ่งหมายไว้ เพื่อต้องการให้ดีขึ้นกว่าเดิม ส่งเสริมให้มีการพัฒนาวัด เพิ่มการดูแลรักษา และการปรับปรุง วัดให้เจริญขึ้น หรือเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยการบริหารจัดการให้วัดมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด จัดวัดให้ดูโปร่ง สบายตา ไม่รกทึบ และเป็นสถานที่สงบ ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม เป็นที่เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น หากแต่การนี้ต้องอาศัยศักยภาพของวัดและบุคลากรภายในวัด รวมถึงศรัทธาความเลื่อมใสของสาธุชน จึงจะทำให้การพัฒนาวัดบรรลุวัตถุประสงค์ จุดเริ่มต้นของการบริหารวัดในปัจจุบันจำเป็นต้องเปลี่ยนรูปแบบ ระบบ วิธีการ การสร้างระบบให้เหมาะสมกับผู้อยู่อาศัยในวัดนั้นๆ และสังคมโดยรอบ เพื่อให้การบริหารเป็นไปตามความหมายของมันเอง ที่ว่า หมายถึงการปกครอง การดูแลรักษาหมู่คณะและการดำเนินงานหรือการจัดการ กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะหรือองค์กรต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดี มีประสิทธิภาพ ดังนั้น การบริหารจัดการวัดทุกส่วนล้วนแต่มีความสำคัญแก่การบริหารจัดการวัดทั้งนั้น แล้วบุคคลใดจะนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับวัดหรือชุมชน และที่จะล้มเสียไม่ได้ก็คือ หลักการของการบริหารแบบพระพุทธศาสนาที่แท้จริงโดยการยึดหลักการของพระพุทธเจ้าทั้งสองประการ คือ พระธรรม และพระวินัย เป็นหลักการในการบริหารงาน และบริหารจัดการวัด ก็จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงอันจะเกิดประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา สืบต่อไป

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวเชิงพุทธ หรือ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถาน และ พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำบุญทำทานและการสาธารณกุศลต่างๆ การเดินทางเพื่อการบำบัตจิตใจ ตามหลักพุทธศาสนา หรือการบำบัตจิตใจโดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปนั้น ก็มักจะให้ความนิยมในสถานที่ทางศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก รวมถึงการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกริยาวัตถุ 10 ประการ บำเพ็ญสาธารณกุศลหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง และยังร่วมไปถึงการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วม ศาสนพิธี และงานเทศกาลประเพณีต่างๆ อีกทั้งยังเป็นการท่องเที่ยวเชิง

วัฒนธรรม คือ การเดินทางของผู้คน หรือกลุ่มคนออกจากสถานที่ที่อยู่อาศัยประจำไปยังท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยว การแสวงหาประสบการณ์ใหม่ๆ ประกอบการเรียนรู้ การสัมผัส การชื่นชมเอกลักษณ์ความงดงามทางวัฒนธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของกลุ่มชนอื่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนต่างสังคมไม่ว่าจะเป็นในด้านของศิลปะ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ เรื่องราวและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รูปแบบวิถีชีวิต ภาษา การแต่งกาย การบริโภค ความเชื่อ ศาสนา เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต. พระพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: สยามสมาคม, 2513.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร :
- นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546.
- อมร รักษาสัตย์ และ ชัตติยา กรรณสูต. ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร :
- ชุมชนสหกรณ์การชายและการซื้อแห่งประเทศไทย, 2515.
- ชิตยา สุวรรณขุ. “สังคมวิทยา” ในวิทยาศาสตร์สังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิต
- พัฒนบริหารศาสตร์, 2517.
- วิทยากร เชียงกุล. การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉับ
- กระ, 2527.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : ส.ส.น.ไทยอนุเคราะห์
- ไทย, 2526.
- สมเด็จพระมหาธีรราชวิทยาลัย (ช่วง วรปัญญา). วัดพัฒนา, 50. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนัก
- งานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2550.
- สมานจิต ภิรมย์รัตน์. วัดพัฒนา, 41. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2541.
- พระครูพิมลธรรมภาณี (ดำเนิน อตถจาโร). วัดพัฒนา, 45. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2545.
- กรมการศาสนา, วัดพัฒนา 46. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2546.
- นิคม จารุมณี. การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :
- โอเดียนสโตร์, 2544.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. วิถีไทยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์
- พับลิชชิง, 2540.
- ม.ล.ดุษฎี ชุมสาย และ ญิบพันธ์ พรหมโยธี. ปฐมบทวิชาการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร :
- ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ. กรุงเทพฯ : มปท, 2549.

ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธบูรณาการ

Leadership of School Administrators According to Buddhist Principles.

นายอุดร เขียวอ่อน¹

Mr.Udon Khiawon

บทคัดย่อ

ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธบูรณาการเป็นการนำหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนามาบูรณาการกับภาวะของตนเองโดยบุคคลนั้นจะต้องมีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม สามารถที่จะบริหาร จัดการองค์กร ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มหรือคณะไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย การเป็นผู้นำที่ดี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลานาน แต่หากสามารถ ทำได้สำเร็จก็เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีคุณสมบัติที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำ, ผู้บริหารสถานศึกษา, พุทธบูรณาการ

Abstract

Leadership of school administrators according to Buddhist principles is the application of Buddhism in Buddhism to integration with one's own condition, which must be influenced by others in the group. Can manage the organization to go well. It plays an important role in bringing the group or the team to success according to good leadership goals. It takes learning and practice, which can take a long time, but if it can be accomplished, it is the leader that has the key to bringing the organization to success.

Keywords : Leadership, Administrators, Buddhist Principles.

¹ นิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

บทนำ

การปฏิรูปการศึกษาทำให้เกิดคุณภาพทั้งในด้านผลผลิตกระบวนการจัดการและปัจจัยต่างๆโดยมุ่งหวังให้การจัดการศึกษาพัฒนาทั้งระบบบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ก็คือผู้บริหารการศึกษาเพราะต้องเป็นผู้นำและผู้ประสานความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่มีความสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการเรียนการสอนและการเรียนรู้รวมทั้งประสานสัมพันธ์ระดมและจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ² ผู้บริหารการศึกษาจึงเปรียบได้ว่าเป็นจอมทัพสำคัญที่จะนำพาสถานศึกษาให้ก้าวไปในกระแสแห่งการปฏิรูปได้อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรีภายใต้รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในยุคของการบริหารจัดการศึกษาไทยในปัจจุบันท่ามกลางกระแสแห่งความเป็นโลกาภิวัตน์ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขการปรับเปลี่ยนการแข่งขันเพื่อสร้างข้อได้เปรียบและความมุ่งมั่นของสังคมที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วรุนแรงและมีความหลากหลายนั้นต่างก็ส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการปรับเปลี่ยนบริบทและโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษาภายใต้สาระแห่งบทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ผู้บริหารศึกษานับเป็นกลไกสำคัญและมีอิทธิพลสูงต่อคุณภาพของผลลัพธ์ที่ได้จากระบบการศึกษา ประสิทธิภาพของการบริหารการศึกษาและประสิทธิผลขององค์กรทางการศึกษาซึ่งนักวิชาการหลายท่านมีความเห็นตรงกันว่าผู้บริหารนับเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อคุณภาพและประสิทธิภาพทางการศึกษาที่มักแปรปรวนตามผู้นำเสมอ³ ความเป็นผู้นำจึงถือว่ามีสำคัญต่อการบริหารงานองค์กรหรือของหน่วยงานเป็นอย่างมาก ผู้นำที่ยังขาดประสบการณ์การบริหาร ทำให้ขาดทักษะและขาดวิสัยทัศน์ในการบริหาร ไม่สามารถควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาหรือปล่อยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานตามลำพังย่อมจะเป็นการทำลายขวัญกำลังใจของผู้ใต้บังคับบัญชา เกิดความไม่สามัคคีในหมู่คณะ เกิดความท้อแท้ไม่ยอมทำงานซึ่งจะส่งผลให้การทำงานด้านต่างๆ ขาดประสิทธิภาพ ในทางตรงกันข้ามหากผู้นำที่มีความสามารถมีศิลปะในการบริหาร มีคุณธรรมจริยธรรมสามารถบูรณาการหลักธรรมกับการบริหารได้อย่างลงตัวก็จะทำให้ผู้ที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาเกิดความขยันขันแข็งในการทำงาน หรือเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมในการแสดงความคิดเห็น ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชายอมรับในตัวผู้นำ มีความรักต่อองค์กรและอยากทำงานให้กับองค์กรอย่างเต็มความสามารถเนื่องจากความสำคัญของผู้นำหรือภาวะผู้นำ⁴ เป็นเหตุผลที่สถานศึกษาที่ต้องการเป็นเลิศในด้านต่างๆ ย่อมต้องการผู้บริหารการศึกษาที่มีความเป็นผู้นำและมีประสิทธิภาพโดย

² สุพล วังสินธ์. “การบริหารโรงเรียนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา.” วารสารวิชาการ. 5. 6. (มิถุนายน, 2545). หน้า 29.

³ รุ่ง แก้วแดง. โรงเรียนนิติบุคคล. (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, 2546). หน้า 9.

⁴ Bass, B.M. and Avolio, B.J. Transformational Leadership Development. (California : Consulting Psychologists Press, 1990). P31.

เฉพาะอย่างยิ่งผู้นำที่มีภาวะผู้นำซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้นำได้แสดงออกมาจากตัวตนอย่างเป็นกระบวนการเพื่อนำไปสู่การบริหารที่สามารถปฏิรูปการเรียนรู้ให้ผู้เรียนทุกคนมีความรู้ความสามารถตามศักยภาพของตนเองเพื่อเป็นที่ยอมรับในสังคมและชุมชนและช่วยในการตัดสินใจของผู้ปกครองที่จะส่งบุตรหลานของตนเข้ามาศึกษาและพิจารณาว่าสถานศึกษามีประสิทธิผลอยู่ระดับใด

ภาวะผู้นำของผู้บริหารที่ดีจึงควรมีองค์ประกอบสำคัญทั้งด้านคุณลักษณะของผู้นำโดยทั่วไป และคุณลักษณะภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมที่ส่งเสริมความเป็นผู้นำของผู้บริหารการศึกษาให้เข้มแข็ง และมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น ภาวะผู้นำที่ดีและมีประสิทธิภาพประเมินได้จากการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้บุคคลในองค์กรมีการปรับตัวและพร้อมที่จะทำงานร่วมกันเพื่อความเจริญก้าวหน้าเป็นผู้บริหารที่มีความรู้มีทักษะในการบริหารมีความสามารถในการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา อาจกล่าวได้ว่าภาวะผู้นำเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการบริหารสถานศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการในการชักนำบุคคลทั้งหลายในองค์กรหรือหน่วยงานให้มีความตั้งใจในการทำงานให้ประสบความสำเร็จโดยอาศัยกระบวนการติดต่อสื่อสารหรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา⁵ ดังนั้นผู้บริหารการศึกษาที่ประสบความสำเร็จในด้านการจัดการศึกษาต้องมีวิสัยทัศน์ในการบริหารให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางบริบทต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารจัดการและมีคุณลักษณะที่สำคัญที่จะทำให้การบริหารจัดการศึกษาบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้ในสถานศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนคือระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพตลอดจนการมีส่วนร่วมของผู้ใต้บังคับบัญชาและความสามารถพิเศษที่เร้าใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความใส่ใจและรู้สึกว่าเป็นเจ้าของและเกิดความภาคภูมิใจร่วมกันซึ่งก็เป็นแนวคิดที่ทำให้ผู้บริหารการศึกษาเกิดการตื่นตัวและปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการบริหารงานมีภาวะผู้นำในการใช้อิทธิพลหรือใช้อำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติงานและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน⁶ ซึ่งผู้บริหารการศึกษาในยุคปฏิรูปการศึกษาต้องเป็นผู้ที่ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและสามารถพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้บริหารการศึกษาที่อยู่ในใจและเป็นที่ศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาและคำตอบของการเป็นผู้บริหารการศึกษามีอาชีพที่ประสบความสำเร็จในการบริหารการศึกษาหรือการมีภาวะผู้นำที่สามารถบริหาร3 ปัจจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอันได้แก่การบริหารตนการบริหารคนการบริหารงานโดยเฉพาะในเรื่องการบริหารตนเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ผู้บริหารการศึกษาต้องมีและสร้างภาวะผู้นำพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาให้เป็นผู้นำที่พึงประสงค์ปรับใช้แนวคิดทฤษฎีและหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อให้การบริหารการศึกษา

⁵ ประชุม รอดประเสริฐ. การบริหารโครงการ. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เนติกุลการพิมพ์, 2526). หน้า 1.

⁶ สมพงษ์ เกษมสิน. การบริหารงานบุคคลแผนใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526). หน้า 220.

ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพสร้างความเจริญให้กับชุมชนสังคมและประเทศชาติต่อไปกล่าวได้ว่า รูปแบบภาวะผู้นำเชิงพุทธคือ คุณลักษณะของความเป็นผู้นำโดยทั่วไปที่มีทั้งบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถและนำทักษะทางสังคม รวมถึงคุณลักษณะทางพุทธธรรมที่ส่งเสริมความเป็นผู้นำให้เข้มแข็ง และยั่งยืนตามหลักปาปนิกรรม 3 ซึ่งประกอบด้วย ความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ ความเป็นผู้เชี่ยวชาญในงาน และความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์กับคนทั่วไป

1. ภาวะผู้นำทางการศึกษา

ผู้นำทางการศึกษา จะต้องใช้ความรู้ความสามารถ นำไปสู่ผลงานทางวิชาการในการพัฒนางานหรือผลงานเพื่อเป็นประโยชน์ต่อตนเองและองค์กร ให้ประสบความสำเร็จได้ ต้องอาศัยเทคโนโลยี และมีความรู้ที่กว้างไกล รับรู้ เรียนรู้ รอบรู้ ใช้สติปัญญาแก้ปัญหา และมีคุณลักษณะความเป็นผู้นำทางการศึกษา โดยใช้ศาสตร์และศิลปะแห่งการเรียนรู้มาบริหารงานในสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์

ภาวะผู้นำกับการบริหารการศึกษามีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง เพราะในการบริหารการ ศึกษา นั้นผู้บริหารจะพบกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ มากมายที่ยากต่อการแก้ไข บางปัญหาขาดความชัดเจนหรือไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการศึกษา ดังนั้นหน้าที่ของผู้บริหารการศึกษาจึงต้องแสวงหาความรู้ ทักษะ และเทคนิควิธีการนำมาแก้ไข พัฒนาการศึกษาให้ไปสู่ความสำเร็จ ผู้บริหารจึงต้องได้รับการพัฒนาอยู่เสมอ⁷ ดังนี้

1. การสัมมนา หมายถึง การให้สมาชิกช่วยกันระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหา หรือเสนอแนวทางการดำเนินงานในขอบข่ายเนื้อหาสาระที่กำหนด

2. การประชุมทางวิชาการ หมายถึง การประชุมที่มีวัตถุประสงค์มุ่งให้สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยเน้นบรรยากาศที่เป็นกันเอง สมาชิกมีความรู้ ความสนใจ หรือประสบการณ์พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องที่จะประชุมพอสมควร

3. การประชุมเชิงปฏิบัติการ หมายถึง การประชุมเพื่อแก้ปัญหาหรือประเด็นที่น่าสนใจเฉพาะเรื่องใด เรื่องหนึ่ง ที่มีการเตรียมการอย่างรอบคอบ โดยจะต้อง 1) กำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะ 2) กำหนดหัวข้อให้กระชับ รัดกุมและชัดเจน 3) จัดสิ่งอำนวยความสะดวก ไม่ให้มีสิ่งรบกวน 4) ผู้นำการประชุมต้องควบคุมการประชุมให้ราบรื่น ไม่มีการแสดงความคิดเห็นที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น 5) จัดบันทึกผลการประชุมให้ครบถ้วน 6) สรุปผลการประชุมตามหัวข้อการประชุม

⁷ กัลยรัตน์ เมืองสง. “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”. วิทยานิพนธ์. ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, 2550) หน้า 90.

4. การระดมความคิด หมายถึง การคิดอย่างสร้างสรรค์ต่อปัญหาใดๆ อย่างเสรีหลากหลาย ไม่วิจารณ์ความคิดของผู้อื่น ระดมให้คิดให้มากที่สุด แล้วนำไปสู่การประเมินของกลุ่มใหญ่เพื่อหาแนวคิดที่เหมาะสมและเป็นไปได้

5. การศึกษาดูงาน หมายถึง การนำผู้เรียนไปเรียนรู้นอกสถานที่เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับงาน เพื่อให้ทราบสภาพการทำงานจริงมีลักษณะอย่างไร ให้ผู้เรียนมีโอกาสเผชิญกับบุคคล สถานที่และสิ่งของต่างๆ ด้วยตนเอง การศึกษาดูงาน ประกอบด้วย การดู การฟัง การสัมภาษณ์ การสนทนา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการมีส่วนร่วม

6. การอภิปรายเป็นคณะ หมายถึง การอภิปรายร่วมกันโดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิประมาณ 3-6 คน มีพิธีกรดำเนินการอภิปราย

7. การบรรยายเป็นคณะ หมายถึง การที่ผู้พูดหรือวิทยากรได้รับมอบหมายให้พูดบรรยายเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามลำพัง บรรยายแล้วเสร็จจะกลับหรืออยู่ต่อก็ได้ ไม่มีการให้อภิปรายหัวข้อของคนอื่นๆ เหมือนการอภิปรายเป็นคณะ

8. การฝึกงาน หมายถึง การฝึกปฏิบัติงานตามสถาบันหรือองค์กรต่างๆ เพื่อเรียนรู้จากการทำงานจริงภายใต้การแนะนำของผู้ร่วมงานในองค์กร

9. การสอนงาน หมายถึง การแนะนำให้ปฏิบัติงานให้ถูกต้อง โดยปกติจะเป็นการสอนระหว่างการปฏิบัติงาน อาจสอนเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มเล็กๆ ซึ่งผู้สอนต้องมีความรู้ ประสบการณ์และทักษะในเรื่องนั้นอย่างแท้จริง

10. การหมุนเวียนสับเปลี่ยนงาน หมายถึง การพัฒนาบุคคลที่ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ 1) การวางแผน 2) การพิจารณาผู้หมุนเวียนงาน 3) การพิจารณาดำรงตำแหน่งงาน 4) การสอบถามความสมัครใจ 5) การดำเนินการหมุนเวียนงาน 6) การประเมินและติดตามผล

11. การเรียนรู้ทางไกล หมายถึง ระบบการพัฒนาบุคคลที่ออกแบบให้สามารถถ่ายทอดเนื้อหาสาระ ทักษะ เจตคติ ใช้ระบบสื่อประสม 1) สื่อวัสดุ 2) อุปกรณ์ 3) วิธีการ 4) สื่อบุคคล ในลักษณะต่างๆ โดยให้ผู้เรียนกับวิทยากรมีการเผชิญหน้ากันน้อยที่สุดในการสอนทางไกล อาจใช้บทเรียนสำเร็จรูปสั้นๆ ที่สามารถทำความเข้าใจด้วยตนเอง โดยผู้เรียนศึกษาและหาข้อมูลต่างๆ ประกอบตามที่กำหนดในบทเรียน

12. การแสดงบทบาทสมมติ หมายถึง การทดลองสวมบทบาทที่สมมติขึ้นมาโดยเปิดโอกาสให้ผู้แสดงได้พูดก่อน แล้วนำไปเป็นประเด็นเพื่อวิเคราะห์ปัญหา แล้วให้ผู้แสดงและกลุ่มชี้ประเด็นว่าได้เรียนรู้อะไรจากพฤติกรรมของตัวละคร เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

13. การใช้บทเรียนแบบโปรแกรม หมายถึง การเรียนรู้ด้วยตนเองรูปแบบหนึ่งที่ผู้เรียนสามารถ

เรียนรู้ได้ตามลำดับขั้นตอนความสามารถของตนเอง และแก้ไขปฏิบัติการตอบสนองด้วยตนเอง ผู้เรียนจะเป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรมที่ออกแบบไว้ ทำแบบฝึกหัดและได้ผลย้อนกลับเป็นการเสริมแรง

14. เกมการบริหาร หมายถึง การจำลองสถานการณ์จริงขึ้นมาเพื่อให้ผู้เรียนได้ทดลองเผชิญเหตุการณ์ ผู้เรียนจะมีโอกาสฝึกวินิจฉัย และคัดเลือกแนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสม

15. กรณีศึกษา หมายถึง การให้รายละเอียดของสถานการณ์ข้อเท็จจริง เพื่อเป็นหลักฐานในการอภิปรายและแก้ปัญหา เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดสอบแนวคิดของตนเองกับแนวคิดของผู้อื่น ทั้งนี้ต้องสร้างบรรยากาศที่เปิดกว้าง มีอิสระและเป็นกันเอง ในขั้นการวิเคราะห์ กรณีต้องพิจารณาที่บุคคล สถานการณ์ วิธีการ ขั้นตอน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ว่าสิ่งใดที่กระทบต่อองค์ กระจะแก้ไขหรือพัฒนาอย่างไร

16. การใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน หมายถึง การเรียนรู้ด้วยตนเองรูปแบบหนึ่งที่อาศัยบทเรียนที่ถูกออกแบบมาให้ผู้เรียนเรียนจากคอมพิวเตอร์ โดยมีเนื้อหาสาระตามที่ผู้ออกแบบกำหนด ผู้เรียนสามารถทำการโต้ตอบกับเครื่องทราบผลการปฏิบัติและได้รับการเสริมแรง การเรียนรู้จะเร็วหรือช้าอยู่กับความสามารถของผู้เรียน

17. การเรียนรู้แบบออนไลน์ หมายถึง การเรียนรู้ที่อาศัยคอมพิวเตอร์และระบบเครือข่ายโทรคมนาคม โดยผู้เรียนจากคอมพิวเตอร์ลูกข่ายที่เชื่อมกับระบบเครือข่าย สามารถโต้ตอบกับแม่ข่ายซึ่งอยู่ไกลออกไปได้ทันทีหรือเกือบจะทันที

18. การฝึกประสาทสัมผัส หมายถึง การฝึกให้ผู้เรียนระมัดระวังผลของพฤติกรรมและทัศนคติของตนที่มีต่อผู้อื่น ช่วยให้เข้าใจตนเองและผู้ร่วมงานและสร้างความสัมพันธ์เชิงบวก เน้นการแก้ปัญหาโดยการทดลอง โดยให้ผู้เรียนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น มีการแสดงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ของตนเพื่อทดสอบความมีมนุษยชนของตนกับผู้อื่น ผู้เรียนจะคิดค้นหาคำตอบและประเมินผลย้อนกลับที่เป็นปฏิริยาโต้ตอบจากผู้อื่นและสรุปสิ่งที่ตนเรียนรู้จากการทำปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

19. กิจกรรมพัฒนาจิต หมายถึง การฝึกปฏิบัติกิจกรรมที่มุ่งเสริมสร้างความมั่นคงทางอารมณ์และความพลังของจิตใจ ให้ความสงบเยือกเย็น เช่นการฝึกสมาธิเพื่อให้จิตใจเหมาะแก่การใช้สติปัญญาในการวิเคราะห์สภาพการและปัญหาในการทำงานและการดำเนินชีวิต

20. กิจกรรมนันทนาการ หมายถึง การร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เช่น การร้องเพลง การปรบมือเป็นจังหวะพร้อมกัน การร้องเพลงประกอบท่าทาง การเล่นเกมสั้น ๆ เป็นต้น โดยเน้นการทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม เพื่อมุ่งเปลี่ยนทัศนคติและสร้างความสัมพันธ์ ตลอดจนสร้างความสนุกสนานให้กับผู้เรียน

21. กลุ่มทำงาน หมายถึง การฝึกการทำงานร่วมกัน โดยฝึกภาวะความเป็นผู้นำ ผู้ตาม การร่วม

กันในการวางแผน การคิด และเป็นการฝึกการตัดสินใจร่วมกันในระดับกลุ่ม

22. การสนทนาวงกลม หมายถึง การจัดให้ผู้เข้าร่วมสนทนานั่งเป็นวงกลมเพื่อแสดงทัศนะความรู้สึก ความคิดเห็นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยวิทยากรเปิดประเด็นก่อน แล้วกระตุ้นให้แต่ละคนมีส่วนร่วมในการสนทนา

23. เทคนิค เอไอซี หมายถึง การทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน 3 ขั้นตอนคือ 1) ขึ้นกำหนดความต้องการ 2) ขึ้นอภิปรายและแสดงความคิดเห็น 3) ขึ้นแก้ปัญหาหรือควบคุมกระบวนการให้บรรลุเป้าหมาย

24. เกมการศึกษา หมายถึง กิจกรรมกลุ่มที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ในบรรยากาศที่ตื่นเต้นสนุกสนาน ไม่เบื่อ เพื่อช่วยพัฒนาทักษะในการทำงานเป็นทีม ทักษะในการเป็นผู้นำ ผู้ตัดสินใจ พัฒนาไหวพริบ ความคล่องตัวและประสาทสัมผัสต่างๆ

การดี อนันต์นาวิ ได้สรุปความหมาย ภาวะผู้นำทางการศึกษาที่จะประสบความสำเร็จในการบริหารองค์การยุคการแข่งขันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ ก็คือวิสัยทัศน์ และมีความสามารถในการกำหนด กลยุทธ์เป็นอันดับหนึ่ง วิสัยทัศน์และกลยุทธ์จึงเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ภาวะผู้นำในการบริหารองค์การสู่ความสำเร็จได้ วิสัยทัศน์ของผู้นำจะหมายถึงการสังเคราะห์ (synthesis) ความคิดด้วยการฉายภาพอนาคต (scenario) การสร้างในสมองเพื่อมองอนาคต การสร้างภาพอนาคตที่สะท้อนเป้าหมาย ความหวัง ค่านิยม และความเชื่อขององค์การเป็นภาพที่พึงประสงค์อย่างชัดเจน เมื่อนำความคิดออกมาเขียนให้ทุกคนได้ร่วมสร้างวิสัยทัศน์ก็เรียกว่า วิสัยทัศน์ร่วม (shared vision) หรือสานฝัน ในองค์การหลายแห่งและจะต้องริเริ่มคิดวิสัยทัศน์และกระตุ้นให้เกิดการคิดวิสัยทัศน์ร่วมกัน การคิดเชิงกลยุทธ์ เพื่อมุ่งพัฒนาบุคลากรและพัฒนาตนเองเพื่อให้องค์การบรรลุเป้าหมาย เป็นแนวทางของผู้นำภาวะผู้นำในปัจจุบันและสมัยใหม่อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีคุณลักษณะ ทฤษฎีพฤติกรรม ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ ก็สามารถประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสม เพื่อบูรณาการให้มีภาวะผู้นำที่ประสิทธิผล⁸

ภาวะผู้นำทางการศึกษาในความหมายเดียวกันกับภาวะผู้นำของสถานศึกษา (School leadership) ว่าเป็นกระบวนการเกณฑ์และชี้นำความสามารถและพลังของครู นักเรียน และผู้ปกครองเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายทางการศึกษาร่วมกัน ในสหรัฐอเมริกาานิยมใช้คำว่าภาวะผู้นำทางการศึกษา (educational leadership) ในสหภาพยุโรปนิยมใช้คำว่าจัดการทางการศึกษา (educational management) ในความหมายที่คล้ายคลึงกัน มหาวิทยาลัยหลายแห่งในสหรัฐอเมริกา เปิดสอนหลักสูตรภาวะผู้นำทางการศึกษาในระดับบัณฑิตวิทยาลัย

⁸ การดี อนันต์นาวิ. หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา. ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. พิมพ์ครั้งที่ 2 (มนตรี, จ.ชลบุรี) หน้า 109.

ภาวะผู้นำของสถานศึกษา (school leadership) เริ่มมีในปลายศตวรรษที่ 20 ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ความต้องการยกระดับความสำเร็จของนักเรียนให้สูงขึ้น ความคาดหวังในการปรับปรุงและปฏิรูปสถานศึกษา โดยเฉพาะการเรียกร้องความรับผิดชอบจากสถานศึกษาที่ ยังคงเน้นการบริหาร (administration) และการจัดการ (management) เพื่อรักษาสภาพที่เป็นอยู่ด้วยการควบคุมและการนิเทศให้แทนที่ด้วยความคิดภาวะผู้นำ (leadership) ที่มีความเป็นพลวัตรและเป็นเชิงรุกมากกว่า ซึ่งนอกจากจะมีผู้บริหารเป็นผู้นำของสถานศึกษาแล้ว ยังมีบุคคลอื่นๆ ร่วมเป็นผู้นำเพื่อการบรรลุจุดมุ่งหมายของสถานศึกษาด้วย จึงเป็นการเริ่มใช้คำว่าภาวะผู้นำของสถานศึกษาหรือภาวะผู้นำทางการศึกษามาแทนที่คำว่า “การบริหารการศึกษา” (educational administration)

ในขณะที่ Roddy 2010 ให้ทัศนะส่วนตัวที่น่าสนใจว่า ภาวะผู้นำทางการศึกษาเป็นคำที่ยากต่อการให้นิยาม และเขาก็เสนอแนวคิดให้มีการนิยามแยกกัน การศึกษาคำหนึ่ง ภาวะผู้นำอีกคำหนึ่ง แล้วเอามารวมกันเป็นความหมายของภาวะผู้นำทางการศึกษา ซึ่งเขาได้อ้างแนวคิด Joseph C. Rost ในหนังสือ Leadership for the 21st Century ถึงความหมายของภาวะผู้นำว่า หมายถึง “ความสัมพันธ์เชิงมีอิทธิพลต่อกันระหว่างผู้นำและผู้ตามที่ต้องการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันของพวกเขา” ส่วนความหมายของการศึกษาเขาให้นิยามด้วยตัวเองว่าหมายถึง “ประสบการณ์การแลกเปลี่ยนความรู้” จากนั้นนำมารวมกันเป็นคำว่า ภาวะผู้นำทางการศึกษา ว่าหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทางการศึกษา ครูผู้สอนและนักเรียน เพื่อนำไปสู่ 1) การสร้างโอกาสเพื่อการสำรวจและแลกเปลี่ยนความรู้ 2) ให้มีอิทธิพลเพื่อการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงเกี่ยวกับค่านิยมการเรียนรู้ตลอดชีวิต 3) สร้างกลยุทธ์การออกแบบเพื่อสร้างและส่งเสริมวิสัยทัศน์ร่วมกัน⁹

สรุปว่า ภาวะผู้นำทางการศึกษา จึงหมายถึง คุณลักษณะของผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารการศึกษาในการควบคุม นำพาครูหรือบุคลากรทางการศึกษารวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาเช่นผู้ปกครอง ชุมชน หน่วยงาน องค์กร มาร่วมมือกันในการจัดการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะต้องช่วยกันสร้างความชัดเจนแก่มองเห็นทิศทางและจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจนภายใต้ภาวะความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลก

ในทางพระพุทธศาสนานักวิชาการที่เป็นที่ยอมรับและนักวิจัยหลายๆ ท่านได้กล่าวถึง ผู้นำและภาวะผู้นำไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ผู้นำคือ คำว่า ประมุข มาจากคำว่า ปะ แปลว่า ทั้งหมดทั้งสิ้น และมุขะ

⁹ วิโรจน์ สารัตนะ. ภาวะผู้นำ ทฤษฎีและนันทักษะร่วมสมัยปัจจุบัน. (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธ์, 2557) หน้า 76-77.

แปลว่า หน้า รวมเป็น ปมฺหะ มีความหมายว่า หน่วยออกหน้าทั้งหมดทั้งสิ้น คือลักษณะแห่ง ผู้นำนั่นเอง เป็นการนำอย่างสัตบุรุษ อย่างผู้มีคุณธรรมเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นความหมายกับผู้นำแห่งทุรราช ระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ถึงกระนั้น ก็ไม่สูญเสียการเป็นผู้นำ เพราะมีการนำได้หลายทาง แม้จะไม่มีอำนาจทางการเมืองโดยสมบูรณ์ แต่ก็มีโอกาสที่จะนำในทางเศรษฐกิจ การพัฒนาวัฒนธรรม การศึกษา ซึ่งดีไปกว่าการเมือง เรียกว่า ผู้นำทางวิญญาณ คือ การทำให้เกิด ความถูกต้องในทางจิตใจ ในการดำเนินชีวิต¹⁰

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายของผู้นำว่า คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่ร่วมกันก็ตาม หรือทำการรวมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ดีงาม

ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันสู่จุดหมายที่ดีงาม คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่าง หลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไป เกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี¹¹

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหว หรือกระทำการทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัดและแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ¹²

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต) ให้ความหมายว่า ผู้นำ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Leadership” ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกันว่า “Being a leader ; power of leading, the qualities of a leader” หมายถึง ผู้นำไปสู่สิ่งที่ดีงามและเป็นประโยชน์แก่มหาชน การนำไปในทางชั่ว ต่ำ เสียหาย เช่น เป็นหัวหน้าโจรพาลูกน้องไปปล้นหรือลักขโมย หรือการตั้งตนเป็นหัวหน้าไปพา คนค้ายาเสพติด ก็คงไม่นับว่าเป็นผู้นำหรือมีภาวะผู้นำ เพราะไม่สัมพันธ์กับเป้าหมายที่ดีงาม และมีได้¹³ ตั้งอยู่บนฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรม และสติปัญญา

¹⁰ อมร รักษาสัตย์. “สองนักวิชาการฟันธงชี้รัฐบาลชวน 4”. เนชั่นสุดสัปดาห์. ปีที่ 3. (สิงหาคม 2537) : 12 - 13.

¹¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2545) หน้า 3-4.

¹² พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์ 2548) หน้า 34.

¹³ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต). ชุตยพุทธศาสนาประยุกต์ สงฆ์ผู้นำสังคม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548) หน้า 53.

จากการให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ ตามพระพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้สามารถสรุป ความหมายเป็นจุดรวมเดียวกันว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม สามารถที่จะบริหาร จัดการองค์กรให้ดำเนินไปได้ด้วยดี มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มหรือคณะไปสู่ความสำเร็จตาม เป้าหมาย การเป็นผู้นำที่ดี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลาานาน แต่หากสามารถ ทำได้สำเร็จก็เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีบุญแจสำคัญที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น

ส่วนภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะและความสามารถในการนำและจูงใจผู้ร่วมงานหรือ ผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของ กลุ่มและขององค์กร

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแล้ว ผู้นำหมายถึง ตัวบุคคล ส่วนภาวะผู้นำเป็นเรื่อง ของคุณลักษณะ หรือคุณสมบัติของบุคคลที่ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่าง มีประสิทธิภาพ และประสบผลสำเร็จที่วางเอาไว้

2. คุณสมบัติของผู้นำตามหลักพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนานั้น คนเรานั้นเมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นสังคม แต่ที่เราพูดว่าอยู่ร่วมกันนั้น ความจริง ถ้าดูลึกลงไปจะเห็นว่าตัวคนรวมกันจริง แต่มักจะ รวมกันแค่เพียงภายนอก ส่วนข้างในนั้นค่อนข้างจะกระจัดกระจายที่ว่ากระจัดกระจาย ก็คือ มีความ แตกต่างกันหลายอย่างหลายประการ ต่างจิตต่างใจ ต่างความรู้สึก ต่างความนึกคิด ต่างความต้องการ ต่างความรู้ ความสามารถ ต่างระดับของการพัฒนาเป็นต้น รวมกันอยู่และรวมกันทำเพื่อจะให้อยู่กันด้วยดี และทำการด้วยกันได้ผลบรรลุจุดหมายประสบผลสำเร็จ

บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการรวมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ตั้งงามที่ว่าพากันไป ก็ให้พากันไปด้วยดีนั้น หมายความว่าไปโดยสวัสดิ หรือโดยสวัสดิภาพ ผ่านพ้นภัยอันตรายทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างเรียบร้อยและ เป็นสุข เป็นต้น แล้วก็บรรลุถึงจุดหมายที่ตั้งงาม “โดยถูกต้องตามธรรม” เพราะฉะนั้น จะต้องถูกต้อง ตามธรรมด้วยโดยนัยนี้ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลาย มาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม

ดังที่กล่าวข้างต้นนั้น เมื่อพูดถึงผู้นำอย่างนี้ จะเห็นว่ามียอดประกอบหลายอย่างในความ เป็นผู้นำ หมายความว่า คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้อง เกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี องค์

ประกอบเหล่านั้น คือ

1. ตัวผู้นำ จะต้องมีความสมบูรณ์ภายในของตนเอง เป็นจุดเริ่มและเป็นแกนกลางไว้
2. ผู้ตาม โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับผู้ตาม หรือเราอาจจะไม่เรียกว่า “ผู้ตาม” ในพุทธศาสนา ก็ได้ฉันใดฉันนี้ คำว่า ผู้ตาม เราอาจจะใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปด้วย”
3. จุดหมาย โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กันกับจุดหมายเช่นจะต้องมีความชัดเจน เขาใจถ่องแท้ และแน่วแน่ในจุดหมายเป็นต้น
4. หลักการและวิธีการโยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการ และวิธีการที่จะทำ ให้ สำเร็จผล บรรลุจุดหมาย
5. สิ่งที่จะทำ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ
6. สถานการณ์ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ ซึ่งอยู่ภายนอก ว่าทำอะไรจะผ่านไปได้ด้วยดี ในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่ประสบ เช่น ปัญหาเป็นต้น นี่คือ องค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับผู้ผู้นำที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติที่จะทำ ให้เป็นผู้พร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้อย่างถูกต้องบังเกิดผลดี¹⁴

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ผู้จะทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ จนมีความสามารถยอมรับหลักการ และปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ด้วยตนเองก่อน ดังพุทธพจน์ว่า

เมื่อฝูงโคขายขมน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติไม่เป็นธรรม ตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม

เมื่อฝูงโคขมน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรงโคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรงในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็เป็นสุข¹⁵

จะเห็นว่าการเป็นผู้นำที่จะทำให้บุคคลอื่นตามหรือเชื่อมั่น ผู้นำต้องสามารถนำการกระทำได้ หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำในตนเอง หรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำ พระพุทธศาสนาถือว่า ผู้นำต้องเอาชนะใจตนเอง เมื่อชนะตนเองได้ก็เชื่อว่าชนะสิ่งอื่นได้ดังพุทธพจน์ว่าบุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้งหนึ่งแสนคนในสมรภูมิ ยังไม่เชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงคราม อย่างเด็ดขาด คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี้สิ จึงเชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามได้เด็ดขาด¹⁶

¹⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ 6. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, 2544) หน้า 2-4.

¹⁵ วจ.จตุกก. (ไทย) 21/70/115-116.

¹⁶ ขุ.ธ. (ไทย) 25/103/40.

การสร้างลักษณะความเป็นผู้นำให้กับตนเองเป็นพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางตนให้เหมาะสม เอาชนะอุปสรรคในใจตนได้ มีธรรมประจำตนก็สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของ ผู้ใต้ปกครองได้ จึงเป็นมรรควิธีนำไปสู่เป้าหมายการปกครอง

คำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำ ในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยลักษณะดังนี้คือ

ปาปนิกรธรรม 3 ซึ่งประกอบไปด้วย

1. จักขุมา หมายถึง ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมีกระบวนการคิดที่รอบคอบและมีเหตุผลโดยอาจใช้ประสบการณ์ ในอดีตร่วมในการตัดสินใจและวางแผนด้วยซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า Conceptual Skill คือการชำนาญในการใช้ความคิดหรือทักษะทางด้านความคิด

2. วิจฺจโร หมายถึง ผู้นำที่มีระบบการจัดการที่ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านจัดการธุระ ได้ด้วยความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น นักบริหารการศึกษา ต้องมีความเชี่ยวชาญ ตามสายงานหน้าที่ คุณลักษณะข้อสองนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญด้านเทคนิคหรือกลยุทธ์

3. นิสสยสัมปັນโน หมายถึง ผู้นำที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความสามารถในการติดต่อ ประสานงานให้ งานสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด มีความสามารถในการสื่อสารและ ประสานงานให้ฝ่าย แต่ละฝ่ายในองค์กรดำเนินแนวทางตามกรอบทิศทางที่องค์กรต้องการบรรลุได้หรือมีความสามารถในการผูกใจคนให้เป็นที่รักของคนพึงพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี เช่น นักบริหารการศึกษา ไปต่างเมืองก็มีเพื่อนให้ช่วยเหลือเพราะมีเครดิตดีผู้นำที่ดีต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ตรงกับคำว่า คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์¹⁷

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญา คือ มีหุตาไว และกว้างไกลสามารถจำแนกบุคคลและเหตุการณ์ออกกว่าเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์ มีความชำนาญ ในการปกครอง เขาใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้มี ผู้สนับสนุนมากขึ้น แต่คุณสมบัติทั้งสามประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไปตามระดับ ตำแหน่งหน้าที่ขององค์กร หรือหน่วยงานว่าเล็กหรือใหญ่ขนาดไหน หรือมีความสำคัญเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วผู้ปกครองรัฐ หรือผู้นำประเทศแล้วนับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ ผู้นำหรือผู้บริหาร จึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถ ยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ ส่งผลให้ผู้ร่วมงานมี ความเชื่อมั่นนั้นย่อมเป็นเหตุที่จะนำไปสู่เป้าหมาย เดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ

¹⁷ วจ.ติก. (ไทย) 20/459/146.

ผู้นำประสานคนภายในดูยภาพแห่งธรรม หลักธรรมสำคัญ ที่ชาวพุทธรู้จักกันดีซึ่งผู้นำ แน่ใจว่า จะต้อง มี แม้จะเป็นเรื่องง่าย ๆ หนึ่ง ๆ ก็ขาดไม่ได้หลักธรรมนั้นเรารู้กันดีว่า คือ พรหมวิหาร 4 ประการ พรหมวิหารเป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมในฐานะเป็น “พรหม” คือเป็นผู้มีศักยภาพ ในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับผู้นำนั้น แน่ใจว่า จะต้อง เป็นแบบอย่าง ที่ จะต้อง มีพรหมวิหาร 4 ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่ เป็นผู้ ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษา ได้พัฒนาตนแล้ว

พรหมวิหาร 4 ประการเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจและเป็น ท่าทีของจิตใจ ที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง 4 ที่ประสบ กล่าวคือ

1. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มิเมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมี น้ำใจปรารถนา ดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ทั้งแต่ละคนๆ ที่เรา เกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตา นี้ เป็นคุณธรรมพื้นฐานประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือเมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มิ เมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

2. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มิกรุณา คือ ความพลอยรู้สึกไหวตาม ความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความ ทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไป กลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มิกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

3. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เราก็มิ มุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุขทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็มิย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไบนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่ แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงามทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตา ช่วยส่งเสริมสนับสนุนแต่ในยามปกติก็ต้องไม่ ปลอ่ยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดีถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย พร้อมทั้งจะสำเร็จผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงาน หรือผู้ร่วมไปด้วยกันหรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำ นั้นเสริมความรู้สึกอยากกร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมืออย่างไรก็ตาม ปิโยเท่านั้น ไม่พอปิโยนั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา

แต่ยังต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

4. ในสถานการณ์ที่เราทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มีอุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเราทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการหรือละเมิดต่อความถูกต้องทำให้เสียหลักเสียกฎเกณฑ์เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้น ผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างหยุด การชวนชวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคน หรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกาที่¹⁸ ชอบธรรม

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงคุณสมบัติของมิตร (ทั่วไป) ไว้ 7 ประการ คือ

1. ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง (เช่นให้ของรักของพอใจ)
2. ทำสิ่งที่ทำได้ยาก (เช่นทำอุปัฏฐากต่อมิตรผู้ออกปากขอความช่วยเหลือ)
3. ทนสิ่งที่ทนได้อย่าง (เช่นอดทนต่อถ้อยคำอันรุนแรงแต่รู้ว่าเขาพูดด้วยความหวังดี ตลอดถึงอดทนต่อความผิดพลาดของมิตรที่มีต่อเรา)

4. บอกความลับของตนแก่เพื่อน

5. ปกปิดความลับของเพื่อน

6. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ

7. เมื่อเพื่อนสิ้นทรัพย์ก็ไม่ดูหมิ่น¹⁹

พูดถึงเรื่องคุณสมบัติของผู้แสดงธรรม ผู้สอนธรรมโยงเลยมาถึงคุณสมบัติของมิตร ต่อเนื่องจาก ผู้สอนในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียนหรือผู้ฟัง

การสร้างบรรยากาศให้เป็นกัลยาณมิตรหรือ “ความเป็นกันเอง” แต่พอประมาณ พอสมควรระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนนั้นเป็นความสำคัญและจำเป็น เพื่อไม่ให้เครียดหรือเป็นทางการเกินไป ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องตระหนักเป็นอย่างยิ่งเพราะจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชน หรือผู้ใต้การปกครอง ในเทศกาลขากได้แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติผู้บริหารและผู้ปกครองทั้งหลายซึ่ง สามารถสรุปย่อลงได้ ดังนี้

1. ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ใช่อารมณ์ในการตัดสินใจหา มีใจดีไม่ทอดทิ้งงานมีความเพียรอดทนในการทำงาน

2. ฉลาดวางบุคคลให้เหมาะสมกับงาน รู้ประโยชน์และโทษ รักษาความลับ ไม่ดำเนินชีวิตในทางที่ผิด รักษาเกียรติประวัติ รักษาประโยชน์ส่วนร่วม และต้องรอบรู้ในกิจการคลัง บริหารการคลังด้วยตนเอง

¹⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ผู้นำ. อ่างแล้ว. หน้า 4.

¹⁹ อัง.สตุต. (ไทย) 23/33/34.

ไม่ควรไว้วางใจให้คนอื่นจัดการ รื้อรายรับรายจ่ายของแผ่นดินหรือในกิจการงาน
นั้น ๆ ที่รับผิดชอบ

3. บำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องบุคคลผู้ควรแก่การยกย่อง ชมผู้ควรชมรู้ในสิ่งที่ควรทำก่อนทำหลัง ออกรับฟังปัญหาหรือพบปะราษฎรอยู่เสมอเพื่อรับฟัง ปัญหาและทางแก้ไขหรือชี้แนะแนวทาง

4. ออกติดตามผลงาน ตรวจตราดูแลความประพฤติของเจ้าหน้าที่ ไม่พึงมอมบารงกิจ ที่สำคัญ ๆ แก่ผู้อื่นและใช้วิจารณ์ญาณในการบริหาร

5. ไม่พึงละการบำเพ็ญประกอบตนในศีลธรรมที่ดงาม เพื่อเป็นแบบอย่างและยึดมั่น เป็นข้อปฏิบัติ ไม่สำคัญตนผิดว่ายิ่งใหญ่ในอำนาจ

6. ไม่ลุ่มหลงในกามคุณ และโลกธรรมมีปัญหา มีกำลังแห่งสติเพราะจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้นำหรือผู้ปกครองสามารถฟันฝ่าอุปสรรคแก้ไขปัญหาไปได้แม้ถึงคราวอัปมงคล²⁰

นอกจากคุณสมบัติที่มีในเตสคุณชาดกแล้ว ก็ยังมีคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีที่ปรากฏอยู่ใน กปิชาดก สัตตกนิบาต ขุททกนิกาย กล่าวไว้ว่า

บัณฑิตไม่ควรอยู่ในสถานที่ที่คนคู่วรกันอยู่ เพราะบุคคลเมื่ออยู่ในระหว่างคนเป็นคู่เวรกัน คินหนึ่งหรือสองคินก็ตาม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ลึงตัว หัวหนามีจิตเรรวน เพราะทำตามลึงที่มีจิตเรรวน มันได้ทำความพินาจให้แก่ผู้เพราะลึงตัวเดียวเป็นเหตุ สัตว์วังแต่สำคัญตนว่าฉลาด เป็นผู้นำผู้ลึงอำนาจใจของตนเอง ก็จะต้องนอนตายเหมือนอย่างลึงตัวนี้สัตว์วังแต่มีกำลังเป็นผู้นำผู้ลึงไม่ดี เพราะไม่เกื้อกูลแก่หมู่ญาติ เหมือนนกต่อไม่เกื้อกูลแก่กันทั้งหลาย ส่วนสัตว์ฉลาดมีกำลัง เป็นผู้นำผู้ดี เพราะเกื้อกูลแก่หมู่ญาติ เหมือนท้าววาสวะเกื้อกูลแก่หมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ส่วนผู้ใดตรวจดูศิลปปัญญา และสุตะในตนผู้นั้นยอมประพฤติประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ทั้งตนและผู้อื่น²¹

หากพิจารณาข้อความที่ยกมากล่าวนี้แล้ว ชี้ให้เห็นว่าผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้น จะต้อง เป็นผู้ที่มีศีล เพราะศีลเป็นของผู้มีปัญญา แต่ถ้าผู้นำและผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีศีลและปัญญาแล้วก็เป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ มีแต่ความเลวลง แม้แต่ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็พากันรังเกียจ ในทางตรงข้ามแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครอง มีทั้งศีล ปัญญา และสุตะ อยู่ในตนแล้วก็จะเป็ประโยชน์ใน การเป็นผู้ที่ดี ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็ให้ความเคารพด้วยความอ่อนน้อมอย่างแท้จริง และใน กฎทันทสุตตร สิลขันธวรรคที่ขนิกาย ยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้ามหายาจิยะผู้ปกครอง นครที่ดี 8 ประการ ดังนี้ คือ

²⁰ พุ.ชา. (ไทย) 27/1-49/595-602.

²¹ พุ.ชา. (ไทย) 27/61-66/266.

1. ทรงเป็นอุกโทสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระครรภ์เป็นที่ปฏิสนธิ หมดจดดีตลอด เจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงพระชาติกำเนิดได้
2. ทรงมีพระรูปร่าง นาคู นาคูเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระฉวีวรรณ คล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม นาคู นาคูไม่น้อย
3. ทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่า ปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญญาหารมาก มีพระคลังและนางเต็มบริบูรณ์
4. ทรงมีกำลัง ทรงสมบูรณ์ด้วยเสนามือองค์ 4 ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตามพระราช บัญชา มีพระบรมเชษฐาภพดังจะเผ่าผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิสริยยศ
5. ทรงพระราชศรัทธาเป็นทนาย เป็นทนายบดี มิได้ปิดประตูเป็นดุจโรงทานของ สมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วนิพก และยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
6. ได้ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้นๆ มาก
7. ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษาและภาษิตนั้นๆ ว่า นี้อรรถแห่งภาษิตนี้
8. ทรงเป็นบัณฑิต เยียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชดำริอรรถอันเป็น อดีต อนาคต และปัจจุบัน²²

สรุปคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราชได้ ดังนี้ คือ

1. ทรงมีชาติตระกูลดี
2. ทรงมีรูปร่างงาม
3. ทรงมีพระราชทรัพย์มาก
4. มีกำลังรบที่พร้อมพรั่ง
5. ทรงมีพระราชศรัทธาในการบริจาคทาน
6. ทรงมีการศึกษาอบรมมามาก
7. ทรงมีความรู้กว้างขวาง ละเอียดลึกซึ้งเข้าใจความหมายภาษิตต่าง ๆ สามารถ อธิบาย

ความหมายได้

8. ทรงเป็นผู้ฉลาดมีปัญญา

สรุปได้ว่าภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธบูรณาการเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาใน พระพุทธศาสนาซึ่ง ได้แก่ ปาปนิกรรม 3 และพรหมวิหาร 4 บูรณาการกับภาวะของตนเองโดยบุคคลนั้น จะต้องมื่อธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม สามารถที่จะบริหาร จัดการองค์กร ให้ดำเนินไปด้วยดี มีบทบาท

²² ที.สี. (ไทย) 9/213-214/230-204.

สำคัญในการนำกลุ่มหรือคณะไปสู่ความสำเร็จตาม เป้าหมาย การเป็นผู้นำที่ดี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลานาน แต่หากสามารถ ทำได้สำเร็จก็เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีคุณสมบัติสำคัญที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้นซึ่งภาวะผู้นำนั้นเป็นศิลปะและความสามารถในการนำและจูงใจผู้ร่วมงานหรือ ผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มและขององค์กร

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ

มหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

กัลยรัตน์ เมืองสง. “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”.

วิทยานิพนธ์. ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยบูรพา, 2550.

ประชุม รอดประเสริฐ. การบริหารโครงการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เนติกุลการพิมพ์, 2526.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์ 2548.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, 2544.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ.

พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2545.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). ชุตพุทธศาสนาประยุกต์ สงฆ์ผู้นำสังคม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.

ภารดี อนันต์นาวิ. หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา. ภาควิชาบริหารการศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. พิมพ์ครั้งที่ 2 มนตรี, จ.ชลบุรี.

รุ่ง แก้วแดง. โรงเรียนนิติบุคคล. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, 2546.

วิโรจน์ สารรัตน์. ภาวะผู้นำ ทฤษฎีและนันทศาสตร์ร่วมสมัยปัจจุบัน. (กรุงเทพมหานคร :

ทิพย์วิสุทธ์, 2557.

สมพงษ์ เกษมสิน. การบริหารงานบุคคลแผนใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526.

การพัฒนาองค์กรสงฆ์ด้วยสหวิทยาการสมัยใหม่
The development of a modern interdisciplinary organization

พระมหาไสว สุวณณาโส
Phramaha Sawai Suwannapaso

บทคัดย่อ

สหวิทยาการเป็นการประยุกต์ศาสตร์ต่างๆที่มีประโยชน์เพื่อการพัฒนาความรู้ที่ยั่งยืนและเพื่อการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างลงตัวและสร้างสรรค์ประโยชน์ให้กับตนเองและคนในสังคม การพัฒนาองค์กรของคณะสงฆ์จะเป็นจะต้องส่งเสริมพระภิกษุ สามเณรให้ได้รับการศึกษาทุกศาสตร์ความรู้เพื่อสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพและสามารถประยุกต์ความรู้ที่ได้ศึกษาพัฒนาองค์กรสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ และเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคง ยั่งยืนคู่โลกตลอดไป

คำสำคัญ : การพัฒนา, องค์กรสงฆ์, สหวิทยาการสมัยใหม่

Abstract

As an interdisciplinary science that is useful for the development of sustainable and knowledge for everyday use and seamlessly create benefits for themselves and society. The Ministry of Development is to promote the monks. Novice to receive all educational science knowledge to create a successor to the Canon quality and can apply their knowledge to develop fraternal organization to be effective. Buddhism and steady A sustainable world forever.

Keywords : Development, Organizations Sangha, Modern interdisciplinary.

บทนำ

โลกมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วพร้อมกับการเกิดขึ้นของวิทยาการสมัยใหม่จากนักคิด นักประดิษฐ์ นักทดลอง นักค้นคว้า ที่ไร้ขีดจำกัด ด้วยกรอบ ด้วยแบบแผน ด้วยระบบ ด้วยขบวนการ ด้วยวิธีการ ด้วยเครื่องมือที่หลากหลาย พัฒนา ก้าวหน้า ไม่หยุดยั้ง องค์กรพุทธแม้จะดำรงอยู่มายาวนานกว่าสองพันห้าร้อยปีด้วยองค์ความรู้ที่สืบทอดมาแต่พุทธเจ้าทรงค้นพบได้ตรัสไว้ดีแล้ว สามารถเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่จำกัดด้วยกาล สามารถพิสูจน์ ตรวจสอบได้ เป็นจริงตลอดเวลา ปฏิบัติได้ รู้ได้ เข้าถึงได้ สามารถประจักษ์แจ้งได้ด้วยตนเอง เมื่อมาพบกับกระแสแห่งการเปลี่ยนที่รวดเร็วฉับไว ของสิ่งที่คนสมัยปัจจุบันเชื่อว่าเป็นองค์ความรู้ใหม่ๆ ยังเป็นเหตุให้องค์กรพุทธที่เคยเข้มแข็งและมีองค์ความรู้อันยอดเยี่ยม เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ถึงกับอ่อนเปลี้ย อ่อนแรงลงไปอย่างน่าเป็นห่วง หากองค์กรพุทธไม่เร่งปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาตนเองให้ทันต่อยุคต่อสมัยนับเป็นสิ่งที่อันตรายอย่างยิ่ง

แน่นอนพระธรรม คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นจริง เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นที่สุดแห่งองค์ความรู้ของโลก แต่รูปแบบองค์กรที่ทำหน้าที่ในการรักษาคำสอน สงฆ์ในฐานะบุคลากรในการศึกษา ในการเผยแผ่ ในการอธิบาย ระบบในการจัดการต่างๆ อย่างนี้เป็นต้นจำเป็นจะต้องพัฒนาด้วยวิทยาการสมัยใหม่เพื่อให้คนยุคใหม่ได้เข้าถึงคำสอนได้อย่างสะดวก ง่าย เป็นสากล เป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาเพื่อรักษาคุณค่า คุณประโยชน์ และคุณูปการของหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมมนุษย์สืบไป

องค์กรสงฆ์ขนาดเล็ก

องค์กร หมายถึง บุคคล คณะบุคคล หรือสถาบันซึ่งเป็นส่วนประกอบของหน่วยงานใหญ่ที่ทำหน้าที่ต่อกันหรือขึ้นต่อกัน¹

สงฆ์ หรือ สงฆ์ ในภาษาบาลี แปลว่า หมู่ เช่นในคำว่าภิกษุสงฆ์ แปลว่า หมู่ภิกษุ ใช้ในความหมายว่า ภิกษุทั้งปวงก็ได้²

องค์กรสงฆ์ จึงหมายถึง คณะภิกษุ หรือ สถาบันภิกษุซึ่งเป็นส่วนประกอบของสถาบันสงฆ์ไทย คณะภิกษุ หรือ สถาบันภิกษุนี้มีกระจายอยู่ทั่วประเทศไทยในรูปแบบต่างๆ แบ่งตามสถานที่ที่ภิกษุรวมกันอยู่ เช่น สำนักสงฆ์ ธุดงค์สถาน ศูนย์ปฏิบัติธรรม วัด เป็นต้น

สำหรับองค์กรสงฆ์ขนาดเล็ก ได้แก่ องค์กรสงฆ์ที่มีพระภิกษุอยู่ประจำไม่เกิน 5 รูป

¹ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2554 (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตสถาน, 2556), หน้า 1354

²พุทธะ, [Online] แหล่งที่มา <http://www.phuttha.com/พระสงฆ์/ความรู้เกี่ยวกับพระสงฆ์/พระสงฆ์-ความหมาย> [July 20, 2015]

ความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาองค์กรสงฆ์ขนาดเล็ก

ในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน องค์กรสงฆ์ขนาดเล็กมีจำนวนมากขึ้น เพราะศาสนทายาทที่จะเข้ามาบรรพชาอุปสมบทตามวัดต่างๆ มีน้อยลง เพราะเหตุผลต่างๆ อันเกิดขึ้นจากปัจจัยมากมาย ทั้งปัจจัยที่มาจากภายในองค์กรสงฆ์เองและปัจจัยที่มาจากภายนอก

ปัจจัยภายในมาจาก ความไม่สมสมัยขององค์กรสงฆ์ การขาดบุคลากรที่มีศักยภาพ ระบบงานที่อนุรักษ์นิยมเกินไป มีวัฒนธรรมองค์กรที่ไม่สอดคล้องยุคสมัย ขาดการจัดการองค์ความรู้ที่ดีให้กับคนยุคใหม่ ระบบการจัดการที่ไม่เอื้ออำนวยในการทำงานเชิงรุก ไม่ได้นำวิทยาการสมัยใหม่มีประกอบในการจัดการเรียนรู้ที่ดี

ปัจจัยภายนอกมาจากการรุกรานและพัฒนาไปอย่างเฉียบพลันของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ระบบความเชื่อของคนเปลี่ยนอย่างไรทิศทาง วัฒนธรรมประเพณีเดิมถูกทอดทิ้ง ความเจริญทางด้านวัตถุ ความบีบคั้นทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง มีผลทำให้วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นเหตุทำให้ผู้คนหันห่างไปจากศาสนาและหันห่างไปองค์กรสงฆ์ในที่สุด

บทสรุปจากการประชุมสัมมนาทางวิชาการ

จากเอกสารประกอบการอภิปรายเรื่อง “ วิกฤตศาสนา : ปัญหาและทางออก ” ในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 2 - 3 พฤศจิกายน 2549 ได้สรุปความไว้อย่างน่าคิดว่า “ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสถาบันพุทธศาสนานับตั้งแต่ประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบอย่างมาก จนกลายเป็นวิกฤตการณ์ในพระพุทธศาสนาจนกระทั่งไม่ได้เป็นศาสนาประจำชาติที่ตราไว้เป็นกฎหมายต่อไปอีกแล้ว...

...คนไทยก่ออาชญากรรมประเภทต่าง ๆ เพิ่มขึ้น แสดงถึงความล้มเหลวของสถาบันพระพุทธศาสนาที่ไม่ได้ทำหน้าที่ในการสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมให้กับประชาชนอย่างที่ควรจะเป็น วัดไม่ได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของสังคม แต่กลายเป็นชุมชนชนบทกลางกรุง พระสงฆ์ห่างเหินจากประชาชน ประชาชนไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาและประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการนับถือศาสนา

สังคมไทยพุทธเต็มไปด้วยปัญหา การขาดระเบียบวินัย อาชญากรรม การมั่วเมายาเสพติด สถานอบายมุข โอกาสทางสังคมไม่เสมอภาค การพัฒนาชนบทกับตัวเมืองไม่สมดุล และประชาธิปไตยก็ล้มลุกคลุกคลาน แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนิก ขาดธรรมวินัย ไม่รู้จักตนเอง และขาดความสำนึกในการพึ่งตนเอง

ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาและแก้ปัญหาสังคมของตนเอง กลายเป็นสังคมที่ไร้สมรรถภาพ ขาดการไตร่ตรองด้วยปัญญา องค์กรพุทธศาสนาไม่ได้แสดงบทบาทช่วยเหลืออนาสติสังคมในการพัฒนาจึงเป็นสังคมพุทธศาสนิกที่ตกอยู่ในความประมาท

หากปล่อยปละละเลยทิ้งเอาไว้ไม่หาทางแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นแล้วพระพุทธศาสนาอาจจะถึงความวิบัติสูญสิ้นไปจากสังคมในอีกไม่นาน”³

สหวิทยาการสมัยใหม่กับการพัฒนาองค์กรสงฆ์ขนาดเล็ก

แนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับองค์กรสงฆ์ ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถที่จะนำสหวิทยาการสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในด้านต่างๆดังนี้

1. ด้านการพัฒนาองค์กร ได้แก่ การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรที่มีสมรรถนะ การพัฒนาองค์กรเชิงกลยุทธ์ และการพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้
2. ด้านการพัฒนาเพื่อเพิ่มสมรรถนะบุคลากร
3. ด้านการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรสงฆ์ให้เข้ากับยุคสมัย
4. ด้านการพัฒนาการนำองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่
5. ด้านการพัฒนาการจัดการด้วยการสร้างความสมดุล 4 ด้าน ด้านปัจจัย 4 ด้านความพึงพอใจ ด้านวิธีการ ด้านผลงาน
6. ด้านการพัฒนาการจัดการเรียนรู้
7. ด้านการพัฒนาศาสนาทายาท ให้เป็น Smart Buddhist

แนวทางการพัฒนาองค์กร

การพัฒนาองค์กร หมายถึง ความพยายามอย่างมีแผนและต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั่วทั้งระบบ โดยมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลง เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กร

การพัฒนาองค์กรสมัยใหม่มีแนวทางที่น่าสนใจ 3 ประการ ได้แก่

6.1 การพัฒนาเพื่อเพิ่มสมรรถนะขององค์กร ที่เรียกว่า องค์กรสมรรถนะสูง (High Performance Organization)⁴ คือ การเป็นองค์กรที่เก่ง มีแผนรองรับกับสภาวะต่างๆ อย่างชัดเจน มีการวิเคราะห์สถานการณ์ที่สามารถกระทบต่อการทำงานจากรอบด้านทุกมุมมอง ทำให้สามารถปฏิบัติภารกิจบรรลุตามวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตรงตามเวลา และคุณภาพของผลงานดีเยี่ยม เป็นที่ยอมรับ

ตามแนวคิดใหม่มองว่า องค์กรนั้นจะต้องมีระบบการบริหารจัดการภายในที่ดี จึงจะเป็นองค์กรที่มีสมรรถนะสูง และเกิดความยั่งยืนในการทำงานในระยะยาว

³ ศ.ดร. เตือน คำดี, “ วิกฤตศาสนา : ปัญหาและทางออก ” เอกสารประกอบ ในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “ปรัชญาและศาสนา : คุณค่าและบทบาทต่อสังคมร่วมสมัย” เนื่องในโอกาสที่ภาควิชาปรัชญาและศาสนาครบรอบ 30 ปี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 2-3 พฤศจิกายน 2549

⁴ [Online] แหล่งที่มา kpi.dopa.go.th/doc/new7.doc [July 20, 2015]

Malcolm Baldrige National Quality Award เรียกว่า MBNQA เป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการบริหารจัดการระบบภายในขององค์กรเพื่อให้องค์กรเป็นองค์กรที่มีขีดสมรรถนะสูง

ลักษณะขององค์กรสมรรถนะสูง.

องค์กรสมรรถนะสูงตามหลักเกณฑ์ PMQA มีมิติที่สามารถนำมาใช้ได้มีดังนี้

มิติที่ 1 – การนำองค์กร ผู้นำองค์กรสงฆ์ขนาดเล็ก ควรจะต้องเริ่มต้นเรียนรู้ การกำหนดวิสัยทัศน์ขององค์กรอย่างง่าย ๆ ว่า ภาพขององค์กรสงฆ์ควรเป็นเช่นไรในชุมชน มีพันธกิจอะไรที่ผูกพันกับชุมชน ทั้งในปัจจุบันและอนาคตระยะใกล้และระยะไกล มีทิศทาง และความคาดหวังที่ชัดเจน มีวิธีการสื่อสารที่ดี มีการกำหนดวิธี ปฏิบัติงานเพื่อให้องค์กรมีการดำเนินการอย่างมีจริยธรรม ที่ชุมชนสามารถจับต้องได้

มิติ 2 – มีการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ อย่างง่าย เหมาะสมกับขนาดและภารกิจขององค์กร การมีแผนยุทธศาสตร์ มีได้หมายความว่าต้องทำเป็นรูปเล่มเสมอไป เพียงแต่ผู้บริหารองค์กรมีการกำหนดทิศทางการทำงานของหน่วยงานที่ชัดเจน คนในหน่วยงานมีความเข้าใจตรงกัน เท่านั้นถือว่ามีความยุทธศาสตร์ที่ดีแล้ว

มิติที่ 3 – การให้ความสำคัญกับผู้เป็นศาสนทายาทและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีการวัด สำรวจ เก็บข้อมูลความต้องการ ความพึงพอใจของชุมชน พุดง่าย ๆ คือฟังเสียงชุมชนเพื่อนำมาใช้ในการออกแบบและปรับปรุงการให้บริการ

มิติที่ 4 – การแสวงหาและแลกเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติงานที่เป็นเลิศ จากองค์กรสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จไปสู่องค์กรสงฆ์อื่นๆ

มิติที่ 5 – การให้โอกาสบุคลากรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดอย่างสร้างสรรค์ และการนำความคิดไปปฏิบัติเพื่อปรับปรุงองค์กร มีการมอบหมายงานที่ทำทนายและเหมาะสมเพื่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อองค์กร

มิติที่ 6 – การปรับปรุงวิธีการทำงานหลักและกระบวนการสนับสนุน

มิติที่ 7 – การประเมินผลลัพธ์การดำเนินการ ตามหลักการของ Balanced Scorecard

6.2 การพัฒนาองค์กรเชิงกลยุทธ์ ด้วยแนวคิด 7'S Mckensy⁵

กลยุทธ์การ 7s ตามกรอบแนวคิดของ McKinsey เป็นเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้ในการบริหาร

เป็นกรอบแนวคิดในการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ เป็นกลยุทธ์หนึ่ง ที่สามารถเป็นตัวชี้วัดแผนการดำเนินงานว่ามีข้อดีข้อด้อยหรือจุดอ่อนที่ต้องแก้ไขอย่างไร จากความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ 7 ประการ ซึ่งได้แก่

⁵[Online] แหล่งที่มา <http://www.im2market.com/2015/01/21/650#sthashoRrRF> Wpt.dpuf [July 20, 2015]

6.2.1 กลยุทธ์ (Strategy) คือ การวางแผนกิจกรรมภายในองค์กร โดยให้แผนที่วางขึ้นมานั้นได้สอดคล้องและเหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอก และภายในองค์กร ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยสนับสนุนให้องค์กรมีขีดความสามารถ

ตามที่กล่าวแล้วว่า การมีแผนกลยุทธ์ มีได้ยุ่งยากอะไร เพียงแต่องค์กรมีการกำหนดทิศทางการทำงานของหน่วยงานที่ชัดเจน คนในหน่วยงานมีความเข้าใจตรงกัน เท่านั้นนี้ก็ถือว่าแผนกลยุทธ์ที่ดีแล้ว

องค์กรสงฆ์ขนาดเล็กจึงควรภาพที่ชัดเจนง่ายว่า จะมีบทบาทเช่นไรในชุมชน ศูนย์กลางการพักใจ ศูนย์กลางปฏิบัติธรรม ศูนย์กลางการส่งเสริมศีลธรรม ตามศักยภาพที่สามารถทำได้

6.2.2 โครงสร้างองค์กร (Structure) หมายถึง ลักษณะโครงสร้างขององค์กรที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่และความรับผิดชอบ การแบ่งโครงสร้างงานตามหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม เช่น ฝ่ายสนับสนุนทั่วไป ฝ่ายจัดหาปัจจัย ฝ่ายเทศน์สอน ฝ่ายปฏิบัติ ให้ทุกคนมีบทบาทตามหน้าที่

6.2.3 รูปแบบ (Style) กำหนดรูปแบบง่าย ๆ ในการทำงาน

6.2.4 ระบบ (System) สร้างระบบงานขององค์กรในทุก ๆ เรื่อง แบบง่าย ๆ

6.2.5 บุคลากร (Staff) จัดให้ทุกคนมีบทบาทตามความสามารถ

6.2.6 ทักษะ (Skill) มุ่งพัฒนาทักษะหรือความชำนาญของแต่ละคนในองค์กร

6.2.7 ค่านิยม (Shared Value) มุ่งสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแม้องค์กรเล็กแต่มีเอกภาพ

แนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มสมรรถนะบุคลากรองค์กรสงฆ์ขนาดเล็ก

องค์กรสงฆ์ขนาดเล็กถือว่าบุคลากรน้อยอยู่แล้ว ไม่เกินห้ารูป ยังต้องหาแนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มสมรรถนะในการรักษาองค์กร ในการเผยแผ่ ในการเป็นต้นแบบในการสร้างบุคลากรใหม่เข้ามาในหมู่สงฆ์

ศักยภาพ (potential) หมายถึง ความสามารถของบุคคล เช่น ความสามารถในการเรียนรู้ ความสามารถในการใช้ความรู้และเทคโนโลยี หรือ พุดง่าย ๆ ความเก่งของคนในด้านต่าง ๆ

สมรรถนะ (performance) หมายถึง พฤติกรรมและผลการกระทำ ซึ่งประกอบด้วย บุคลิกการทำงาน ผลการทำงาน และการพัฒนางาน

คนที่ High Performance และ High Potential โดยดูได้จากปัจจัย 3 ด้าน ได้แก่ คุณสมบัติเชิงบุคคล คุณสมบัติในการบริหารทั้งในเรื่องของงาน คน และระบบ คุณสมบัติในการที่สามารถเป็นผู้นำที่องค์กรได้⁶

สำหรับองค์กรสงฆ์ขนาดเล็กมีวิธีการง่ายๆ ในการสร้างคนดีให้กับองค์กร ได้แก่

1. สร้างต้นแบบ “คนดี”
2. ระบุ “คนดี” ขององค์กร
3. พัฒนา/ฝึกอบรม “คนดี”
4. การให้คำตอบแทนและการให้รางวัล “คนดี” ด้วยการให้การยกย่อง จัดหาปัจจัย 4 ให้พอใช้
5. การรักษา “คนดี”ให้อยู่กับองค์กรให้นานที่สุดสิ่งที่ต้องทำผู้บริหารต้องเห็นความสำคัญ สนับสนุน

และผลักดันอย่างจริงจัง

จัดให้เป็นกระบวนการที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องบุคลากรในทุกคนต้องมีโอกาสได้รับการพัฒนา

แนวทางการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรสงฆ์ให้เข้ากับยุคสมัย

องค์กรสงฆ์เดิมนั้นถือว่าเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมของชุมชน ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตั้งแต่เกิดจนวาระสุดท้ายของชีวิต แต่เมื่อมาถึงกาลปัจจุบัน หลังกระแสวัฒนธรรมตะวันตกไหลบ่าเข้า กรอบกับความเจริญทางด้านวัตถุในระบบอุตสาหกรรมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี วิถีชีวิตคนไทยจึง เปลี่ยนไป องค์กรสงฆ์เกือบจะถูกทอดทิ้งให้โดดเดี่ยวท่ามกลางชุมชน จำนวนคนที่เข้าวัดน้อยลงจนแทบ ไม่มี

นับเป็นปัญหาที่ท้าทายในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กรสงฆ์ให้เข้ากับยุคสมัย วัฒนธรรม เป็นกรอบ วิธีการปฏิบัตินอกเหนือจากกฎ ระเบียบที่มีอยู่ของคนที่อยู่ในองค์กรนั้น วัฒนธรรม มีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติของคน ซึ่งสะท้อนให้เห็นกระบวนการคิด การตัดสินใจ

วัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น คือ การปฏิบัติ หรือ วิถีชีวิตของชุมชน ผู้คนในชุมชน เกิดมาท่ามกลางวัฒนธรรม หรือ การปฏิบัติของบุคคลรอบตัว จึงถูกหล่อหลอมและเรียนรู้โดยวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชุมชน หรือ สังคม มีการสั่งสม เลือกรส รส กลั่นกรอง ลองใช้ และถ่ายทอด ด้วยการปฏิบัติสืบต่อกันมา เพราะฉะนั้น วัฒนธรรม คือ พลังแห่งการพัฒนา

วัฒนธรรมคือ วิถีดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นความเจริญงอกงามของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการ แสดงออกและการสื่อความหมายของความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชนเป็นการเปลี่ยนแปลงใน เจริญสร้างสรรค์ที่เห็นได้ทั้งในรูปธรรมและนามธรรม และแน่นอนที่สุด วัฒนธรรมเป็นผลแห่งพฤติกรรมของ มนุษย์ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และเทคโนโลยีทั้งปวง

สำหรับชุมชนชาวพุทธนั้น วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของชุมชน หรือ คนในสังคม ที่ได้รับการเลือกสรร

⁶ อริยา ธัญพิช, งานสร้างเสริมศักยภาพและขีดความสามารถทรัพยากรบุคคล, <https://www.gotoknow.org/posts/59979> [July 20, 2015]

กลั่นกรอง และถ่ายทอดสืบต่อมาในสังคม วัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่นย่อมแตกต่างกัน วัฒนธรรมของแต่ละสังคม

จะสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคมนั้นๆ วัฒนธรรมเป็นเครื่องglomเกลารจิตใจ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้และศิลปะวิทยาการด้านต่างๆ⁷

องค์กรสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม และเป็นที่รวบรวมรักษา เช่น ศาสนา พิธี มายารยาทชาวพุทธ พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับวงจรชีวิต ดังนั้น หากองค์กรสงฆ์จะรักษาสถานภาพการเป็นศูนย์กลางของชุมชน ต้องทำหน้าที่ในการธำรงรักษาวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนไว้ ให้อยู่คู่กับวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ซึ่งสามารถทำได้ โดยการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ ปลุกฝังให้กับสมาชิกชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นโดยไม่ขาดสาย

แนวทางการรักษาวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงขององค์กรสงฆ์ได้แก่

1) การสนับสนุนการศึกษาของสงฆ์และบุคคลากรของศาสนาต่าง ๆ เพื่อพัฒนาบุคลากรทางศาสนาให้มีคุณภาพในการถ่ายทอดศาสนธรรม เป็นผู้นำทางความคิดและมีบทบาทในการเสริมสร้างความมั่นคงของ

2) องค์กรสงฆ์ร่วมในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทย เสริมสร้างบทบาทของผู้ทรงภูมิปัญญาในการถ่ายทอดความรู้ ทางวัฒนธรรม

3) ผลผสมผสานวัฒนธรรมให้เข้าวิถีการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ จนเป็นต้นแบบทางด้านวัฒนธรรมที่แสดงออกทั้งในด้านความเป็นอยู่ การบริหารจัดการ การพัฒนาบุคลากร จัดขบวนการทำงาน ความมุ่งมั่น ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวในการสร้างความพันธะภายในองค์กรและชุมชน

แนวทางการพัฒนาการนำองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่

องค์ความรู้ หมายถึง ความรู้หรือแนวคิดหรือวิธีการที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก หรือ คัมภีร์ต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำมาใช้ให้เกิดผลแก่ผู้ปฏิบัติได้⁸

คำสอนในพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้ทุกด้าน เป็นสังฆธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบและได้เผยแพร่ให้ผู้นำไปปฏิบัติจนได้ผลสืบต่อกันมายาวนานกว่า 2500 ปี องค์กรสงฆ์ในฐานะสถาบันรักษาพระพุทธศาสนา จะต้องทำหน้าที่รักษาองค์ความรู้นี้ พร้อมทั้งหาแนวทางพัฒนาการนำองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ หนึ่ง เพื่อให้้องค์ความรู้ต่างๆ คงอยู่ สอง ทำให้

⁷ นิตินันท์ พันทวี, การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ 2544 หน้า 17

⁸ วนิตา เขียวขำ, การวิเคราะห์องค์ความรู้การพัฒนามนุษย์จากองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา,มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ, 2553 หน้า 19

องค์ความรู้ได้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม สาม ประการคือให้โลกรู้ถึงคุณูปการขององค์ความรู้อันทรงคุณค่า สี่. เพื่อความเข้มแข็งยั่งยืนขององค์กรสงฆ์

แนวทางการพัฒนาการนำองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่

1) สร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้ให้มีขอบเขตที่ชัดเจนไม่คลุมเครือ เข้าใจง่าย เพื่อสื่อสารให้รับรู้กันทั่วทั้งองค์กรโดยเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมเพื่อสร้างความผูกพันในองค์ความรู้ต่างๆ

2) สร้างกลุ่มคนหรือทีมจัดการความรู้ขององค์กร คนถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการจัดการความรู้ เพราะการจัดการความรู้จะขับเคลื่อนได้ต้องอาศัยคนซึ่งอยู่ในองค์กร สมาชิกในองค์กรจะต้องเข้าใจในบทบาทของตนเองในการจัดการความรู้

3) สร้างให้เกิดมีบรรยากาศการในการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ตรงในการจัดการความรู้ ในการนำองค์ความรู้ไปใช้งานและเผยแพร่โดยเน้นประสบการณ์ของตนเอง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะเน้นพิเศษในเรื่องกระบวนการสร้างความรู้ที่สำคัญจากความรู้ฝังลึกไปเป็นความรู้ชัดแจ้ง

4) รวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ ไม่ให้กระจัดกระจาย ทั้งความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร นำมาพัฒนาให้เป็นระบบเพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ตามได้

5) นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ ในการบันทึก รวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ จัดหมวดหมู่ ผสมผสานสื่อต่างๆ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบบูรณาการให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้ง สะดวก ง่ายได้เหมาะสมกับวัยและเข้าถึงได้ง่าย⁹

6) สร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอก⁹ โดยผ่านช่องทางต่างๆ ทั้งในระดับล่างไปจนถึงระดับสูง กระจ่ายไปทั้งในระดับชุมชน สังคมและระดับโลก องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

แนวทางการพัฒนาการจัดการด้วยการสร้างความสมดุล 4 ด้าน

แนวคิดการบริหารโดยการสร้างความสมดุล มีชื่อว่า Balanced Scorecard เป็นกลยุทธ์ในการบริหารงานสมัยใหม่ และได้รับความนิยมไปทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทย Balanced Scorecard ได้ถูกพัฒนาขึ้นเมื่อปี 1990 โดย Drs. Robert Kaplan จาก Harvard Business School และ David Norton จาก Balanced Scorecard Collaborative โดยตั้งชื่อระบบนี้ว่า “Balanced Scorecard” เพื่อที่ผู้บริหารขององค์กรจะได้รับรู้ถึงจุดอ่อน และความไม่ชัดเจนของการบริหารงานที่ผ่านมา¹⁰

⁹ เอื้อมอร ชลวร, การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ,บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ 2554, หน้า 54

BSC: “The Balanced Scorecard as a Strategic Management System” คือ การแปลวิสัยทัศน์ ภารกิจ และกลยุทธ์องค์กรไปสู่ชุดของการวัดผลสำเร็จที่กำหนดกรอบสำหรับการวัดกลยุทธ์และระบบการจัดการ โดยในการวัดผลสำเร็จขององค์กรจะมี 2 มิติทั้งวัตถุประสงค์ด้านการเงิน และไม่ใช้การเงินที่สมดุลกัน ซึ่งจะพิจารณาได้ 4 มุมมอง คือ

1. มุมมองด้านการเงิน (Financial Perspective) เป็นจุดร่วมของการวัดในมุมมอง การเพิ่มรายได้ การลดต้นทุน การเพิ่มผลผลิต การใช้ประโยชน์ทรัพย์สิน การลดความเสี่ยง

2. มุมมองด้านลูกค้า (Customer Perspective) สิ่งที่ต้องให้ความสำคัญคือ ความสามารถในการดึงดูดลูกค้าใหม่ให้เข้ามาใช้สินค้าบริการ ความสามารถในการรักษาความสัมพันธ์กับลูกค้าที่มีอยู่ให้ยืนยาว ความสามารถในการสร้างความพึงพอใจให้แก่ลูกค้า ผลกำไรสุทธิที่ได้จากลูกค้า

3. มุมมองด้านกระบวนการภายใน (Internal Business Process Perspective) เป็นการวัดที่ดูถึงความสำเร็จของกระบวนการทำงานภายในองค์กร เป็นการพัฒนาปรับปรุงกระบวนการทำงานเพื่อสร้างคุณค่าให้แก่ลูกค้าขององค์กร

4. มุมมองด้านการเรียนรู้และการพัฒนา (Learning and Growth Perspective) เป็นการวัดองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของ 3 มุมมองแรก เป็นการลงทุนเพื่ออนาคต และเป็นประโยชน์ในระยะยาวแก่องค์กรมากกว่าเน้นผลเฉพาะหน้า มีองค์ประกอบย่อยที่ใช้ในการวัด 3 ด้าน คือ ความสามารถของพนักงาน ความสามารถของระบบข้อมูลข่าวสาร บรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการทำงาน

กระบวนการในการสร้าง BSC

1. การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค (SWOT Analysis) ขององค์กร เพื่อให้ทราบถึงสถานะ พื้นฐานขององค์กร

2. กำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) และกลยุทธ์ขององค์กร

3. การกำหนดมุมมอง (Perspective) ด้านต่าง ๆ ที่จะเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จในการดำเนินกิจการ มุมมองของแต่ละกิจการ จะแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการดำเนินกิจการ

4. การจัดทำแผนที่ทางกลยุทธ์ (Strategy Map) ระดับองค์กรโดยกำหนดวัตถุประสงค์ในแต่ละมุมมอง

5. ผู้บริหารระดับสูงต้องประชุมร่วมกันเพื่อยืนยันและเห็นชอบในแผนที่ทางกลยุทธ์ที่จัดขึ้น

6. การกำหนดตัวชี้วัด (Key Performance Indicators : KPIs) และเป้าหมาย (Target) สำหรับแต่ละมุมมองพร้อมทั้งเรียงลำดับความสำคัญ

¹⁰ [Online] แหล่งที่มา <https://www.gotoknow.org/posts/317967> [July 20, 2015]

7. การจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan)

การบริหารโดยการสร้างความสมดุล สามารถนำมาใช้ได้กับการจัดการองค์กรสงฆ์ขนาดเล็ก โดยผู้อาศัยการศึกษาจับประเด็นและนำมาปรับใช้อย่างง่ายๆ ด้วยมุมมอง 4 ด้าน ที่องค์กรสงฆ์เข้าไปเกี่ยวในชุมชน ได้แก่

1. มุมมองด้านทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ขององค์กร ในการได้มา การรักษา การจัดสรร การใช้ประโยชน์

2. มุมมองด้านสมาชิกชุมชน หรือ พุทธศาสนิกในชุมชน ครอบคลุมถึง การสร้าง การรักษา การพัฒนา การฝึกอบรม การเทศน์สอน การปลูกฝังศีลธรรม การสร้างคุณประโยชน์ ความพึงพอใจ เพื่อสร้างความสัมพันธ์พุทธบริษัท 4 ให้มั่นคง

3. มุมมองด้านกระบวนการภายใน ที่องค์กรสงฆ์ต้องบริหารจัดการให้สอดคล้องกับการเผยแผ่ทันยุค ทันสมัย ง่ายต่อการจัดการ

4. มุมมองด้านการเรียนรู้และการพัฒนาในด้าน ความสามารถของสมาชิก ความสามารถของระบบข้อมูลข่าวสาร และการสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยในทุกๆ ด้าน ด้วยขบวนการอย่างง่าย ๆ คือ

1. ผดุงจุดแข็ง ด้านคำสอน วัฒนธรรมชาวพุทธ ความเป็นศูนย์กลางการพัฒนาจิตใจ แก้ไขจุดอ่อน ด้านบุคลากร การจัดการองค์ความรู้ การถ่ายทอด การทำหน้าที่เชิงรุก

2. กำหนดภาพรวมของศีลธรรมชุมชน และวางแนวทางการปฏิบัติงานที่เข้าใจตรงกันทั้งองค์กร

3. สำรวจและกำหนดตัววัดผลอย่างง่าย ๆ

4. จัดทำแผนที่ทางกลยุทธ์ศีลธรรมชุมชน โดยกำหนดวัตถุประสงค์ในแต่ละด้าน

5. ประชุมร่วมกับผู้นำชุมชนด้านต่างๆ สร้างความมีส่วนร่วม และเห็นชอบในแผนที่ทางกลยุทธ์ที่จัดขึ้น

6. การกำหนดตัวชี้วัด และเป้าหมาย งานพัฒนาศีลธรรมชุมชนเรียงลำดับความสำคัญ

7. การจัดทำแผนปฏิบัติการจริง

ค่อยๆ ปรับ ค่อยๆ พัฒนา องค์กรสงฆ์จะค่อยมั่นคง เป็นหลักให้กับชุมชนด้านศีลธรรมได้

แนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนรู้

องค์กรสงฆ์มีพระไตรปิฎกซึ่งเป็นที่รวมขององค์ความรู้ที่สมบูรณ์สามารถนำมาใช้กับชีวิตประจำวันมากกว่า 2500 ปี เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่ามหาศาล ทำอย่างไรจึงจะทำองค์ความรู้เหล่านี้มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาองค์กร มาใช้ในการพัฒนาคน มาใช้ในการพัฒนาชุมชน องค์กรสงฆ์ต้องมียุทธศาสตร์การจัดการ ซึ่งเราสามารถนำเอาวิทยาการสมัยมาประยุกต์ใช้ได้

ในยุคปัจจุบันการจัดการเรียนรู้ที่ได้รับการยอมรับมีหลายวิธีได้แก่

1. E-Learning

E-Learning¹² คือ การเรียน การสอนในลักษณะ หรือรูปแบบใดก็ได้ ซึ่งการถ่ายทอดเนื้อหา นั้นกระทำผ่านทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น ซีดีรอม เครือข่ายอินเทอร์เน็ต อินทราเน็ต เอ็กชทราเน็ต หรือ ทางสัญญาณโทรทัศน์ หรือ สัญญาณดาวเทียม (Satellite) ฯลฯ เป็นต้น

ในปัจจุบัน คนส่วนใหญ่มักจะใช้คำว่า e-Learning กับการเรียน การสอน หรือการอบรม ที่ใช้เทคโนโลยีของเว็บ (Web Based Technology) ในการถ่ายทอดเนื้อหา รวมถึงเทคโนโลยีระบบการจัดการหลักสูตร (Course Management System) ในการบริหารจัดการงานสอนด้านต่างๆ โดยผู้เรียนที่เรียนด้วยระบบ e-Learning นี้สามารถศึกษาเนื้อหาในลักษณะออนไลน์ หรือ จากแผ่นซีดี-รอม ก็ได้

ศ.ดร.ถนอมพร (ตันพิพัฒน์) เลขาธิการสสส จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ให้คำจำกัดความไว้ 2 ลักษณะ¹³ คือ

- ลักษณะแรก e-Learning หมายถึง การเรียนเนื้อหา หรือสารสนเทศสำหรับการสอน หรือการอบรม ซึ่งใช้การนำเสนอด้วยตัวอักษร ภาพนิ่ง ผสมผสานกับการใช้ภาพเคลื่อนไหว วิดีทัศน์และเสียง โดยอาศัยเทคโนโลยีของเว็บ (Web Technology) ในการถ่ายทอดเนื้อหา รวมทั้งใช้เทคโนโลยีการจัดการคอร์ส (Course Management System) ในการบริหารจัดการงานสอนต่างๆ

องค์ประกอบของ e- learning

การเรียนแบบออนไลน์ หรือ e-learning มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 4 ส่วน แต่ละส่วนจะต้องออกแบบให้เชื่อมสัมพันธ์กันเป็นระบบ และจะต้องทำงานประสานกันได้อย่างลงตัว คือ

1. เนื้อหาของบทเรียน ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด
2. ระบบบริหารการเรียน การเรียนที่สนับสนุนให้ผู้เรียนได้ศึกษา เรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง มี”ระบบบริหารการเรียน” (LMS : e-Learning Management System) ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง กำหนดลำดับของเนื้อหาในบทเรียน นำส่งบทเรียนผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ไปยังผู้เรียน ประเมินผลความสำเร็จของบทเรียน ควบคุม และสนับสนุนการให้บริการทั้งหมดแก่ผู้เรียน จึงถือว่าเป็นองค์ประกอบของ e-learning ที่สำคัญมาก

3. การติดต่อสื่อสาร คือการนำรูปแบบการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ทาง มาใช้ประกอบในการเรียน เพื่อเพิ่มความสนใจ และความตื่นตัวของผู้เรียนที่มีต่อบทเรียนให้มากยิ่งขึ้น การติดต่อสื่อสารอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทดังนี้

¹² http://www.thaiedunet.com/ten_content/what_elearn.html

¹³ Pongkorn.net, E-Learning นวัตกรรมเพื่อคุณภาพการศึกษาในสังคมแห่งการเรียนรู้,<http://www.pongkorn.net/menu2-e-learning?showall=1>

1) ประเภท real-time ได้แก่ Chat (message, voice) , White board / Text slide , Real-time Annotations, Interactive poll , Conferencing และอื่น ๆ

2) ประเภท non real-time ได้แก่ Web-board , e-mail

4. วัดผลการเรียน

ปัจจุบันเทคโนโลยีมีความก้าวหน้ามากขึ้น องค์กรสงฆ์มีการนำสิ่งเหล่านี้มาใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้ธรรมมากขึ้น นับว่ามีความสำเร็จพอสมควร หากได้มีการพัฒนาส่งเสริมมากขึ้นจะมีส่วนอย่างมากในการนำคนให้เข้าถึงการเรียนรู้ธรรมะได้เป็นอย่างดี

แนวทางการพัฒนาศาสนาพุทธ ให้เป็น Smart Buddhist ด้วย Smart Class

Smart People¹⁴

Gordon M.Alport นักจิตวิทยาชาวอเมริกันได้อธิบายคุณสมบัติของบุคคลที่มีวุฒิภาวะ (Maturity) ไว้ 6 ประการคือ

1. มีปรัชญาชีวิตหรือค่านิยมของชีวิต ซึ่งทำให้บุคคลผู้นั้นใช้ชีวิตอย่างมุ่งมั่น บากบั่นมีจุดมุ่งหมาย
2. มีจิตเพื่อบุคคลอื่นและเพื่อสังคมส่วนรวม สามารถร่วมสร้างสรรค์แบ่งปันความรู้ ความคิด ทุกข์สุขกับบุคคลในครอบครัว เพื่อนนอกวงงานและเพื่อนร่วมงาน รวมทั้งมีจิตใจเพื่อสังคมส่วนรวม (Social concern)

3. สามารถสร้างมิตรกับผู้อื่นได้ ไม่โอ้อวดหรือรู้สึกเป็นเจ้าของบุคคล วัตถุ ตำแหน่ง อย่างหลงใหล (Crippling possessiveness) รู้จักเป็นผู้ให้ ผู้รับ และรู้จักปลง

4. กล้าเผชิญกับทุกข์ยากของชีวิตได้

5. มีอารมณ์ที่ไม่ขึ้นลงรวดเร็ว และรุนแรง มีอารมณ์ขันและความยืดหยุ่น

6. กล้าเผชิญและยอมรับทั้งความด้อย และความเด่นของตน ของบุคคลอื่นและของสังคม คนที่เห็นตัวเองและคนอื่นด้อยสุดหรือเด่นสุด ขว่สุดหรือดีสุด คือคนที่ยังคิดแบบเด็กๆ เพราะไม่มีมนุษย์คนใดจะมีวุฒิภาวะเต็มเปี่ยม แต่ละคนมีระดับของวุฒิภาวะแตกต่างกันไป

ในพระพุทธศาสนามีคำสอนมากมายที่สามารถใช้ฝึกคน เริ่มตั้งแต่ระดับพื้นฐาน ไปจนถึงขั้นให้มีลักษณะของคนที่มีคุณธรรม เป็นคนเหนือคน เพียงแต่องค์กรสงฆ์จะสามารถนำมาใช้อย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพ ด้วยระบบการเรียนรู้ยุคใหม่ เช่น การสร้างห้องเรียนแบบ Smart Classroom โดยใช้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นฐาน

¹⁴ ชำนาญ จันทร์เรือง, [ONLINE] [HTTP://WWW.BANGKOKBIZNEWS.COM/BLOG/DETAIL/632691#STHASH.8LZUVMTC.DPUF](http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/632691#STHASH.8LZUVMTC.DPUF) (JULY 20 , 2015)

Smart Classroom¹⁵

O'Driscoll (2009) กล่าวว่า Smart Classroom เป็นห้องจำลองทางปัญญาในการปรับประยุกต์รูปแบบการใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการณ์และแหล่งทรัพยากรทางการเรียนที่จะนำไปสู่การปรับใช้กับกลุ่มผู้เรียนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดทั้งกับการเรียนและการสอน

ห้องเรียนอัจฉริยะ (Smart Classroom) มีความหมายโดยภาพรวมคือ ห้องเรียนที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลักๆ 3 สิ่งด้วยกัน คือ ผู้สอน(Teacher) ผู้เรียน(Learner) และ สื่อ(Media) เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์(Computer) โน้ตบุค(Notebook)

มโนทัศน์ (Concept) ที่บ่งบอกถึงความหมายของคำว่า SMART Classroom ซึ่งมาจากคำสำคัญที่แสดงให้เห็นในมิติในด้านต่างๆดังต่อไปนี้ (Huang et.al , 2014)

1. S : Showing มิติของความสามารถในการนำเสนอข้อมูลสารสนเทศในการเรียนการสอนผ่านสื่อเทคโนโลยีการสอน เป็นคุณลักษณะที่เรียกว่า “คุณลักษณะทางปัญญา(Cognitive Characteristic)

2. M : Manageable มิติด้านความสามารถในเชิงบริหารจัดการ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการบริหารจัดการด้านสื่อ วัสดุอุปกรณ์ การจัดระบบการสอนรวมทั้งแหล่งทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของการใช้ห้องเรียนอัจฉริยะ

3. A : Accessible มิติด้านความสามารถในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลทางการเรียนรู้จากการใช้ห้องเรียนอัจฉริยะผ่านสื่อที่มีอยู่หลากหลาย

4. R : Real-time Interactive มิติในเชิงปฏิสัมพันธ์ในการสร้างประสบการณ์ทางการเรียนการสอนโดยครู รวมทั้งการเรียนรู้ผ่านสื่อเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เชิงโต้ตอบในห้องเรียนอัจฉริยะดังกล่าว

5. T : Testing มิติด้านการทดสอบ ซึ่งเป็นการตรวจสอบเชิงคุณภาพในการจัดกิจกรรมการเรียนหรือการตรวจสอบพฤติกรรมทางการเรียนจากการใช้ห้องเรียนอัจฉริยะ

ห้องเรียนอัจฉริยะไม่ใช่เพียงการมีเครื่องมือที่ทันสมัยเท่านั้น แต่การนำเครื่องมือที่มีอยู่รอบตัว รอบห้องเรียน รอบชุมชน ก็สามารถทำได้ โดยมีเป้าหมายให้ ผู้สอนและ ผู้เรียน มาพบกันซึ่งหน้า หรือห่างหน้า เพื่อให้มีการถ่ายทอดคำสอนจากผู้สอนไปถึงผู้เรียนโดยผ่านเครื่องต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ได้ผู้เรียนที่ผ่านการฝึกฝนอบรม จนเป็นบุคคลที่ได้รับการพัฒนาแล้ว

¹⁵ Huang , R. ; Hu , Y. ; Yang , J. and Xiao , G. (2014). “The Functions of Smart Classroom in Smart Learning Age.” [online] Available from <http://www.lsl.nic.edu.sg/icce2012/wp-content/uploads/2012/12/C4-3-162.pdf> (July 20 , 2015)

บทสรุป

การพัฒนาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสถาบันทุกประเภทไม่ว่าวันแม้แต่องค์กรสงฆ์ เพื่อให้เป็นไปตามยุคสมัย เพื่อความมั่นคง เพื่อความอยู่รอด เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ เป้าหมายองค์กร เพื่อประโยชน์ต่อชุมชน ต่อสาธารณชน เพื่อให้คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ถ่ายทอดไปสู่ประชาชน ให้ได้ศึกษาจนเข้าถึงประโยชน์ เข้าถึงความจริง ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระพุทธศาสนาจะได้มั่นคง ยั่งยืนคู่โลกตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- นิตินันท์ พันทวี, การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ 2544
- ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2554 (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตสถาน, 2556)
- วนิดา เขียวขำ, การวิเคราะห์องค์ความรู้การพัฒนามนุษย์จากองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ, 2553
- ศ.ดร. เตือน คำดี, “ วิถุทธศาสนา : ปัญหาและทางออก ” เอกสารประกอบ ในการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “ปรัชญาและศาสนา : คุณค่าและบทบาทต่อสังคมร่วมสมัย” เนื่องในโอกาสที่ภาควิชาปรัชญาและศาสนาครบรอบ 30 ปี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 2-3 พฤศจิกายน 2549
- เอี่ยมอร ชลวร, การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ,บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ 2554
- แหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์**
- พุทธะ, <http://www.phuttha.com/พระสงฆ์/ความรู้เกี่ยวกับพระสงฆ์/พระสงฆ์-ความหมาย>
- อริยา ธัญพีช, งานสร้างเสริมศักยภาพและขีดความสามารถทรัพยากรบุคคล, <https://www.gotoknow.org/posts/59979> [July 20, 2015]
- ชำนาญ จันทร์เรือง, <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/632691#sthash.8lZuvMtc.dpuf> (July 20 , 2015)
- Huang , R. ; Hu , Y. ; Yang , J. and Xiao , G. (2014). “The Functions of Smart Classroom in Smart Learning Age.” <http://www.lsl.nic.edu.sg/icce2012/wp-content/up>

การบริหารการบริหารของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

Administrative Management of Prathom Suksa School,
Department of General Education Buddhasothorn Buddhist College

พระครูปริยัติปัญญารุ 1
Phrakroo Pariyudpunyaton

บทคัดย่อ

การบริหารความเสี่ยงของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาของวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร เป็นการดำเนินการที่ต้องใช้ความรู้ด้านศาสตร์สมัยใหม่มาใช้ แต่ในขณะเดียวกันควรมีการนำเอาพุทธกล่าว คือนำเอาหลักอปริหานิยธรรม 7 ประการ กับหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ครองงานหรือบริหารงาน เมื่อมีการบูรณาการเช่นนั้น ย่อมทำให้การจัดการความเสี่ยงหมดไปและประสบความสำเร็จได้อย่างดีเยี่ยม ทั้งนี้ เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือการพานาวาได้แก่โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาของวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร ขับเคลื่อนฝ่าคลื่นลมแห่งความเสี่ยงไปได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนสมกับที่ได้รับคามไว้วางใจจากผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัย วิธีการเช่นนี้ เป็น พุทธบูรณาการแบบธรรมวิทยาหรือธัมโมโลยี และสามารถนำไปปรับใช้กับศาสตร์สมัยใหม่อื่น ๆ ได้อีกด้วย

คำสำคัญ : การบริหารความเสี่ยง, ความสำเร็จ, ผู้บริหาร

Abstract

The Risk Management of Phrapariyattidhamma School of Buddhasothorn College is an Approach to use A New Science to manage the Risks. In the same time the Administrators of Phrapariyattidhamma School ought to use Aparihaniyadhamma : things leading never to decline but only to prosperity and Iddhipatha 4 : conditions for success integrated with Risk Management. This Core Strategy can manage all of Risks and accessed the objectives of the Institute excellently. Phrapariyattidhamma School of Buddhasothorn College either can manage all of Risks or attained Successions permanently and sustainable according to The Policy and Trust of MCU High Administrators. This Approach that called Dhammology or Applied Studies can apply to the others New Sciences too.

Keywords : Risk Management, things leading never to decline but only to prosperity, 4 conditions for success, Core Strategy, Administrators.

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ซึ่งเป็นสาขาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปัจจุบันดำเนินการอย่างแพร่หลายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย การบริหารงานโดยพระสงฆ์และคฤหัสถ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ย่อมประสบปัญหาต่างๆ ที่เรียกว่าเป็นความเสี่ยง (Risk) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร เป็นสถานศึกษาแห่งหนึ่งที่อยู่ในฐานะต้องมีการจัดการความเสี่ยง ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนต่างทราบดี ดังนั้น การดำเนินงานโดยนำเอาทฤษฎีการจัดการความเสี่ยง (Risk Management) มาเป็นสมมติฐานหรือตัวตั้ง จากนั้นจึงนำหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนา มาบูรณาการ (Integration) เข้าด้วยกัน จนเกิดเป็นรูปแบบการบริหารความเสี่ยงที่มีพุทธธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมและกำจัดความเสี่ยงทั้งหลายให้หมดไป ย่อมเป็นกุสโลบายอันชาญฉลาดของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และเป็นการพัฒนาการศึกษาของพระสงฆ์ให้มีความมั่นคงถาวร (Sustain) เจริญรุ่งเรืองไปสู่องค์กรที่มีความเป็นเลิศในด้านวิชาการและด้านการจัดการกับความเสี่ยงโอกาสที่สถานศึกษาในระดับเดียวกันอื่น ๆ ยึดถือเป็นสถานศึกษาต้นแบบต่อไป

ความเป็นมาและความสำคัญของการบริหารความเสี่ยง

แนวคิดการบริหารความเสี่ยงเกิดขึ้นจากผลพวงของระบบการประกันภัย โดยในปี 1956 Russell Gallagher ได้เสนอแนวคิดการบริหารความเสี่ยงใหม่จากมุมมองของนักวิชาการหลายท่าน อาทิ Wayne Snider แนะนำว่าผู้จัดการธุรกิจประกันภัยมีอาชีพควรเป็นผู้จัดการความเสี่ยงด้วย และ Herbert Denenberg ได้ริเริ่มแนวความคิดการบริหารความเสี่ยงโดยพัฒนาจากทฤษฎีของ Henry Fayol ต่อมาอีก 23 ปี คือในปี ค.ศ. 1989 เหตุการณ์ที่ตลาดหุ้นของสหรัฐอเมริกาตกอย่างรุนแรงที่สุด หรือ “Black Monday” เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 1987 ทำให้นักลงทุนทั่วโลกตระหนักถึง ความเสี่ยงที่มีอยู่ (Inherent risk) และ ความผันผวนของตลาดหุ้น ในปีนั้นเอง Vernon Grose ได้นำเสนอหนังสือ “Manage risk : systematic loss prevention for executives” ซึ่งถือว่าเป็นหนังสือเกี่ยวกับการประเมินและการบริหารความเสี่ยงที่ดีที่สุดเล่มหนึ่งในปี ค.ศ. 1993 บริษัท GE Capital ได้แต่งตั้ง James Lam เป็น “Chief Risk Officer” ซึ่งถือว่าเป็น chief risk officer คนแรก โดยมีหน้าที่ในการจัดการความเสี่ยงทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการบริหารความเสี่ยง การดำเนินงานในสำนักงาน การวางแผนธุรกิจและการเงิน และในปี ค.ศ. 1995 กลุ่มบริษัทชั้นนำในออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ได้ร่วมมือกันพัฒนามาตรฐานการบริหารความเสี่ยง Risk Management Standard ต่อมาเหตุการณ์ก่อการร้ายเกิดขึ้นที่อเมริกาเมื่อวันที่ 11 กันยายน 2001 ที่มักเรียกว่าเหตุการณ์ 911 ส่งผลให้ธุรกิจหลายประเภทเห็นความสำคัญและความจำเป็นของการบริหารความเสี่ยงมากขึ้น โดยเฉพาะความเสี่ยงภายใต้ความไม่แน่นอนของเหตุการณ์ที่คาดไม่ถึง²

สืบเนื่องจากการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจโลกและเหตุการณ์ความล้มเหลวของธุรกิจขนาดใหญ่

² วิมลพรรณ ไสนวรรณ, “การพัฒนาแบบการบริหารความเสี่ยงแบบมีส่วนร่วมในหน่วยงานอุบัติเหตุและฉุกเฉิน โรงพยาบาลรัฐ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2545).

และหรือมีประวัติการก่อตั้งที่ยาวนานตามที่ทราบกันดี เช่น ธนาकरแบริง จำกัด บริษัท เอนรอน จำกัด บริษัท เวิร์ลคอม จำกัด เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของระบบควบคุมภายในขององค์กรเหล่านั้น และความไม่มีประสิทธิภาพของการตรวจสอบภายใน อันเป็นบทเรียนให้กับองค์กรอื่น ๆ ที่จะต้องป้องกันตนเองจากความล้มเหลวและสูญเสียทางธุรกิจ จึงมีการผลักดันให้กระบวนการควบคุมภายในและการตรวจสอบภายในมีความสำคัญเพิ่มสูงขึ้นโดยการออกกฎระเบียบ จากหน่วยงานกำกับดูแลให้องค์กรที่อยู่ภายใต้การกำกับปฏิบัติตาม ซึ่งในต่างประเทศ หน่วยงานที่ทำหน้าที่กำกับได้มีการประกาศให้องค์กรที่อยู่ภายใต้การกำกับนำหลักการและแนวปฏิบัติตามแนวทางของ Committee of Sponsoring Organization of the Tread way Commission (COSO)³ มาใช้เป็นกรอบในการจัดวางการควบคุมภายใน

ประเทศไทยนั้น ได้ตระหนักและตื่นตัวมากยิ่งขึ้น โดยประเทศไทยได้นำแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาปรับใช้ในองค์กรต่าง ๆ มากขึ้น รวมทั้งภาคราชการได้แก่คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน สำนักงานการตรวจเงินแผ่นดินได้จัดทำคำแนะนำการนำมาตรฐานการควบคุมภายในไปใช้ในเชิงปฏิบัติ ลงวันที่ 26 ตุลาคม 2544 โดยนำหลักการ 5 องค์ประกอบมาใช้คือ สภาพแวดล้อมของการควบคุม การประเมินความเสี่ยง กิจกรรมการควบคุมสารสนเทศ และการสื่อสาร รวมไปถึงเฝ้าติดตามประเมิน ในปี พ.ศ. 2546 ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ได้จัดทำหนังสือ “แนวทางการบริหารความเสี่ยง” ได้กล่าวถึงองค์ประกอบการควบคุมภายใน 8 ด้าน คือ สภาพแวดล้อมภายในองค์กร การกำหนดวัตถุประสงค์ การบ่งชี้เหตุการณ์ การประเมินความเสี่ยง การตอบสนองความเสี่ยง กิจกรรมการควบคุม ข้อมูลและการติดต่อสื่อสาร และการติดตามผล อย่างไรก็ตามการบริหารความเสี่ยงที่กล่าวมาข้างต้นส่วนใหญ่จะมีความเกี่ยวข้องกับองค์กรภาคเอกชนเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ความเสี่ยงขององค์กรภาครัฐจะมีความแตกต่างไปจากความเสี่ยงขององค์กรภาคเอกชน เนื่องจากวิสัยทัศน์และพันธกิจแตกต่างกันอย่างชัดเจน แผนยุทธศาสตร์ขององค์กรภาคเอกชนจะมุ่งเน้นไปที่การสร้างกำไรสูงสุด ในขณะที่องค์กรภาครัฐมุ่งเน้นไปที่การตอบสนองนโยบายรัฐ จึงเกี่ยวกับความเสี่ยงเชิงนโยบายและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินการตามแผนยุทธศาสตร์ไม่สามารถบรรลุเป้าประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์⁴

ด้วยเหตุนี้ องค์กรที่มีการจัดทำโครงการจึงต้องจัดการความเสี่ยงของโครงการ เพื่อให้ปัญหาของโครงการลดน้อยลง และสามารถดำเนินการให้ประสบความสำเร็จ ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล⁵ ในขณะที่การบริหารความเสี่ยงองค์กร (Enterprise Risk Management) ได้แก่ กระบวนการที่ปฏิบัติโดยคณะกรรมการ ผู้บริหารและบุคลากรทุกคนในองค์กร เพื่อช่วยในการกำหนด

³ Kroman H.F. elix, Risk Management Milestones : 1900–1999. March 2001, [Online], accessed 23 November 2007, Available from <http://www.siliconrose.com.au/Articles/HistoryofRiskManagement.htm>.

⁴วันเพ็ญ กฤตผล, “เอกสารประกอบการเสวนา การบริหารจัดการความเสี่ยงของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”, 3 พฤษภาคม 2550.

⁵ อัญชลี ชัยศรี, หลักการบริหารจัดการ : โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต, คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์, (มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ, 2553).

กลยุทธ์และดำเนินงาน โดยกระบวนการบริหารความเสี่ยงได้รับการออกแบบเพื่อให้สามารถบ่งชี้เหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อองค์กร และสามารถจัดการความเสี่ยงให้อยู่ในระดับที่องค์กรยอมรับ เพื่อให้ได้รับความมั่นใจอย่างสมเหตุสมผลในการบรรลุวัตถุประสงค์ที่องค์กรกำหนดไว้⁶ ผู้เขียนจึงขอสรุปว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร จำต้องกำหนดกลยุทธ์ในการดำเนินงานของสถานศึกษาโดยยึดหลักการบริหารความเสี่ยง โดยมีพุทธธรรมที่สามารถส่งเสริมหลักการบริหารความเสี่ยงมาช่วยเสริมแรงด้วย

ความสำคัญของการบริหารความเสี่ยง

ผู้เขียนได้เล่าถึงความเป็นมาและความสำคัญของการบริหารความเสี่ยง (Risk management) เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้ทำความเข้าใจกับเรื่องความเสี่ยงได้ตรงกัน จึงขอทำความเข้าใจบางประการมาเสนอโดยสังเขป ดังนี้

ความเสี่ยง (Risk) หมายถึง ความเป็นไปได้ของเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นที่ส่งผลกระทบในทางลบต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ (COSO : Committee of Sponsoring Organization of the Tread way Commission)

การจัดการความเสี่ยง หรือ การบริหารความเสี่ยง (Risk management) คือ การจัดการความเสี่ยง ทั้งในกระบวนการในการระบุ วิเคราะห์ (Risk analysis) ประเมิน (Risk assessment) ดูแล ตรวจสอบ และควบคุมความเสี่ยงที่สัมพันธ์กับ กิจกรรม หน้าที่และกระบวนการทางงาน เพื่อให้องค์กรลดความเสียหายจากความเสี่ยงมากที่สุด อันเนื่องมาจากภัยที่องค์กรต้องเผชิญในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือเรียกว่า อุบัติภัย (Accident)

การประเมินความเสี่ยง (Risk Assessment) หมายถึงการจําแนกและพิจารณาจัดลำดับความสำคัญของความเสี่ยงที่มีอยู่โดยการประเมินจากโอกาสที่จะเกิด (Likelihood) และผลกระทบ (Impact)

โอกาสที่จะเกิด (Likelihood) เป็นการพิจารณาความเป็นไปได้ที่จะเกิดเหตุการณ์ความเสี่ยงในช่วงเวลาหนึ่งหรือจะเรียกว่าความถี่หรือโอกาสที่จะเกิดเหตุการณ์ความเสี่ยงก็ได้

ดัชนีชี้วัดความเสี่ยงหลัก (KRI : Key Risk Indicator) คือมาตรวัดหรือจุดเตือนภัย (Trigger Point) ของระดับหรือสถานะความเสี่ยงเพื่อใช้ประเมินสถานะของความเสี่ยงและประสิทธิผลของแผนบริหารความเสี่ยงและต้องสอดคล้องกับ Risk Appetite และ Risk Tolerance

ค่าระดับความเสี่ยงที่องค์กรยอมรับได้ (Risk Appetite) คือการกำหนดระดับความเสี่ยงในเชิงปริมาณหรือคุณภาพที่องค์กรจะสามารถยอมรับความเสียหาย/สูญเสียจากความเสี่ยงโดยกำหนดให้สอดคล้องกับเป้าหมายในแผนปฏิบัติการประจำปีหรือตามตัวชี้วัดขององค์กรซึ่งไม่ควรต่ำกว่าค่า “ระดับ 3” ช่วงเบี่ยงเบนของค่าระดับความเสี่ยงที่องค์กรยอมรับได้ (Risk Tolerance) คือการกำหนดค่าช่วงเบี่ยงเบนของระดับความเสี่ยงที่ยังคงอยู่ในระดับที่องค์กรยังสามารถยอมรับได้เช่น +5 หรือ +1 เป็นต้น โดย

⁶ ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, กรอบการบริหารความเสี่ยง, [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล<www.set.or.th/th/about/overview/files/Risk_2015_v2.pdf>, ;วันที่ 20 มกราคม 2560.

กำหนดให้สอดคล้องกับเป้าหมายในแผนปฏิบัติการประจำปีหรือตามตัวชี้วัดขององค์กรซึ่งอาจจะเท่ากับหรือต่ำกว่าค่า “ระดับ 3” ได้⁷

การนำกระบวนการบริหารความเสี่ยงมาใช้ในองค์กร จะช่วยให้เป็นหลักประกันในระดับหนึ่งว่าการดำเนินการต่าง ๆ ขององค์กร จะมีการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ เนื่องจากการบริหารความเสี่ยงเป็นการทำนายอนาคตอย่างมีเหตุผล มีหลักการและหาทางลดหรือป้องกันความเสียหายในการทำงานแต่ละขั้นตอนไว้ล่วงหน้า หรือในกรณีที่พบกับเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด โอกาสที่จะประสบกับปัญหาน้อยกว่าองค์กรอื่นหรือหากเกิดความเสียหายขึ้น ก็จะเป็นความเสียหายที่น้อยกว่าองค์กรที่ไม่มีการนำกระบวนการบริหารความเสี่ยงมาใช้ เพราะได้มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า ในขณะที่องค์กรอื่นที่ไม่เคยมีการเตรียมการหรือไม่มีการนำแนวคิดของกระบวนการบริหารความเสี่ยงมาใช้ เมื่อเกิดสถานการณ์วิกฤตขึ้น องค์กรเหล่านั้นจะประสบกับปัญหาและความเสียหายที่ตามมาโดยยากที่จะแก้ไข ดังนั้นการนำกระบวนการบริหารความเสี่ยงมาช่วยเสริมร่วมกับการทำงาน จะช่วยให้ภาระงานที่ปฏิบัติการอยู่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ และป้องกันโอกาสที่จะเกิดความเสี่ยงและปัญหาที่จะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน

การบริหารความเสี่ยงเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการองค์กร เป็นเรื่องส่วนรวมที่ทุกคนในองค์กร ตั้งแต่คณะกรรมการ ผู้บริหารระดับสูง จนถึงพนักงานทุกคนควรมีส่วนร่วมในการ วิเคราะห์ในเชิงลึก เชิงบูรณาการ และเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการกำหนดกลยุทธ์ นโยบาย แผนงาน แผนปฏิบัติการ กิจกรรมขององค์กร ซึ่งการบริหารความเสี่ยงที่ดีจะเป็นการวัดความสามารถและการดำเนินงานของบุคลากรภายในองค์กร สอดคล้องกับพระราชบัญญัติว่าด้วย หลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 มาตรา 6 ที่ว่า “ มาตรา 6 การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ได้แก่ การบริหารราชการเพื่อบรรลุเป้าหมาย ดังต่อไปนี้

- (1) เกิดประโยชน์สุขของประชาชน
- (2) เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ
- (3) มีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่าในเชิงภารกิจของรัฐ
- (4) ไม่มีขั้นตอนการปฏิบัติงานเกินความจำเป็น
- (5) มีการปรับปรุงภารกิจของส่วนราชการให้ทันต่อสถานการณ์
- (6) ประชาชนได้รับการอำนวยความสะดวกและได้รับการตอบสนองความต้องการ
- (7) มีการประเมินผลการปฏิบัติราชการอย่างสม่ำเสมอ ”

ดังนั้น องค์กรที่มีการบริหารจัดการที่ดี จะต้องดำเนินงานบนพื้นฐานของ 3 องค์ประกอบที่สำคัญ คือ การตรวจสอบภายใน (Internal Audit) การควบคุมภายใน (Internal Control) และการบริหารความเสี่ยง (Risk Management) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ดังนั้นกล่าวได้ว่าการบริหารความเสี่ยงจึงเป็นเรื่องสำคัญ แม้ความเสี่ยงนั้นจะยังคงไม่หมดสิ้นไป แต่ก็เป็น การควบคุมไม่ให้ปัญหาการบริหารโครงการเกิดขึ้นในระดับรุนแรงจนยากแก่การแก้ไขหรือ เกินความเสียหายต่อองค์กร การบริหารความเสี่ยงอาจมีขั้นตอนสำคัญ 5 ขั้นตอนคือ

⁷ วันเพ็ญ กฤตผล, “เอกสารประกอบการเสวนา การบริหารจัดการความเสี่ยงของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”, 3 พฤษภาคม 2550.

- 1) การกำหนดโครงสร้างพื้นฐานการจัดการ
- 2) การกำหนดของเขตการบริหารความเสี่ยงของโครงการ
- 3) การวิเคราะห์จุดมุ่งหมายของโครงการ
- 4) การระบุความเสี่ยง
- 5) การวิเคราะห์ความเสี่ยง

ดังนั้น ผู้เขียนซึ่งมีหน้าที่บริหารวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร จำต้องกำหนดวิธีการตรวจสอบภายใน การควบคุมภายใน และการบริหารความเสี่ยงของสถานศึกษา ให้สอดคล้องกับการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ไม่เพียงแต่ให้ความเสี่ยงหมดไปอย่างเดียว แต่ยังต้องมองไปในอนาคตไม่ให้โครงการต่างๆ เกิดปัญหาในการบริหารอีกด้วย

การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา : ทู่น้อยความเสี่ยงสูง

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แม้โดยความเป็นจริงเป็นทางเลือกที่ดีของพระภิกษุสามเณรที่มาจากครอบครัวรากหญ้าเป็นส่วนใหญ่ แต่การบริหารงานบนความขาดแคลนของงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐดังที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ ผู้เขียนในฐานะผู้บริหารของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ต้องใช้ความอุตสาหพยายาม นำกลยุทธ์ (Strategy) ที่สามารถวิเคราะห์มาได้ทุกอย่างมาใช้ บริหารบุคลากร บริหารงบประมาณ บริหารสถานที่และหางบประมาณมาเพิ่มอย่างสุดความสามารถแล้วก็จริง ถึงกระนั้น ผู้เขียนในฐานะผู้บริหารยังต้องเผชิญกับความเสี่ยงอื่น ๆ ที่ตามมา เป็นต้นว่าการตรวจประเมินผล (Evaluation) จากหน่วยงานภาครัฐและการกำกับดูแลจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอย่างสม่ำเสมอ แม้จะใช้การกำกับดูแลสถานศึกษาตามทฤษฎีการบริหารองค์กร ความรอบคอบ การประสานงานที่ดี และกลยุทธ์ต่างๆ มากมาย ปัญหาความเสี่ยงของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาที่ ผู้เขียนดูแลอยู่ ก็ยังคงเป็นปัญหาหลัก (Core Problems) ที่มีสาเหตุมาจากการขาดแคลนงบประมาณ (Budgets) เป็นต้นนั้น แต่ต้องบริหารให้สามารถฝ่าวิกฤตความขาดแคลนไปได้ บางครั้งคำที่ใช้โฆษณาสินค้าซึ่งเรามากได้ยินอยู่เสมอว่า “เป้าหมายมีไว้พุ่งชน” ก็เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนเกิดอิทธิบาทธรรม 4 ได้แก่ 1) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ไม่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป 2) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดถอย 3) จิตตะ (ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝนไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ และ 4) วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น⁸ ขึ้นมาครองงานหรือบริหารงาน (Management) ได้อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

สรุปได้ว่าเมื่อนำพานาวาคือโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาที่ผู้เขียนกำกับดูแลมานานนับทศวรรษผาค่ลิ้นลมแห่งความเสี่ยงมาได้นานเช่นนี้ ผู้เขียนจึงได้รับประสบการณ์ในการบริหารงานมากพอสมควร และไม่ลดละความพยายามหาแนวทางการบริหารความเสี่ยงซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรและงบประมาณ ที่เป็นปัญหาหลักมาโดยตลอดและสามารถแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไปได้ระดับหนึ่ง จึงขอเสนอแนวทางการบริหารความเสี่ยงเชิงพุทธ (Approach to Buddhist Risk Management) ต่อไปนี้

⁸ ที่.ป.า.11/231/233; อภิ.วิ.35/505/292.

หลักการบริหารความเสี่ยง

1) หลักการสมัยใหม่

หลักการบริหารความเสี่ยงประกอบด้วยพื้นฐาน 2 ประการคือ หลักการ ORCA และปัจจัยที่ทำให้การนำกรอบการบริหารความเสี่ยงไปปฏิบัติประสบผลสำเร็จ

ก. หลักการบริหารความเสี่ยง = หลักการ ORCA + ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จ

หลักการ ORCA เป็นคำย่อของ Objectives – วัตถุประสงค์ / Risk – ความเสี่ยง / Control – การควบคุมภายใน Alignment – ความสอดคล้องกัน ซึ่งเป็นแนวทางที่มีเหตุผลดังนี้

1. การกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนขององค์กร

2. การประเมินความเสี่ยงที่อาจทำให้ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ การประเมินความเสี่ยงเป็นการบ่งชี้และวิเคราะห์ความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการบรรลุวัตถุประสงค์และเป็นแนวทางพื้นฐานในการกำหนดการควบคุมภายในเพื่อใช้สำหรับการจัดการความเสี่ยง เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม กฎ ระเบียบ และการปฏิบัติงานมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

3. สร้างการควบคุมภายในที่เหมาะสมเพื่อจัดการความเสี่ยงขององค์กร การควบคุมที่ไม่เพียงพออาจทำให้องค์กรไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้

4. ดำเนินการเพื่อให้มั่นใจว่ามีความสอดคล้องกันระหว่างวัตถุประสงค์ ความเสี่ยงและการควบคุมทั่วทั้งองค์กร

ข. ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จ ในการบริหารความเสี่ยง

ปัจจัยสำคัญ 8 ประการ เพื่อช่วยให้การปฏิบัติตามกรอบการบริหารความเสี่ยงประสบความสำเร็จ มีดังนี้

เมื่อได้ศึกษาปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จ(จิกซอร์) นี้แล้ว จึงสรุปได้ว่าการบริหารความเสี่ยงนั้น ต้องดำเนินการให้ครบวงจรทั้ง 9 จิกซอร์ หมายความว่าทุกจิกซอร์มีความสำคัญและส่งเสริมเกื้อกูลกันและกัน หากขาดองค์ประกอบข้อใดข้อหนึ่งไปปัจจัยสำคัญนี้ก็จะประสบความสำเร็จตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ได้ยาก

**จิกซอร์ของความสำเร็จในการบริหารความเสี่ยง
ภายใต้การกำกับดูแลกิจการและการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศที่ดี**

2)หลักพุทธธรรมสำหรับการบริหารความเสี่ยง

การบริหารความเสี่ยงของหน่วยงานหรือองค์กร ต้องอาศัยการร่วมมือจากหลายฝ่าย เนื่องด้วยการทำงานระบบการเงินที่เป็นเครื่องมือให้องค์กรขับเคลื่อนไปได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการร่วมวางแผน ร่วมติดต่อประสานงาน และติดตามควบคุม เพื่อลดโอกาสในการเกิดความเสี่ยง เพื่อความเจริญขององค์กร ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วเห็นว่าหลักธรรมเพื่อการมีส่วนร่วมและเกิดความเจริญแก่องค์กร ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมที่เหมาะสม พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม (republic) ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียัง

ปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือยุแหย่ให้แตกสามัคคี⁹ ดังนั้น อปริหานิยธรรม จึงเป็นหลักการรับมือข้อต่อสังคม และช่วยป้องกันไม่ให้สังคมเสื่อม นาสังคมไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองด้วยความ หันนประชุม พบปะ ปรีกษา หรือกิจการงานโดยสม่ำเสมอ จะต้องมีความพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกันจะต้องไม่ถือเอาใจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติไว้ และไม่เหยียบย่ำ ล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว จะต้องเห็นผู้นำหรือท่านผู้เป็นผู้ใหญ่ มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟังจะต้องให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแกและการส่งเสริมบทบาทสตรี ในลักษณะต่าง ๆ จะต้องเคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปุชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เราให้ทำดี และเป็นที่รวมใจของหมู่ชน ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณีและการจัดการให้ความอาทักษา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีล ทรงธรรมบริสุทธิ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ทำน้อยโดยผาสุก¹⁰

2.1)ความหมายของอปริหานิยธรรมในพระพุทธศาสนา

ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับวัสสการพราหมณ์ ถึงอปริหานิยธรรม ไว้ว่า

พระผู้มีพระภาครับสั่งกะวัสสการพราหมณ์ อมาตย์ ผู้ใหญ่ในนครรัฐว่า “ดูกรพราหมณ์ สมัยหนึ่งเราอยู่ที่สารัณทเจดีย์เขตเมืองเวสาลีนี้ ณ ที่นั้นเราได้แสดงอปริหานิยธรรมทั้ง 7 นี้ แก่พวกเจ้าวัชชี ก็อปริหานิยธรรมทั้ง 7 นี้ จักตั้งอยู่ในพวกเจ้าวัชชีและพวกเจ้าวัชชีจักสนใจในอปริหานิยธรรม ทั้ง 7 นี้ อยู่เพียงใด พราหมณ์พึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม เพียงนั้น”¹¹

มีพระบาลีกล่าวไว้ในมหาปริณิพพานสูตรว่า “สตต โว ภิกขเว อปริหานิเย ธมฺเม เทเสสุสามิ” แปลว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราจักแสดง ซึ่งธรรมทั้งหลาย ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เจ็ดประการ แก่เธอทั้งหลาย”¹²

⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 289.

¹⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมญูชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 26.

ในมหาปริณิพพานสูตรที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสถึง อปริหานิยธรรม ทียกมาอ้างไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่า อปริหานิยธรรม หมายถึง ธรรมซึ่งทำให้เกิดความเจริญฝ่ายเดียว ไม่มีฝ่ายเสื่อม และนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้อธิบายให้ความหมายไว้เช่นเดียวกัน ดังนี้

อปริหานิยธรรม กล่าวได้ว่า “ธรรมเป็นที่ตั้งของความไม่เสื่อมหรือธรรมไม่เป็นที่ตั้งของความเสื่อม”¹³

“เป็น ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเจริญอย่างเดียว ไม่นำไปสู่ความเสื่อมเลย”¹⁴

หลักอปริหานิยธรรม 7 ประการได้แก่ 1) หมั่นประชุมเนื่องนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทากิจที่พึงทำ 3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ และไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว 4) ให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่ เห็นถ้อยคำว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง 5) ไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรี และให้ความคุ้มครองปกป้อง 6) ให้ความเคารพ สักการบูชาสถานที่สำคัญและ 7) จัดให้ความอารักขาคุ้มครอง ป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ (ผู้มีศีล)ทั้งหลาย¹⁵

2.2) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ให้ความหมายไว้ว่า อปริหานิยธรรม 7 ของ กษัตริย์วัชชี หรือ วัชชีอปริหานิยธรรม 7 (ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง things leading never to decline but only to prosperity; conditions of welfare)

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ (to hold regular and frequent meetings)

2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทากิจที่พึงทำ (to meet together in harmony, disperse in harmony, and do their business and duties in harmony)
ข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า : พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทากิจทั้งหลาย

3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม (to introduce no revolutionary ordinance, or break up no established ordinance, but abide by the original or fundamental Vijnan norm and principles)

4. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง (to honor and respect the elders among the vijjians and deem them worthy of listening to)

5. บรรดาภุคสตรีกุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขึ้นใจ (the women and girls of the families are to dwell without being forced or abducted)

¹¹ ที.ม. (ไทย) 13/69/230.

¹² ที.ม. (ไทย) 13/70/232.

¹³ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515), หน้า 134.

¹⁴ พระเมธีธรรมาภรณ์ (จรรยา ชินว โส), เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 116.

¹⁵ ที.ม.10/68/86; อก.สตต.23/20/17.

6. เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่าง ๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทาแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป (to honor and worship the Vajjian shrines, monuments and objects of worship, both central and provincial, and do not neglect those righteous ceremonies held before for them)

7. จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ปูองกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแว่นแคว้นโดยผาสุก (to provide the rightful protection, shelter and support for the Arahants and wish that the Arahants who have not come may enter the realm and those who have entered may dwell pleasantly therein)¹⁶

จากหลักการสมัยใหม่และหลักการทางพระพุทธศาสนา ผู้เขียนจึงสรุปได้ว่า อปรีหานิยธรรมที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก และแนวคิดของนักปราชญ์ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ได้ให้ความหมายอธิบายเอาไว้พอที่จะสรุปความหมายได้ว่า อปรีหานิยธรรม หมายถึง ธรรมที่นำไปสู่ความเจริญของหมู่คณะอย่างเดียวนั้น ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าสามารถใช้เป็นกลยุทธ์ร่วมกับอริยบท 4 สนับสนุนส่งเสริมให้หลักการบริหารความเสี่ยง (Principle of Risk Management) ซึ่งเป็นกลยุทธ์หลักในการบริหารความเสี่ยงของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธรให้เกิดความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จนเกิดเป็นพุทธวิทยา (Buddhology) หรือบูรณาการพุทธวิธี (Buddhist Integration) และพัฒนาเป็นรูปแบบ (Model) ที่สถานศึกษาอื่น ๆ สามารถใช้เป็นรูปแบบทางเลือกได้ต่อไป

¹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557), หน้า 211-212.

บทสรุป : ใช้บูรณาการพุทธวิธีบริหารความเสี่ยง

ปัญหาความเสี่ยงของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธรที่ผู้เขียนบริหารและกำกับดูแลอยู่ในปัจจุบัน แม้จะต้องบริหารด้วยอิทธิบาทธรรมอย่างยิ่งเพื่อให้สามารถฝ่าวิกฤตความขาดแคลนในปัจจุบันต่างๆ ให้บรรเทาเบาบางลงก็ตาม ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงต้องนำหลักบูรณาการพุทธวิธี กล่าวคือนำเอาหลักอปริหานิยธรรม 7 ประการ กับหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ครองงานหรือบริหารงาน (Management) พร้อมกับสนับสนุนหรือเป็นเครื่องกระตุ้นให้หลักการบริหารความเสี่ยงตามศาสตร์สมัยใหม่ที่ว่า “หลักการบริหารความเสี่ยง = หลักการ ORCA + ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จ” บังเกิดประสิทธิภาพอันสูงสุด ทั้งนี้เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือการพานาวาคือโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร ขับเคลื่อนฝ่าคลื่นลมแห่งความเสี่ยงไปได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนสมกับที่ได้รับความไว้วางใจจากผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัย

สำหรับประเทศไทยของเรา ในปัจจุบันเป็นช่วงเวลาที่เกิดสัญญาณทางทางการเมือง แม้ว่าจะมีรัฐบาลทหาร ซึ่งเรียกชื่อให้ดูไม่น่ากลัวว่า คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เข้ามาดูแลบ้านเมืองในทุกด้านมานานเกือบสามปีแล้วก็ตาม และรัฐบาลทหารก็พยายามรณรงค์สร้างความปองดองสมานฉันท์อย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง ผู้เขียนจึงได้แสดงความคิดเห็นว่า หลักแห่งความสามัคคีที่มาจากพระไตรปิฎกโดยชื่อว่าวัชชีอปริหานิยธรรม 7 ประการ สามารถนำมาดำเนินการใช้เป็นกลยุทธ์หลัก (Core Strategy) ขับเคลื่อนการบริหารความเสี่ยง ไม่ว่าจะเป็นด้านนโยบาย ด้านวิชาการ ด้านบุคลากร และด้านงบประมาณของสถานศึกษาคือโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาของวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร ให้สามารถลอดผ่านผ่านคลื่นลมแห่งความเสี่ยงต่างๆ ไปถึงฝั่งแห่งความสำเร็จ คือสามารถพัฒนาสถานศึกษาแห่งนี้ ให้ได้มาตรฐานที่เป็นสากล สมกับเป็นสถาบันย่อยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีสมรรถนะสูง และมีผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำทางการศึกษา (Educational Leadership) ตามหลักธรรมของคณะครูศาสตร์คือ ปาปณิกธรรม ที่ว่า “จักขุมหา วิธูโร และ นิสสยสัมปันโน” (ตาดี, จัดเจนธุรกิจ, พร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัย) และจะเป็นการอำนวยความสะดวกต่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างแท้จริง

